

**TÜRKİYE'DE CİNSİYET EŞİTLİĞİNE
ELVERİŞLİ ORTAMIN OLUŞTURULMASI
BM ORTAK PROGRAMI**

**TASLAK RAPOR
MAYIS 2013**

YAZARLAR

Prof. Dr. Feride Acar

Prof. Dr. Ayşe Ayata

Prof. Dr. Yıldız Ecevit

Prof. Dr. Ayşe Saktanber

Dr. Gülbanu Altunok

Yrd. Doç Dr. Ayşe İdil Aybars

Gül Çorbacıoğlu

Arş. Gör. Canet Tuba Sarıtaş Eldem

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	8
1. TÜRKİYE’DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE İSTİHDAMI <i>Yıldız Ecevit, Canet Tuba Sarıtaş Eldem.....</i>	12
GİRİŞ.....	12
1.1. DURUM VE EĞİLİMLER.....	13
1.1.1. Kırsal İşgücünde ve İstihdam Edilen Nüfus İçinde Kadınlar	13
1.1.1.1. Kırsal Alanlarda Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı..	14
1.1.1.2. Kırsal Alanlarda İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları.....	15
1.1.1.3. Kırsal Alanlarda İstihdam Edilen Kadınların Çalıştıkları Ekonomik Sektörler	16
1.1.2. Kentsel İşgücünde ve İstihdam Edilen Nüfus İçinde Kadınlar	16
1.1.2.1. Kentlerde Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı	17
1.1.2.2. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları.....	19
1.1.2.3. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Çalıştıkları Ekonomik Sektörler	20
1.1.2.4. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Meslekleri	21
1.1.2.5. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Kayıtlılık Durumları...22	
1.1.2.6. Kentlerde Kadın İşsizliği.....	23
1.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE İSTİHDAMI ÖNÜNDEKİ SORUNLAR, ENGELLER VE DARBOĞAZLAR.....	25
1.2.1. Makro Ekonomik Arka Plan.....	26
1.2.2. Beşeri Sermayenin Düşüklüğü.....	28
1.2.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli İş Bölümü ve Kadınların Ev-içi İş Yükleri.....	30
1.3. KADINLARIN İSTİHDAMINA YÖNELİK DÜZENLEME VE UYGULAMALAR.....	33
1.3.1. Uluslararası Yükümlülükler ve Taahhütler.....	34

1.3.2. Kadın İstihdamı ve İşgücüne Katılımını Arttırmaya Yönelik Düzenlemeler.....	35
1.3.2.1. 9. Kalkınma Planı.....	35
1.3.2.2. 5763 Sayılı Kanun: 1. İstihdam Paketi.....	36
1.3.2.3. 6111 Sayılı Kanun: Torba Kanun.....	37
1.3.2.4. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu.....	38
1.3.2.5. Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Konulu Başbakanlık Genelgesi.....	39
1.3.2.6. Kadın İstihdamının Arttırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi.....	39
1.3.2.7. Ulusal İstihdam Stratejisi Taslak Belgesi.....	40
1.3.3. Kurumsal Çaba ve Uygulamalar.....	42
1.3.3.1. Kadınların Beşeri Sermayelerinin/İstihdam Edilebilirliklerinin Arttırılması Çabaları.....	42
1.3.3.1.1. Okullulaşma Oranlarının Arttırılması	42
1.3.3.1.2. Aktif İşgücü Piyasası Politikaları: İŞKUR Uygulamaları.....	43
1.3.3.1.3. Mesleki Beceri ve Yeterliliklerin Arttırılması.....	44
1.3.3.2. Kadın Girişimciliğinin Özendirilmesi Çabaları.....	45
1.3.3.3. Kadın İstihdamı İle İlgili Elverişli Ortamın Yaratılması Çabaları.....	46
1.3.3.3.1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi	46
1.3.3.3.2. Kadınlara Yönelik Güçlendirme Eğitimleri.....	47
1.4. KADIN İSTİHDAMI POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ.....	47
1.4.1. Sosyal Devlet Anlayışındaki Aşınma → Aile Temelli Sosyal Politika Anlayışına Geçiş.....	47
1.4.2. Güvenceli Tam Zamanlı İstihdam → Esnek Çalışma Biçimlerinin Yaygınlaştırılması.....	48
1.4.3. Pasif İşgücü Piyasası Politikaları → Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına Geçiş.....	51
1.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	53

2. TÜRKİYE'DE KADINLARIN KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIMI

Ayşe Ayata, Ayşe İdil Aybars.....59

GİRİŞ.....59

2.1. POLİTİKA VE UYGULAMALAR.....60

2.1.1. 2000’li Yıllarda Kadın-Erkek Eşitliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler 60

2.1.2. Kurumsal Düzenlemeler.....61

2.1.3. Uluslararası Yükümlülükler ve Destekler.....63

2.2. MEVCUT DURUM, EĞİLİMLER, İSTATİSTİKLER.....64

2.2.1. Uluslararası Sıralamalarda Türkiye64

2.2.2. Kadın Milletvekilleri.....65

2.2.3. Yerel Yönetimlerde Kadınlar.....66

2.2.4. Siyasi Partilerde Kadınlar.....68

2.2.5. Kadınların Sivil Topluma Katılımı.....71

2.2.6. Sendikalarda Kadınlar.....72

2.2.7. Yönetici Konumlarında Kadınlar.....73

2.3. KADINLARIN KARAR ALMA MEKANİZMALARINA KATILIMLARINDAKİ SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR.....76

2.3.1. Toplumsal ve kültürel yapı.....76

2.3.2. Siyasi Partilerin Yapısı.....79

2.3.3. Kadınların Siyasette Aday Olması ve Seçilmesinin Önündeki Engeller.....80

2.3.4. Kadınların Siyasete Katılımı ile İlgili Görüşler.....82

2.3.4.1. Kamuoyu Yoklamaları.....82

2.3.4.2. Siyasi Partilerin Kadınlara Bakışı.....83

2.3.4.3. Kadınların Siyasete Katılımı ve Kadın Hareketi86

2.3.4.4. Kadınlar Siyaseti Değiştirebiliyor mu?.....89

2.4. POLİTİKALARDA GELİŞME VE DÖNÜŞÜM91

2.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ.....93

3. TÜRKİYE'DE KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET

Feride Acar, Gülbanu Altunok.....99

GİRİŞ.....99

3.1. MEVCUT DURUM, EĞİLİMLER, İSTATİSTİKLER.....100

3.1.1. Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Durum Bilgileri.....100

3.1.1.1. Aile içi Şiddet.....102

3.1.1.1.1. Erken Evlilik ve Zorla Evlendirme102

3.1.1.1.2. Eşler ve Eski Eşlerce Uygulanan Şiddet.....106

3.1.1.1.3. Namus Cinayetleri, İntihara Zorlama, Ensest.....110

3.1.1.2. Toplumsal Düzlemde Kadınlara Yönelik Şiddet.....113

3.1.1.2.1. Tecavüz, cinsel istismar, cinsel taciz113

3.1.1.2.2. İşyerinde Taciz.....115

3.1.1.2.3. Kadın Ticareti115

3.1.1.3. Kurumsal Düzlemde Şiddet.....118

**3.2. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET SORUNUNA İLİŞKİN
POLİTİKA VE UYGULAMALARDA DURUM**.....118

3.2.1. Uluslararası Düzenlemeler.....118

3.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) (1948).....118

3.2.1.2. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi
Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) (1979) ve CEDAW Komitesi
Genel Tavsiye 19 (1992).....119

3.2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).....120

3.2.1.4. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete İlişkin Avrupa
Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi).....120

3.2.2. Ulusal Düzenlemeler.....121

3.2.2.1. Yasalar.....121

3.2.2.1.1. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (2001).....121

3.2.2.1.2. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (2004).....121

3.2.2.1.3. 4857 Sayılı İş Kanunu (2003).....123

3.2.2.1.4. 6284 Sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik
Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012).....123

3.2.2.1.5. 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve
Yargılama Usullerine Dair Kanun (2003).....126

3.2.2.1.6. 5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005).....	126
3.2.2.1.7. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulmasına ilişkin 5840 sayılı Kanun (2009).....	126
3.2.3. Başbakanlık Genelgeleri, Bakanlık Genelgeleri ve Yönetmelikler	127
3.2.3.1. 2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (2006).....	127
3.2.3.2. 2006/35 Sayılı T.C. Adalet Bakanlığı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Uygulanması Konulu Genelge (2006).....	127
3.2.3.3. 2007/6 Sayılı T.C. İçişleri Bakanlığı Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesine Yönelik Tedbirlerin Koordinasyonu Konulu Genelge (2007).....	128
3.2.3.4. 6284 Sayılı T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği (2012).....	128
3.2.3.5. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Konuquevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik (2013).....	128
3.2.3.6. Töre ve Namus Cinayetleri ve Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2006).....	129
3.2.3.7. 9. Kalkınma Planı (2007-2013).....	129
3.2.3.8. Başbakanlık KSGM Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010.....	130
3.2.3.9. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı KSGM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı, 2008-2013.....	130
3.2.3.10. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı KSGM Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015.....	131
3.3. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM VE GELİŞMELER.....	131
3.3.1. 1980'lerden 90'lara: Patriyarkal Şiddet Söylemi	132
3.3.2. 1990'lardan 2000'lere: Uluslararası İnsan Hakları Söylemi	133
3.3.3. Bugün: Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadelede Yeni bir Dönem	135

3.4. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİ ÖNÜNDEKİ SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR.....	137
3.4.1. Kadınlara Yönelik Şiddet Politikalarında Sorunun Ele Alınışı ile İlgili Saptanan Sorunlar.....	137
3.4.2. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Ülke Durum Saptamasında Karşılaşılan Sorunlar.....	139
3.4.3. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Mevcut Mevzuatta Saptanan Sorunlar.....	140
3.4.4. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Uygulamada Saptanan Sorunlar.....	142
3.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ	143
4. TÜRKİYE'DE MEDYA VE KADINLAR	
<i>Ayşe Saktanber, Gül Çorbacıoğlu.....</i>	146
GİRİŞ.....	146
4.1. DURUM VE EĞİLİMLER.....	146
4.2. YASAL VE ETİK DÜZENLEMELER.....	148
4.3. SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR.....	152
4.3.1. Kadınların Medyada Temsili	152
4.3.2. Medya Sektöründe Çalışan Kadınlar ve Sektörel İşleyiş.....	155
4.3.3. İletişim ve Medya Eğitiminde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı.....	157
4.3.3.1. İletişim Fakülteleri	157
4.3.3.2. Medya Okuryazarlığı Dersi.....	158
4.3.4. Sivil Denetim Mekanizmaları.....	159
4.4. POLİTİKALARDAKİ GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER	163
4.4.1. Resmi kurumlar tarafından yürütülen farkındalık yaratma girişimleri.....	163
4.4.2. Sivil toplum ve medya kuruluşları tarafından yürütülen farkındalık yaratma girişimleri.....	165
4.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	169
KAYNAKÇA.....	173

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren kadın erkek eşitliğine önem vermiş, bu konuda gerek hukuki düzlemde gerekse toplumsal alanda bir çok kazanım sağlamıştır. 1926 yılında Medeni Kanunla başlayan bu çabalar, kadınları kamu yaşamına katmayı, birey olarak toplumda yer almalarını sağlamayı ve her alanda erkeklerle eşit ve eşdeğer olduklarını vurgulamayı amaçlamıştır. Bununla birlikte gerek toplumsal taleplerin değişmesi gerekse uluslararası standartların ilerlemesi ile zaman içerisinde mevcut durum yetersiz hale gelmiştir.

1980'li yıllardan itibaren başta kadın hareketi olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin ilgili birimleri ve akademisyenler, uluslararası kuruluşlar ve kamu kuruluşları Türkiye'de kadın haklarının iyileştirilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin çağdaş dünyanın standartlarına uygun olarak geliştirilmesi yönünde ısrarlı ve iz bırakan taleplerde bulunmuşlar, bu amaçla çalışmalar yapmışlardır. 1990'lı yıllardan itibaren, özellikle de 2000'li yıllarda, bu talepler doğrultusunda şekillenen birçok kanun ve düzenleme de gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikler yalnızca kadın hareketinin talepleri çerçevesinde gerçekleşmemiş, aynı zamanda 2000'li yılların başında özellikle etkili olan Türkiye'nin uluslararası normlara uyum sağlaması, Avrupa Birliği ile bütünleşmesi ve kalkınmışlık seviyesine katkı yapmagibi hedeflere yönelik önemli adımlar atılmasını sağlamıştır.

Bu Rapor, Türkiye'de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı kapsamında yürütülen çalışmaların bir parçası olarak, Programın Bilimsel Komitesi tarafından kaleme alınmış, 'genel değerlendirme' ve 'politika yönlendirme' amaçlı bir metindir. Ülkemizde kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konularında kaydedilen dönüşümün son dönemdeki iki önemli aktörü olan, kanunkoyucu TBMM'nin Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) ve uluslararası normları yaygınlaştırmada küresel bir rol oynayan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından Program çıktısı olarak talep edilen bu çalışmanın Programın amaçlarının gerçekleşmesinde etkili olacağı ümidini taşıyoruz.

Bilindiği gibi ülkemizde kadın hakları ihlalleri ve cinsiyet eşitsizliği yaşamın hemen her alanında mevcuttur. Bu anlamda, konuya yönelik olarak kapsayıcı olmak iddiası taşıyan bir kadın hakları raporunun elinizdeki çalışmadan daha geniş bir çerçeve ve içeriğe sahip olması, toplumsal yaşamın bütün yönlerini kapsamaması gerektiği de bir gerçektir. Bu raporda ise yalnızca çalışma yaşamı, karar alma süreçlerine katılım, kadınlara yönelik şiddet ve medya konuları ele alınmıştır. Bu seçim raporu hazırlayanların, başta 'eğitim' ve 'sağlık' olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hayati önem taşıyan pek çok başka konu ve boyutu önemsemediği veya göz ardı ettiği anlamına gelmemelidir.

Raporda ele alınan dört konu Türkiye'de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı'nın temel belgelerinde 'öncelikli' olarak belirlenmiş olan alanlardır. Öte yandan, bu seçim de tesadüfi değildir. Türkiye'de kadın temsilinin karar verici ve yasa yapıcı konumlarda az olduğu; bu katılımın yakın gelecekte seçimlerin yaklaştığı yerel yönetimlerde özellikle çok düşük olduğu; ülkemizin kadınların işgücüne katılımı alanında OECD ülkelerine ve kendi gelir grubundaki ülkelere göre büyük sorunlar yaşadığı; dünyada 'kadına yönelik şiddet' kadınlarının temel insan hakları ihlallerinden en başta geleni olarak nitelenirken Türkiye'de bu olgunun her geçen gün daha vahim boyutlarda kendini gösterdiği; toplumu bu alanlarda bilinçlendirme ve bilgilendirmenin özel bir önem taşıdığı kimsenin yadsıyacağı gerçekler değildir. Kanımızca bu arkaplan da istihdam, siyaset, kadınlara yönelik şiddet ve medya konularının öncelikli olarak ele alınmasını isabetli hatta, kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir.

Elinizdeki rapor ortak çalışmanın tek kalemden çıkmış bir ürünü değildir. Bu raporda dört bölüm halinde ele alınan konular (istihdam, siyaset, kadınlara yönelik şiddet ve medya) farklı uzmanlık alanlarında yetkinliği olan akademisyenlerce ayrı ayrı kaleme alınmıştır. Konuların niteliği gereği her bölümün içerik düzenlemesi, az da olsa, farklılık göstermektedir.

Öte yandan, raporun bütün bölümlerinde izlenen ortak yol, o alanda özellikle 2000'li yıllarda gerçekleşen gelişme ve değişikliklerin incelenmesi; sadece mevcut durumun değil, geçmişten günümüze bakarak ileriye dönük eğilimlerin analiz edilmesi olmuştur. Raporun her bölümünün kendi içinde bir bütünlüğü olmasına dikkat

edilmiştir.Bu bağlamda, bütün bölümlerde son yıllarda gerek devletin yasal ve diğer düzenlemeler yolu ile gerçekleştirdiği uygulamalar, gerekse sivil toplum kuruluşlarının (projeler de dâhil olmak üzere) yaptığı pek çok çalışma değerlendirilmiş,halen karşı karşıya bulunduğumuz sorunlar tartışılmış;her bölümde kadın haklarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesinin önündeki engellere işaret edilerek, bu engelleri aşmada etkili olabileceği düşünülen bir dizi öneriye yer verilmiştir.

Raporda incelenen bütün konulara ilişkin olarak Türkiye’de yapılmış birçok akademik araştırma, bilimsel yayın ve gerek sivil toplum örgütlerinin, gerekse kamu kuruluşlarının bu konulara ilişkin olarak hazırladığı çok sayıda rapor bulunmaktadır. Bu raporun hazırlanmasında bu belgelerden de yararlanılmış ve başta TÜİK olmak üzere güvenilir istatistiksel ve diğer veri sağlayan kuruluşların sağladıkları bilgilere dayanılmıştır.Ortaya çıkacak belgenin akademik bir çalışma mahiyetinde olmayıp, alanda ‘karar verici’ ve ‘politika uygulayıcılar’ tarafından kullanılabilir, ‘yol gösterici’ bir belge olması hedeflenmiştir. Bu bağlamda raporun ‘okunabilir’ olması bir öncelik olarak göz önünde tutulmuş; bölümlerde kullanılan ve referans verilen malzeme ve bilgiler sınırlı tutulmuştur. Raporun amacı ‘kapsayıcı’ olmaktan ziyade kanun koyucu ve uygulamacılara, özellikle KEFEK’e, genel anlamda yön göstermek ve yardımcı olmak olduğu için konuların ayrıntılandırılması yerine ana eğilim ve gelişmelere işaret edilmesi yeğlenmiş; istisnalara ve detaylara fazla yer verilmemiştir.

Raporun her bölümünün sonunda yer alan genel değerlendirme ve öneriler bazısı sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve UNDP uzmanları ile paylaşılmış ve kendilerinden geri bildirim alınmıştır. Raporda yer alan çözüm önerileri ve genel tavsiyeler, bir yol haritasının ‘yön belirleyicileri’ niteliğinde önermelerdir. Bunların yaşama geçirilebilmesi için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından projelendirilmelerine gerek vardır. Bu bağlamda, raporun Proje kapsamında Ocak 2013’te sunulmuş olan “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmasının Temel yapıları arasında Eşgüdüm ve İşbirliğini Güçlendirmek için İzlenmesi Gereken Stratejileri Kapsayan Kapasite Geliştirme Stratejisi’nin Uygulanmasına Yönelik Eylem Planı” önerisi ile birlikte okunmasında yarar olacaktır.

Sonuç olarak, raporumuzun ortak önerisi olan bir hususu özellikle vurgulamak isteriz. Kadın erkek eşitliğinde ve kadınların insan haklarında ilerlemenin ülkemiz için çok önemli olduğu ve bunun kapsamlı bir toplumsal ve kültürel dönüşümü içerdiği artık herkesin malumudur. Bu dönüşümün uzun, önemli ve sancılı bir süreç olduğu, kamunun ve sivil toplumun ortak çalışmasını gerektirdiği de bilinen bir gerçektir. Bu sürecin başarılı olabilmesinde siyasi iradenin oynayacağı rol hayatidir. Kanımızca dünya deneyimi ve ondan alınması gereken dersleri ‘bilimsel’ yaklaşımla değerlendirecek; toplumsal yapımızın ve Cumhuriyet reformlarının kadın hakları alanındaki olumlu birikimini de kullanarak ‘kültürel görecelik’ ve ‘popülizm’ gibi kaygılardan uzak durarak, uluslararası standartlarda bir kadın-erkek eşitliği ve kadınlarının insan hakları politikasının kararlı takipçisi olacak bir siyasi irade, bu alandaki başarının olmazsa olmaz koşuludur.

1. TÜRKİYE’DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE İSTİHDAMI

Yıldız Ecevit, Canet Tuba Sarıtaş Eldem

GİRİŞ

Türkiye’de ekonomideki yüksek büyüme oranlarına ve bunun işgücü piyasalarında yarattığı olumlu koşullara rağmen, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları hala oldukça düşük düzeylerde seyretmekte, kadınlar işgücü piyasasının en kırılgan gruplarından birini oluşturmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu 2012 yılı raporuna göre, Türkiye kadınlara ekonomik katılım ve ekonomik fırsatlar sağlama açısından 135 ülke arasında 129. sırada bulunmaktadır. Araştırmacılar, Türkiye’nin ülkeler arası sıralamada bu kadar geri olma durumunun esas nedeninin kadınların işgücüne katılımlarının düşüklüğü olduğu konusunda hemfikirdir. Social Watch tarafından açıklanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 2012 Endeksi’ne göre de Türkiye, kadınların ekonomik katılımı açısından 100 üzerinden 34 puanla işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derin olduğu ülkelere birisidir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, istihdamı, emeklerini işgücü piyasasına sunma biçimleri ve çalışma yerlerindeki konumları ve koşulları ile ilgili eğilimler, sorunlar ve darboğazlar öteden beri tartışılan konular olsalar da son yıllarda daha fazla önem kazanmıştır. Özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren kadınların işgücüne katılım ve istihdam edilebilirliklerini artırmaya yönelik bir istekliliği temel politika metinlerinde ve yasal düzenlemelerde görmek mümkündür. Bu bağlamda bu bölüm, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı konusundaki dinamikleri ve eğilimleri ortaya koymak, sorun alanlarını tespit etmek, konuya ilişkin hakim paradigmaları/yaklaşımları ve bunlardaki değişikliklerini sorgulamak, yapılan uygulama ve düzenlemeleri değerlendirmek amacını taşımaktadır.

1.1. DURUM VE EĞİLİMLER

Bu bölüm, 2007–2012 dönemine ilişkin istatistiksel veriler ışığında Türkiye’de kentsel ve kırsal işgücü piyasalarında kadınların durumunu ve temel eğilimleri ortaya koymayı hedeflemektedir. TÜİK tarafından önceki dönemlerde Hane Halkı İşgücü Anketlerinin sonuçları kullanılarak yapılan işgücü hesaplamaları 2009 yılı Ocak döneminden itibaren Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’ne göre yapılmakta, projeksiyonlar geriye doğru revize edilmektedir. Bu durumda, yeni projeksiyonlara göre revize edilmiş dönemler ile diğer dönemleri zaman serisi analizlerinde bir arada kullanmak ve karşılaştırma yapmak mümkün olamamaktadır. Bu çalışma kapsamında geriye dönük uzun süreli bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılamamış olmasının ve istatistiksel verilerin 2007–2012 dönemi ile sınırlı tutulmasının temel nedeni budur. Bu dönem, hem 2009 krizindeki durum ve eğilimleri, hem de kriz öncesi ve sonrası değişimi açısından önemlidir¹.

1.1.1. Kırsal İşgücünde ve İstihdam Edilen Nüfus içinde Kadınlar

Kırsal işgücü ve istihdam bağlamında kadın işgücüne ilişkin bir değerlendirme yaparken demografik değişim dinamiklerini, göç dinamiklerini ve özellikle 2000’li yıllardan bu yana tarım destekleme sisteminde yaşanan değişimi ve daralmayı göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kadınların hem kırsal hem de kentsel alanlardaki işgücüne katılım ve istihdam oranları bu dinamiklerden doğrudan etkilenmektedir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de 1950’li yıllara kadar nüfusun yaklaşık % 25’i kentlerde yaşarken, 2000’li yılların ikinci yarısında bu durum tersine dönmüş, kentlerde yaşayan nüfus oranı % 70’lerin üzerine çıkmıştır. Kadın nüfusu açısından, 1950 yılında kırdaki kadın nüfus oranı % 76.6 iken, 2012 yılında bu oran % 22.7’ye gerilemiştir. Çoğu zaman ihmal edilse de, bu azalışın kırsal işgücü piyasalarında kadın işgücü açısından ne tür değişim ve eğilimler ortaya çıkardığının sorgulanması, kentlerde kadın işgücünün durumunu anlamak açısından önemli bir başlangıç noktası olmakta ve Türkiye’de kadın işgücüne ilişkin *bütüncül* bir perspektif sunmaya olanak sağlamaktadır.

¹ Bu bölümün tabloları EK olarak raporun sonunda yer almaktadır.

1.1.1.1. Kırsal Alanlarda Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı

Kırda kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları açısından değişmeyen eğilim, bu oranların Türkiye ortalamasının daima üstünde olmasıdır. Tablo 1.1'den izlenebileceği gibi, 2012 yılında Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranı % 29.5, istihdam oranı % 26.3 olarak görülürken, bu oranlar, kırdaki sırasıyla % 36.9 ve % 35.6'dır. Ayrıca bu tablo, 2007–2012 döneminde kırsal alanda kadınların işgücüne katılım oranlarında artışa da işaret etmektedir. 2007 yılında kadınlar arasında % 32.5 olan işgücüne katılma oranı, 2012 yılında % 36.9 düzeyine yükselmiştir. Aynı dönemde, kadın istihdam oranlarında da artış söz konusudur. 2007 yılında kırsal alanda kadınlar arasında % 31.2 olan istihdam oranı, 2012 yılında % 35.6'ya ulaşmıştır.

Kırda, kadınlar arasında işgücüne katılım ve istihdam oranları açısından son altı yıllık dönemde gözlenen artış eğilimini, daha az olmakla birlikte, erkekler arasında da görmek mümkündür. 2007 yılında kırdaki erkekler arasında % 71 olan işgücüne katılım oranı, 2012 yılında % 71.2'ye yükselmiş, 2007 yılında % 65.1 olan istihdam oranı da 2012 yılında % 66.5 düzeyine çıkmıştır. Kırdaki her iki cinsin işgücüne katılım ve istihdam oranlarındaki artış ilk bakışta kriz döneminde tarım-dışı istihdam olanaklarının azalması ve ücretlerin düşmesinin bir yansıması gibi görünse de, bu artışın büyük oranda küresel gıda fiyatlarının artması ile ilgili olduğu iddia edilmektedir (Gürsel ve İmamoğlu, 2012). Öte yandan, kırdaki kadın ve erkeklerin işgücüne katılım ve istihdam oranlarındaki artışın benzerliğini vurgularken, kırsal alanda erkeklerin işgücündeki ve istihdamdaki payının kadınlardan daha yüksek olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Kırdaki toplam işgücüne katılanların yalnızca % 35.3'ünü, toplam istihdam edilen nüfusun da % 36'sını kadınlar oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, kısa vadeli bakıldığında, kırsal alanda son altı yıllık dönemde, kadınların işgücüne katılımları ve istihdamdaki paylarında artış eğilimi görülse de geriye dönük uzun vadeli bir bakış uzun zamandır süre gelen bir azalmaya işaret etmektedir. 1990'larda bile tarım sektöründe kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları % 50'lerde iken, ilk defa 2006 yılında bir kırılma gerçekleşmiş, kadınların kırsal işgücündeki ve istihdamdaki payları azalmaya başlamıştır (Ecevit, 2008).

1.1.1.2. Kırsal Alanlarda İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları

Tablo 1.2, kırsal alanda kadınların neredeyse % 70'inin ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiğini ve bu oranın 2007–2012 yılları arasında az da olsa arttığını göstermektedir. 2007 yılında kırsal alanda istihdam edilen kadınların % 67.2'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, bu oran 2012 yılında % 67.7'e yükselmiştir. Bir diğer eğilim, kırsal alanda kadınlar arasında ücretli veya yevmiyeli olarak istihdam edilen kadın oranındaki artıştır. 2007 yılında kırsal alanda kadınların % 15.2'si ücretli veya yevmiyeli olarak istihdam edilirken, bu oran 3 puanlık bir artışla 2012 yılında % 18.3'e yükselmiştir. Kadınlar arasında ücretli çalışma eğilimindeki artışa rağmen, bu oran oldukça düşüktür. Kırdaki kendi hesabına çalışan kadın oranında ise 2007–2012 döneminde ciddi bir düşüş söz konusudur. 2007 yılında kadınların % 17.3'ü kendi hesabına çalışırken, 2012 yılında bu oran % 13,5'e düşmüştür. Kırsal alanda kadınlar arasında ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadın sayısındaki artış ve kendi hesabına çalışan kadın sayısındaki azalış eğilimleri, kırsal alanda hizmet sektörünün genişlemesi ve hizmet sektöründe kadınların istihdamının 2007–2012 döneminde 2.5 kat artması (Tablo 1.4) çerçevesinde kendi hesabına çalışan kadınların hizmet sektöründe ücretli veya yevmiyeli işlere doğru kaymasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Erkeklerde ise bu durum tam tersi yönde seyretmektedir. 2012 yılı göz önüne alındığında, erkeklerin kırdaki yoğun olarak ücretli veya yevmiyeli (% 42.4) ve kendi hesabına (% 43.1) statülerinde çalıştıkları görülmektedir. Bu veriler, kırdaki kendi hesabına ve ücretli veya yevmiyeli çalışma statüsünün erkeklerin yoğun olduğu bir çalışma örüntüsü olduğunu, kadınların ise neredeyse dörtte üçünün hala ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığını, ücretsiz aile işçiliği statüsünden, ücretli veya yevmiyeli çalışan veya kendi hesabına çalışan statüsüne geçmekte zorlandığını göstermektedir. Ücretsiz aile işçiliği statüsü kırsal alanda kadın emeğinin istatistiklere yansımını, yani görünür olmasını sağlasa da, bu statüde bir istihdam, kadınların toplumsal konumlarının iyileşmesine ve ekonomik açıdan güçlenmelerine sınırlı katkı sağlamaktadır.

1.1.1.3. Kırsal Alanlarda İstihdam Edilen Kadınların Çalıştıkları Ekonomik Sektörler

Tablo 1.3 ve 1.4'ün işaret ettiği azalma eğilimine rağmen alanda kadınlar kırsal alanda yoğun olarak tarım sektöründe ekonomik olarak aktif olabilmektedirler. 2007 yılında kırsal kadınların % 84.8'i tarım sektöründe çalışırken, bu oran 2012 yılında % 81.9 seviyesine düşmektedir. Çok küçük de olsa bu azalmanın kendini hizmet sektöründe telafi ettiği söylenebilir. Nitekim Tablo 1.4, kırsal alanda 2007 yılında kadınların % 10,5'inin hizmetler sektöründe istihdam edilirken, 2012 yılında bu oranın % 12.9'a yükseldiğini göstermektedir. Fakat bu oran hala düşüktür ve kadın istihdamının tarım sektöründe ve ücretsiz aile işçiliği statüsünde yoğunlaşmasını hafifletebilmekten oldukça uzak görünmektedir.

Kırsal alanda kadın istihdamının sanayi ve inşaat sektörlerindeki payı ise çok düşüktür. 2012 yılında kırsal kadınların % 4.9'u sanayi sektöründe istihdam edilirken, inşaat sektöründe bu oran % 0.2'dir. Bir başka ifade ile kadınlar kırsal sanayi ve inşaat sektörlerinde neredeyse yoktur. Bu durum aynı zamanda kırsal alanda sektörler arasında toplumsal cinsiyete dayalı çok keskin bir ayrışmaya da işaret etmektedir. Erkeklerin istihdamı kırsal alanda hemen her sektörde kadınlara göre daha dengeli bir dağılım gösterirken, kadın emeği kırsal alanda neredeyse tarım sektörüne ve ücretsiz aile işçiliğine hapsedilmiş durumdadır. Kadınların kırsal alanda parasal karşılığı olan işlerin bulunduğu sektörlerde daha az istihdam olanağı bulmaları, onların güçlenmeleri ve ekonomik olarak özgürleşmeleri açısından olumsuz bir durum ortaya çıkartmaktadır.

1.1.2. Kentsel İşgücünde ve İstihdam Edilen Nüfus İçinde Kadınlar

Demografik değişimler, göç dinamikleri, 1980'li yıllardan itibaren işgücü piyasasında yaşanan yapısal dönüşümler ve bu dönüşümlere eşlik eden paradigma değişiklikleri, dikkati daha çok kentsel piyasalara yoğunlaştırmakta, kadınların işgücüne katılımını, istihdamını, uygulanan politikaların kadınlara istihdam yaratma potansiyelini ve yaratılan istihdamın niteliğini kentler için sorgulamayı Türkiye'de kadın erkek eşitliği ile ilgili bir yol haritası sunabilmek için hayati kılmaktadır.

1.1.2.1. Kentlerde Kadınların İşgücüne Katılımı ve İstihdamı

Kentlerde kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı ile ilgili en temel eğilim, her iki durumdaki oranların da Türkiye ortalamasının ve kırdaki oranların altında kalmasıdır. 2012 yılında Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranı % 29.5, kırdaki % 36.9 iken, bu oran kentlerde % 26.1'dir. Aynı şekilde, kadınların istihdam oranları Türkiye genelinde % 26.3 ve kırdaki % 35.6 iken, kentlerde yalnızca % 22'dir. Bu durum, kentlerde kadınların işgücüne katılma konusunda karşılaştıkları darboğazların, çeşitli kurumsal destek mekanizmalarının yokluğunun ve istihdam olanaklarından daha az yararlanabilmelerinin hem bir nedeni, hem de bir sonucudur.

Tablo 1.1, kentlerde kadınların işgücüne katılım oranlarında 2007–2012 dönemindeki artışa işaret etmektedir. 2007 yılında kadınlar arasında % 19.8 olan işgücüne katılım oranı 6 puanlık bir artışla, 2012 yılına gelindiğinde % 26.1 seviyesine ulaşmıştır. Aynı artış eğilimini kentlerde erkekler arasında da görmek mümkündür. 2007 yılında erkekler arasında % 69.3 olan işgücüne katılım oranı, 2012 yılında % 71'e yükselmiştir. Buradaki önemli nokta, artma eğilimine rağmen kadınlar arasında işgücüne katılım oranlarının hala düşük olması ve erkeklerin gerisinde kalmasıdır. Kentlerde her dört erkekten üçü işgücüne katılırken, her dört kadından sadece biri işgücünde yer almaktadır.

İşgücüne katılım ve yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında, kentlerde kadınların işgücüne katılımının *M* şeklinde bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Tablo 1.5'den izlenebileceği gibi, 2012 yılında, kentlerde, 20–24 yaş grubu kadınlar arasında % 36 olan işgücüne katılma oranı, 25–29 yaş grubunda % 39.7'ye çıkarak en yüksek seviyesine ulaşmakta, 40–44 yaş grubuna gelindiğinde % 35'e inmektedir. Buradan hareketle, kentlerde kadın işgücünün esas olarak *genç kadın işgücü* olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Kadınlar genç yaşlarında işgücüne katılmakta, 30'lu yaşlarda evlilik, ev işleri, doğum, çocuk bakımı gibi nedenlerle iş piyasasından çekilmektedir. Sonraki yıllarda kadınlar ev işleri ve bakım sorumluluklarını kısmen hafifleterek işgücü piyasasına dönmeye çalışsalar bile katılma oranları hiçbir zaman genç yaşlarındaki düzeye yaklaşmamaktadır. Tablo 1.9, işgücüne katılmayan kadınların bu durumlarının arkasında yatan nedenin hem Türkiye genelinde, hem de kentlerde *ev işleri ile meşgul* olmak olduğunu göstermektedir. Bu durumda, kadınların 30'lu yaşlarında işgücü piyasasından çekilmelerini doğrudan onların bireysel tercihleri

olarak değerlendirmemek, iş piyasasında ev ve iş sorumluluklarını dengeleyebilecekleri yasal düzenlenmelerin var olup olmadığını, kurumsal destek mekanizmalarının kapsam ve erişilebilirliklerini ve kadınların çalışmasına yönelik hâkim değer yargılarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Sarıtaş, 2010).

Tablo 1.6'dan da izlenebileceği gibi, 2012 yılında kentlerde işgücüne katılan kadınların % 71.1'i yükseköğretim, % 37.7'si mesleki veya teknik lise, % 30.1'i lise mezunudur. Yani hem Türkiye genelinde, hem kentlerde, hem de kırdaki kadınların işgücüne katılım oranları eğitim düzeyleri yükseldikçe artmaktadır. Artan eğitimin kadınların işgücüne katılımları üzerindeki olumlu etkisine rağmen, bu iki değişken arasında doğrusal bir ilişki kurmak mümkün değildir. Kentlerde bütün kadınların üniversite mezunu olduğu durumda bile, işgücüne katılma oranlarının yalnızca % 47'ye yükseleceğini öngören hesaplamalar (DB ve DPT, 2009:26), kadınların işgücüne katılımlarının artmasında eğitim dışında başka etmenlerin de dikkate alınması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Tablo 1.6'nın işaret ettiği bir diğer önemli eğilim, özellikle 2009–2012 döneminde işgücüne katılma oranlarının eğitim seviyesi düşük kadınlar arasında daha fazla artmış olmasıdır. Söz konusu dönemde meslek lisesi ve üniversite mezunu kadınların işgücüne katılım oranları sabit kalırken, 2009 yılında, lise ve daha düşük eğitimli kadınlar arasında % 14.6 olan işgücüne katılım yaklaşık üç buçuk puanlık bir artışla 2012 yılında % 18.1'e yükselmiştir. İlk bakışta bu durum krizin etkisini hafifletmek amacıyla hanedeki herkesin ve bu arada kadınların da işgücüne katılma eğilimi göstermesi olarak açıklanabilir görünse de, artışın kriz öncesi dönemde başlaması, bu eğilimin nedenlerine daha yakından bakılması gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır.

Kentlerde kadınların istihdam oranlarına bakıldığında da artış eğilimi görülmektedir. Tablo 1.1, 2007 yılında kentlerde kadınlar arasında % 16.6 olan istihdam oranlarının 2012 yılında % 22 seviyesine yükseldiğini göstermektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdam oranlarındaki artış sevindiricidir ancak bu artışa ihtiyatla bakmak gerekmektedir. İlk olarak, kadınlar arasında işgücüne katılım ve istihdam oranlarının OECD ülkelerinde sırasıyla % 61.8 ve % 56.7,² AB-27 ülkelerinde %

² Kaynak: OECD Employment Outlook 2012

64.9 ve % 62.3³ olduğu göz önünde bulundurulduğunda, artış eğilimine rağmen Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının çok düşük olduğu gerçeğinin altını çizmek gerekir. Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı’nda (ÇSGB, 2012:27) kadınların işgücüne katılım oranlarının % 35 seviyesine ulaşması 2023 yılı hedefi olarak belirlenmiştir. Bu ulaşılabilir bir hedef olmakla birlikte, hala düşük bir hedefdir. Ayrıca, yüksek büyüme oranlarına rağmen, büyümenin özellikle kadınlar için formel sektörde, nitelikli, güvenceli ve tam zamanlı istihdam yaratma kapasitesi sınırlı kalmakta, kadınlar iş piyasasının marjinal, ikincil alanlarında kalabalıklaşmaktadır. Dolayısıyla, burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, kadın istihdamındaki oransal artıştan daha çok, kadınların istihdam edildikleri işlerin nitelikleri ve bu işlerin kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına ve güçlenmelerine yaptığı katkıdır.

1.1.2.2. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumları

Tablo 1.2, kentlerde kadınların ağırlıklı olarak ücretli veya yevmiyeli statüde çalıştıklarını göstermektedir. Kadınların kırsal alanlarda buldukları ücretsiz aile işçiliği statüsünü terk ederek kentlerde ücretli veya yevmiyeli olarak çalışmaya başlıyor olmaları parasal gelir kazanmaları açısından önemlidir. Ancak kentlerde kazanç getiren işlerde çalışma durumlarında ciddi ve sürekli bir artış olduğu da söylenemez. Örneğin 2007–2012 döneminde ücretli veya yevmiyeli çalışan kadın oranında bir azalma vardır (Tablo 1.2). Öte yandan, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranlarının arttığı görülmektedir. Özellikle 2007 yılında % 6.8 olan kendi hesabına çalışan kadın sayısı, 2012 yılında 2 puanlık bir artışla % 8.7 seviyesine ulaşmıştır. Diğer taraftan, zaten oldukça az olan kadın işveren sayısında da bir azalış söz konusudur. 2007 yılında % 2.2 olan kadın işveren oranı, 2012 yılına gelindiğinde % 1.9’a düşmüştür. Bu eğilimler uluslararası göstergelere de yansımaktadır. Örneğin, OECD istatistiklerine göre,⁴ Türkiye kendi hesabına çalışan kadın oranı açısından 7. sırada yer alırken, işveren kadın oranı açısından sondan 6. sıradadır. Ekonomideki değişmelere ve kadın istihdamı ile ilgili sosyal politikalara bağlı olarak ortaya çıkan bu dalgalanmaları kısa dönemler içinde bakarak anlamlandırmak doğru olmasa da, kentlerde kendi hesabına çalışan kadın oranlarında görülen artış eğilimi dikkat çekicidir. Kendi hesabına çalışan kadın sayısındaki bu

³ Kaynak: Eurostat, 2012

⁴ OECD Entrepreneurship at a Glance 2012

eğilim, bir yönüyle kadınlar arasında girişimciliğin özendirilmesine yönelik kurumsal ve sivil çabaların bir sonucu olarak yorumlanabilir. Öte yandan, kadın işveren oranlarının düşüklüğü de, kendi hesabına çalışan girişimci kadınların işveren statüsüne doğru çok zor ilerleyebildiklerini göstermesi açısından anlamlıdır.

1.1.2.3. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Çalıştıkları Ekonomik Sektörler

Tablo 1.4, kentlerde kadın istihdamının hizmet sektöründe yoğunlaştığını ve kadın istihdamında hizmet sektörünün payının artmakta olduğunu göstermektedir. 2007 yılında kadınların % 66.3'ü hizmet sektöründe çalışırken, 2012 yılında bu oran % 70.3'e yükselmiştir. Kentlerde kadınların ikinci olarak sanayi sektöründe istihdam edildikleri görülmektedir. Fakat kadınların sanayi sektöründeki istihdamı çok uzun zamandır süregeldiği gibi oldukça düşüktür ve Tablo 1.4 bu oranın 2007–2012 dönemi içinde % 24.3'den, % 20.9'a gerilediğini göstermektedir. Bu gerilemenin kendisini hizmet sektöründeki artışla telafi ettiği söylenebilir.

Tablo 1.3'den de takip edilebileceği gibi, sanayi sektöründe kadınlar imalat sanayi alt sektöründe yoğunlaşmakta, diğer alt sektörlerde ise neredeyse hiç bulunmamaktadır. İmalat sanayi alt sektöründe ise kadınlar tekstil, gıda, hazır giyim ve tütün gibi *emek yoğun* sanayi dallarında genellikle sosyal hak ve güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır. Fakat Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki yerinin değişmesi ve emek yoğun sektörler üzerinden rekabet etmekte zorlanması, kadınların yoğun olarak istihdam edildiği bu alt sektörlerin önemini ve kadınların bu sektördeki işlerde istihdam olasılıklarını azaltmaktadır. Yine son dönemde giderek yükselen inşaat sektöründe de kadınlar neredeyse hiç istihdam şansı bulamamaktadır. Buradan hareketle, kentlerde kadınlara yeni istihdam olanakları sağlama açısından en yüksek potansiyeli hizmet sektörünün taşıdığı söylenebilir. Tablo 1.3, kentlerde hizmet sektöründe kadınların en fazla 'toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller', 'insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri' ve 'eğitim' alt sektörlerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu üç alt sektörü 'konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri' ve 'diğer hizmet faaliyetleri' takip etmektedir. Bu alt sektörler, '*kadın işi*' olarak adlandırılan kadınlara uygun işlerin en fazla olduğu sektörlerdir. Hizmet sektörü içinde bu alt sektörlerin dışındaki diğer alanlarda ise kadın istihdamı oldukça düşüktür.

Tablo 1.3 ve 1.4, kentlerde sektörler arasında toplumsal cinsiyet temelli ayrışmanın devam ettiğini göstermektedir. Tarım hariç hemen hiçbir sektörde kadın ve erkek istihdamı dengeli bir dağılım göstermemekte, kadınlar tarım sektörü ve hizmet sektörünün bazı alt sektörlerinde kalabalıklaşmakta, kadınların en fazla istihdam olanağı buldukları hizmet sektöründe bile kadınların istihdam oranları erkeklerin istihdam oranlarının çok gerisinde kalmaktadırlar. Örneğin 2012 yılında, kentlerde hizmet sektöründe istihdam edilenlerin % 28.9'u ve sanayi sektöründe istihdam edilenlerin % 21.7'si kadınlardan oluşurken, bu sektörlerde sırasıyla erkeklerin oranı % 71 ve % 78.3'dür. Dolayısıyla, Türkiye'de özellikle kentsel işgücü piyasalarında, hizmet sektörü de dâhil olmak üzere, 'kadınlaşmadan' bugün için söz etmek mümkün değildir (Çağatay ve Berik, 1991; İlkaracan, 1998; Ecevit, 2008).

1.1.2.4. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Meslekleri

Tablo 1.7, 2012 yılında kentlerde istihdam edilen kadınların % 17.8'inin nitelik gerektirmeyen işlerde, % 17.1'inin profesyonel meslek mensubu olarak, % 16.9'unun büro ve müşteri hizmetlerinde, % 16.9'unun hizmet ve satış elemanı olarak ve % 11.6'sının da yardımcı profesyonel meslek mensubu olarak çalıştığını göstermektedir. Profesyonel meslek mensubu ve yardımcı profesyonel meslek mensubu kategorileri birlikte ele alınarak, kentlerde kadınların en yüksek oranda (% 28.7) profesyonel mesleklerde çalıştığı söylenebilir. Diğer taraftan, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan kadınların oranındaki artış dikkat çekicidir. Diğer meslek gruplarında oransal olarak önemli bir değişiklik söz konusu değilken, Tablo 1.7 nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan kadınların oranının 2007–2012 döneminde üç kat arttığını göstermektedir. Kadınların büro ve müşteri hizmetlerinde ve hizmet ve satış elemanı olarak çalışmaları ise, kadın istihdamının hizmet sektöründe yoğunlaşıyor olması ile ilgili eğilimin meslekler düzeyinde ifade edilmesi olarak düşünülebilir.

İstatistiklerin gösterdiği önemli noktalardan biri kentlerde profesyonel meslek mensubu kadın oranının yüksekliğine rağmen, kanun yapıcı, üst düzey yönetici ve müdür olarak istihdam edilen kadın sayısının düşük olmasıdır. Tablo 1.7'den izlenebileceği gibi, bu alanda çalışan kadın oranı son altı yıl içinde % 5.4'ün üzerine çıkamamıştır. Bu durum, kentsel işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli dikey ayrışmaya işaret etmektedir. Pek çok çalışmada da vurgulandığı gibi (Acar, 1998; Healy, Özbilgin ve Aliefendioğlu, 2005; Gökçek ve Ataman, 2007), kentsel

işgücü piyasalarında kadınlar için *cam tavan* söz konusudur ve kadınlar işlerinde yükselmemektedir. Bu durum, aynı zamanda, kadınların karar verme pozisyonlarında neredeyse hiç bulunmamaları anlamına da gelir. Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER) tarafından, 2012 yılı için hazırlanan Türkiye'nin Temsilde Kadın-Erkek Eşitsizlik Karnesi, hem işçi sendika ve konfederasyonlarında, hem de işverenler tarafından kurulan konfederasyon, dernek, birlik ve meslek örgütlerinde başkan, başkan yardımcısı hatta yönetim kurulu üyesi kademelerinde kadınların neredeyse hiç yer almadığını, HSYK, Sayıştay, Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi gibi kurumların başkan ve başkan yardımcısı seviyelerinde ve bakanlıklarda müsteşar seviyesinde kadınların bulunmadığını, yerel yönetimlerde kadınların oranının % 1.2 olduğunu ve kadınların parlamentodaki temsil oranının ise yalnızca % 14.3 olduğunu göstermektedir.

1.1.2.5. Kentlerde İstihdam Edilen Kadınların Kayıtlılık Durumları

Tablo 1.8, Türkiye'de, özellikle kırsal alanlarda, hem erkek hem de kadın işgücünün yüksek oranlarda kayıtdışı çalıştığını, kayıtdışı çalışmanın özellikle kadınlar arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Örneğin, 2012 yılı verileri dikkate alındığında, Türkiye'de kadın işgücünün % 54.2'si kayıtdışı çalışırken, bu oran erkek işgücü için % 32.7'dir. Türkiye genelinde kayıtdışı çalışan kadınların oranını yükselten temel neden tarımda ücretsiz çalışan kadınların oranının yüksekliğidir. Türkiye ortalamasının altında kalmakla birlikte, kentlerde de kadınlar arasında kayıtdışı çalışma erkek işgücüne göre yaygındır. 2012 yılında kentlerde kadın işgücünün % 30.3'ünün kayıtdışı çalıştığı, bu oranın erkeklerde ise % 23.5 olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, kayıtlı çalışan toplam işgücü içinde kadınların oranının hala çok düşük olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Nitekim, 2012 yılında kayıtlı olarak çalışan toplam işgücünün % 75.8'ini erkekler oluştururken, kayıtlı çalışanlar arasında kadınların oranı yalnızca % 24.2'dir.

Tablo 1.8'in işaret ettiği bir diğer eğilim, kentlerde erkekler arasında kayıtdışı çalışanların oranının azalmakta olduğudur. 2007 yılında erkekler arasında % 32.6 olan kayıtdışı çalışma 2012 yılında % 23.5 seviyesine düşmüştür. Diğer taraftan, 2007–2012 döneminde erkekler arasında kayıtdışı çalışma oranları doğrusal bir azalma eğilimi gösterirken, kadınlar arasında kriz dönemi verilerini yansıtan 2009 ve 2010 yıllarında kayıtdışı çalışmanın en yüksek seviyelerine ulaştığı, kriz ertesinde ise

düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu eğilim, hem kriz dönemlerinde kadın işgücünün kayıtdışı olarak enformel sektörde istihdam edilme olasılığının yükseldiğini, hem de kadınların ücret, çalışma saatleri ve koşulları açısından her türlü esnekliği gösterme eğiliminde olduklarını (İzdeş,2010),yani erkeklerin kabul etmeyecekleri kayıtdışı çalışma koşullarına ve enformel işlere razı veya talip olduklarını göstermektedir.

Kadınların enformel sektörde kayıtdışı olarak çalışmaları onları işgücü piyasasının en kırılgan grubu haline getirmektedir. Kayıtlı çalışmak iş yasaının sağladığı haklara, sosyal güvenliğe ve görece daha yüksek ücretlere erişme olanağını arttırırken, kayıtdışı çalışmak kadınları iş piyasasının marjinal alanlarına sıkıştırmakta ve bu alanlarda kalabalıklaştırmaktadır. Diğer taraftan, kadınlar arasında kayıtdışı çalışma oranlarının yüksekliği, kadın istihdam oranlarının düşüklüğü ve işsizlik oranlarının yüksekliğinin nedeni olarak sunulan işgücü piyasasının *katılığı* iddiasını çürütmekte, özellikle kentsel alanlarda kadın emeğinin zaten *esnek* bir emek olarak işgücü piyasasında kullanıldığını göstermektedir.

1.1.2.6. Kentlerde Kadın İşsizliği

Türkiye’de işsizlik kentsel ve kadın odaklı bir sorundur. Özellikle kentlerde kadın işsizliği en yüksek seviyelerine ulaşmakta, kadınlar erkeklere göre daha fazla işsiz kalma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Tablo 1.1’de görüldüğü gibi, 2012 yılında kadınlar arasında işsizlik oranı % 15.5 iken, erkekler arasında bu oran % 9.4’dür. Erkek işsizliğinin kadın işsizliğinden yüksek olduğu tek yer kırsal alanlardır. Bu da, kırsal alanda aslında gelir getirici bir işte çalışmayıp ücretsiz aile işçisi olan kadınların işsiz sayılmayıp işgücüne dahil ediliyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

2007–2012 dönemi için yapılan bir değerlendirme, kadınlar arasında işsizlik oranlarının ekonomik krizin etkilerinin görüldüğü 2009 yılında en yüksek seviyesine ulaştığını (% 20.4), sonraki yıllarda kademeli olarak düştüğünü göstermektedir. Kadınlar arasında 2007–2012 döneminde işgücüne katılma oranlarındaki doğrusal artış, işsizlik oranlarındaki azalışı kriz dönemlerinde kadınların işgücüne katılma eğilimlerindeki artışı ifade eden *ek çalışan etkisi* ile açıklamayı engellemektedir. Diğer taraftan, kadın işsizlik oranlarındaki azalma daha çok sayıda kadının işgücü piyasasına girmesiyle işsizlik oranlarının artacağı iddiasının geçerli olmadığını da

ortaya koymaktadır (Uysal, 2012; Gürsel, Uysal-Kolaşın ve Dinçer, 2009; DB ve DPT, 2009). Kentlerde özellikle tarım-dışı işsizlik oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. 2012 yılında kadınlar arasında tarım-dışı işsizlik oranı % 16.5 olarak görülmektedir. Erkekler arasında bu oranın % 9.6 olduğu göz önüne alındığında, tarım-dışı sektörlerde yaratılan iş imkânlarından erkeklerin kadınlara göre daha fazla yararlandığı ve kentlerde tarım-dışı alanlarda kadın işgücünün erkek işgücüne göre daha kırılgan olduğu söylenebilir.

Tablo 1.5'den de izlenebileceği gibi, kadınlar arasında işsizlik oranı 15–19 yaş grubunda ama özellikle 20–24 yaş grubunda en yüksek seviyesine ulaşmakta, 30'lu yaşlardan itibaren kademeli olarak azalmaktadır. 2012 yılı için yaşa göre işsizlik oranlarına bakıldığında, kadınlar arasında işsizliğin 15–19 yaş grubunda % 25.5 olduğu, 20–24 yaş grubu kadınlar arasında en yüksek seviyesine ulaştığı (% 26.7), 30–34 yaş grubu kadınlar arasında bu oranın % 13.7'ye indiği ve daha sonra giderek azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla, kentlerde kadın işsizliği sorunu özellikle *genç kadın merkezli* bir sorundur ve yapılacak herhangi bir düzenleme, uygulanacak herhangi bir politika veya program özellikle genç kadın işgücüne yönelmelidir. Türkiye'nin 2010 yılında *demografik fırsat penceresi* sürecine girdiği göz önünde bulundurulduğunda, genç kadın işsizliği daha da önemli hale gelmektedir. 2040'lı yıllara kadar var olacağı öngörülen fırsat penceresinin, artan çalışma çağındaki nüfusa yeni istihdam olanakları yaratılamazsa, Türkiye'de işsizlik penceresi olarak deneyimleneceği (Tansel, 2012; Erdayı, 2009; Ercan ve Özar, 2004), bu süreçten de özellikle genç kadınların olumsuz yönde etkileneceği açıktır.

Eğitim seviyesine göre işsizlik oranlarını gösteren Tablo 1.6, kentlerde lise mezunu ve meslek ve teknik lise mezunu kadınlar arasında işsizlik oranlarının yüksekliğine dikkat çekmektedir. Örneğin 2012 yılında kadınlar arasında işsizlik oranı lise mezunu kadınlar için % 20.1 mesleki ve teknik lise mezunu kadınlar için ise % 19.6'dır. Yükseköğrenim mezunu kadınlar arasında işsizlik oranları da oldukça yüksektir. Bu oran okur-yazar olmayan kadınlar arasındaki işsizlik oranlarının üzerindedir. 2012 yılında yükseköğrenim mezunu kadınlar arasında işsizlik oranı % 14,3 iken okur-yazar olmayanlar arasında % 6.3'dür. Bu istatistiklere bakarak kentsel alanlarda kadın işsizliğinin özellikle *eğitilmiş kadın işsizliği* olarak yaşandığı söylenebilir. Eğitim seviyesine göre erkekler arasında işsizlik oranlarına bakıldığında bu eğilim tersine

dönmekte, erkekler arasında işsizlik oranlarının eğitim seviyesi yükseldikçe düştüğü görülmektedir. Örneğin 2012 yılında erkekler arasında en yüksek işsizlik % 17.2 oranında okur-yazar olmayan erkekler arasında görülürken, bu oran eğitim seviyesi yükseldikçe azalmakta yüksek öğretim mezunu erkeklerde % 7.1 olarak görülmektedir. Dolayısıyla, eğitim kadınların işgücü piyasasına katılımları için önemli bir tetikleyici faktör iken, yüksek eğitim görmüş olmaları onları işsizlikten koruyamamaktadır. Eğitim düzeyinin yüksek olması, erkeklerden farklı olarak, kentlerde kadınlar arasında yüksek olan işsizlik oranlarının azalmasını sağlamamaktadır.

2007-2012 dönemi istatistikleri, hem kriz öncesi, hem kriz içinde, hem de kriz ertesinde kadınların işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik eğilimlerine işaret etmesi açısından önemlidir. Fakat, bu dönemi önemli kılan asıl eğilim, uluslararası oranlara ve hedeflere kıyasla oldukça düşük olmasına rağmen, kadınlar arasında hem kırsal hem de kentsel alanlarda işgücüne katılım ve istihdam oranlarındaki artıştır. Bu oranların önümüzdeki dönemlerde de artmaya devam edeceği öngörülebilir. Dolayısıyla, burada kritik olan, söz konusu artış eğilimini doğru okumak ve bu niceliksel artışın kadınların işgücü piyasasındaki çalışma koşullarına yansımaları toplumsal cinsiyet bakış açısı ile yorumlamaktır. Nitekim, önümüzdeki dönemde bu oransal artışın kadınlar için formel sektörde, tam zamanlı, güvenceli, görece yüksek ücretli işlerden uzaklaşmaya neden olacağı ile ilgili bir endişe söz konusudur. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarındaki artışa rağmen, hem kayıtdışı çalışmanın kadın-yoğun görünümü, hem de işgücü piyasasının toplumsal cinsiyete dayalı yatay ve dikey katmanlı yapısı bu endişeyi doğrulamaktadır. Bu çerçevede, içinde bulunduğumuz dönemi bir kırılma dönemi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

1.2. KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI VE İSTİHDAMI ÖNÜNDEKİ SORUNLAR, ENGELLER VE DARBOĞAZLAR

İstatistiksel veriler, yıllar itibariyle görülen tedrici artma eğilimine rağmen, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının özellikle kentlerde oldukça düşük düzeylerde seyrettiğini göstermektedir. İşgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğü, kadınların Türkiye’de işgücü piyasasında ekonomik fırsat ve

olanaklardan hala yeterli düzeyde yararlanamadığının göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Diğer ülke deneyimleri, kadınların işgücüne katılımlarının ve istihdamlarının artırılmasının hem toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi, hem de kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından hayati önemde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye üzerine yapılan araştırmalarda da, kadınların işgücüne katılım oranları sabit kaldığında, erkeklerin işgücüne katılım oranları % 100 seviyesine ulaşsa bile, belirlenen kalkınma hedeflerine erişilmesinin mümkün olamayacağına işaret edilmektedir (Aşık, 2013). Bu çerçevede, bu bölüm kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı önündeki sorunları, engelleri ve darboğazları çok boyutlu bir perspektifle sorgulama amacı taşımaktadır.

1.2.1. Makro Ekonomik Arka Plan

Türkiye ekonomisinde özellikle 2003-2004 yıllarından itibaren ortaya çıkan büyüme eğilimi halen devam etmektedir. 2009 krizinin ertesinde de, ekonominin diğer ülke ekonomilerine göre daha çabuk toparlandığı ve nispeten yüksek büyüme oranları yakaladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de *istihdam yaratmayan büyüme* örüntüsünün hakim olduğu, buna paralel olarak da uygulanan makro ekonomik politikaların istihdam yaratma performansının oldukça düşük düzeylerde seyrettiği bilinmektedir. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğü de, uygulanan ekonomik politikaların özellikle kadınlar için istihdam olanakları yaratamadığına işaret etmektedir. İhracata dayalı büyüme modelinin benimsendiği 80’li yıllardan bu yana, kadınların istihdamı açısından kritik olan imalat sanayinin yeni iş olanakları yaratma kapasitesi, Türkiye’nin uluslararası işbölümünde değişmekte olan rolü ve teknolojinin üretim sürecine artan oranda entegre olması ile giderek azalmakta, istihdam yaratma potansiyeli yüksek olan hizmet sektöründe bile kadınlar birkaç alt sektör dışında ücretli çalışma olanağı bulmakta zorlanmaktadırlar. Diğer ülke deneyimlerinden farklı olarak, *işgücünün kadınlaşması* olarak adlandırılan sürecin Türkiye’de yaşanmadığı, kadınlaşması beklenen hizmet sektöründe bile kadınların istihdam oranlarının erkeklerin gerisinde kaldığı görülmektedir.

İstihdamsız büyüme, göç ve demografik değişim dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda daha da kritik hale gelmektedir. 1950’li yıllardan itibaren devam eden kırdan kente göç süreci tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan, beşeri sermayesi düşük kadın işgücünün, kentlerde, özellikle tarım-dışı ekonomik

faaliyetlerdeki istihdamı üzerinde sınırlandırıcı etki yaratmıştır. Diğer taraftan, kentlerde işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü genellikle kırdan kente göç eden kadınların zayıf katılma eğilimleri ile açıklanırken, son dönemde yapılan çalışmalar (Dayıoğlu ve Kırdar, 2009; Aran ve diğerleri, 2009; DB ve DPT, 2009), özellikle göçü yakın zamanlarda gerçekleştirmiş genç kadınların işgücüne katılım eğilimlerinin kentlerde uzun zamandır yaşamakta olan kadınlardan daha fazla olduğunu ve *ev kadınlaşma* olgusunun bu grubun eğilimlerini açıklamada artık yetersiz kaldığını göstermektedir. Türkiye’de tarımdaki çözülüş sürecinin henüz tamamlanmamış olması ve önümüzdeki 10-15 yıl bu sürecin devam edeceği yönündeki öngörüler (Ercan, 2011:35), kentlere yeni göç etmiş, bundan sonra da edebilecek, önceki nesle göre çalışmaya daha çok eğilimli kadınlar için yeni istihdam olanakları yaratmayı kritik bir sorun haline getirmektedir.

Diğer taraftan Türkiye, demografik değişim süreci içinde bulunmaktadır. 2040’lı yıllara kadar devam edeceği tahmin edilen bu süreçte 2025 yılına kadar çalışabilir yaştaki işgücü arzının artacağı, bunu takiben nüfusta yaşlanma sürecinin başlayacağı öngörülmektedir. Bazı ülkelerde bu süreç *demografik fırsat penceresi* olarak yaşanmış ve çalışabilir yaştaki işgücüne istihdam olanaklarının sağlanması ile kalkınma sürecinin ivmesi artırılmıştır. Türkiye de çalışabilir nüfusun artacağı yılları fırsata dönüştürebilir. Ancak artan çalışabilir yaştaki nüfusa yeterli istihdam olanakları yaratılmadığı takdirde, bu sürecin Türkiye’de fırsat yaratan değil, işsizliğe açılan bir pencere haline geleceği, bundan da en çok, zaten istihdam olanaklarından yeterli düzeyde yararlanamayan, kadınların olumsuz etkileneceği açıktır.

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan makro ekonomik politikaların ulusal ve uluslararası piyasalarda dengeleri sağlamaya yönelik olduğu, istihdam konusunun ikincil kaldığı söylenebilir. Son dönemde, kalkınma ve kadın istihdamının daha yakından ilişkilendirildiği ve kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarını artırmaya yönelik vurgunun arttığı açıkça görülmektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranlarının % 35 seviyesine çıkartılması 2023 hedefi olarak belirlenmiştir. İşgücüne katılımında hedeflenen artışın gerçekleşmesi, özellikle kentlerde iş arayan kadın işgücünün artması anlamına geleceğinden, göç ve demografik değişim dinamikleri de göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki

dönemde istihdamı önceleyen bir makro ekonomik programın ve yeni istihdam olanakları yaratmanın Türkiye için kritik olduğu açıktır.

1.2.2. Beşeri Sermayenin Düşüklüğü

İstatistiksel veriler, kadınların eğitim düzeyindeki artışla doğru orantılı olarak işgücüne katılım eğilimlerinin de arttığını göstermektedir. Eğitimin kadınların işgücü arzını artırmadaki etkisi, erkeklerin işgücü arzını artırmadaki etkisinden daha güçlüdür. Ayrıca eğitim, ücretleri yükselten ve böylece rezervasyon ücretinin kadınların işgücüne katılım kararları üzerindeki sınırlandırıcılığını azaltan bir etkiye sahiptir. Eğitim ve kadın işgücü arzı arasındaki güçlü pozitif ilişkiye ve artan kurumsal çabalara rağmen, kadınlar arasında okullulaşma oranları erkeklere yaklaşmakta fakat kadınlar eğitim olanaklarından hala eşit düzeyde yararlanamamaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu 2012 yılı raporu kadınların eğitim olanaklarına erişimi açısından Türkiye'nin 135 ülke arasında 108. sırada bulunduğunu göstermektedir. 2011-2012 MEB verilerine göre, kadınlar arasında ilköğretimde % 98.6, ortaöğretimde % 66.2, mesleki ve teknik ortaöğretimde % 29.6 ve yükseköğretimde %35.4 olan net okullulaşma oranlarının, erkekler arasında sırasıyla % 98.7, % 68.5, % 34.7 ve % 35.6 olduğu görülmektedir. Öte yandan, azalmış da olsa nüfusun hala bir bölümü hiç okuma yazma bilmemektedir. 2011-2012 öğretim yılı MEB verilerine göre, okuma yazma bilmeme oranı kadınlar için % 7.8, erkekler için % 1.7'dir. Bu veriler her on kadından sekizinin hiç okula gitmediğini göstermesi bakımından endişe vericidir.

Mesleki ve teknik eğitime devam eden kız öğrencilerin çoğunluğu kız teknik meslek liselerini tercih etmektedir. 1975 yılından bu yana herhangi bir engel bulunmamasına ve öğretim programlarındaki benzeştirmelere rağmen, kız teknik meslek liselerinin % 86'sını, erkek teknik meslek liselerinin ise yalnızca % 13.8'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Kız Teknik ve Meslek Liselerinde, kız öğrenciler çoğunlukla çocuk gelişimi ve eğitimi (% 36), bilişim teknolojileri (% 13), giyim üretim teknolojisi (% 12) ve yiyecek içecek hizmetleri (% 12) alanlarında eğitim görmektedir (Gökşen ve diğerleri, 2011:23-25). Bilişim teknolojileri dışarıda tutulduğunda kız öğrencilerin çoğunlukla kadın-iş erkek-iş ayrımını yeniden üretecek, geleneksel cinsiyet rollerine uygun mesleklerde eğitim aldıkları görülmektedir.

Mesleki eğitimin toplumsal cinsiyete göre bölümlenmiş yapısını kız öğrencilerin veya genellikle ailelerinin tercihleri olarak değerlendirip göz ardı etmek önümüzdeki dönem için çok mümkün görülmemektedir. Meslek lisesi mezunu olmak, kadınların işgücüne katılım eğilimlerini genel olarak artırsa da, meslek lisesi mezunu kadınlar arasındaki yüksek işsizlik oranları mesleki eğitimin özellikle kadınların istihdam edilebilirliğine olan katkısının sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Tablo 1.6'dan da izlenebileceği gibi, 2012 yılında meslek lisesi mezunu kadınlar arasında işsizlik oranı kentlerde % 19.6 iken, bu oran erkeklerde % 7.5'dir. Kadınlara sunulacak mesleki eğitim programlarının, Türkiye'nin uluslararası işbölümünde değişmekte olan rolü ve işveren çevreleri tarafından yüksek sesle dile getirilen *ara eleman* ihtiyacı çerçevesinde işgücü piyasası analizlerinden hareketle yeni istihdam olanakları yaratma potansiyeli taşıyan alanlar göz önünde bulundurularak yapılandırılması Türkiye'nin kalkınma hedeflerine erişebilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi açısından kritik gözükmektedir. Mesleki eğitim kadınların istihdamının artırılmasında bir çözüm olarak düşünülürken, meslek lisesi mezunu kadınlar arasındaki yüksek işsizlik oranları göz önünde bulundurulmalı ve uygulamalar mesleki eğitimde toplumsal cinsiyete dayalı yatay ayrışmayı ortadan kaldırmayı ve kadınların istihdam edilebilecekleri meslekler skalasını genişletmeyi amaçlamalıdır (Toksöz, 2007:63; Tan, 2008:49-50; Türkonfed-Erg, 2006:37-41).

Bir ülkedeki beşeri sermaye stokunun genişliği büyümenin en önemli itici güçlerinden birisidir. Önümüzdeki dönemde asıl fark yaratacak etmen, işgücünün niceliği değil niteliği olacaktır. Özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren, hem kız çocukları arasında okullulaşma oranlarının yükseldiğini, hem de İŞKUR ve benzeri kurumların mesleki eğitim programları ile kadın işgücünün beceri ve yeterliliklerinin artırılmasına yönelik kurumsal çabalarının çoğaldığını söylemek mümkündür. Ancak, beşeri sermayenin kadınların işgücüne katılım ve istihdamının yegane belirleyicisi olmadığına altını çizmek gerekmektedir. Beşeri sermayenin yüksekliği kadınların işgücüne katılımı ve işgücü piyasasında tutunmaları açısından önemli olmakla birlikte, Tablo 1.6'nın da işaret ettiği gibi, Türkiye'de işsizliğin eğitilmiş kadınlar arasında daha yaygın olması, eğitim ile kadın istihdamı arasında kurulan güçlü ilişkinin sorgulanmasını gerektirir. Yüksek eğitim seviyesine sahip kadınlar arasında işsizlik oranlarının yüksekliği, eğitim sisteminin piyasada talep edilen becerileri kazandırmada yetersiz kalmasının ve uygulanan ekonomik politikaların *nitelikli*

istihdam olanakları yaratma darboğazı içinde olmasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan yapılan araştırmalar, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları söz konusu olduğunda, eğitim dışı, kurumsal ve kültürel faktörlerin kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları üzerinde daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Saritaş, 2010; Gürsel, Uysal ve Acar, 2011). Bu çerçevede, kadınların beşeri sermayelerini artırmaya yönelik program ve politikaların hem hazırlanması hem de uygulanması aşamalarında kurumsal ve kültürel faktörlerin kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları üzerindeki belirleyiciliğinin göz önünde bulundurulması hem eğitimde, hem de işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek açısından oldukça önemli gözükmektedir.

1.2.3. Toplumsal Cinsiyet Temelli İş Bölümü ve Kadınların Ev-içi İş Yükleri

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü bağlamında kadınlar tarafından yapılan ve *yapılması beklenen* ev işleri ve bakım hizmetleri, erkeklerden farklı olarak, hem arz, hem de talep bakımından, kadınların işgücüne katılım ve istihdamları üzerinde oldukça belirleyicidir. Tablo 1.9'un işaret ettiği gibi, işgücüne katılmayan her on kadından altısı işgücüne katılmama nedeni olarak ev işleri ile meşgul olduğunu göstermektedir. Ev-içi sorumlulukların kadınların işgücüne katılımı üzerindeki sınırlandırıcı etkisi kadınların medeni durumları ile de yakından ilgilidir. Medeni durumlarına göre kadınlar arasında işgücüne katılma oranlarına yönelik bir inceleme, kadınlar için evli olmanın, özellikle kentlerde, işgücüne katılımı azaltan önemli bir faktör olduğuna işaret etmektedir.⁵

Türkiye'de kadınların işgücüne katılma eğilimleri üzerinde sınırlandırıcı etkisi olan daha önemli bir faktör ise bakım hizmetlerinin (yaşlı, hasta, engelli ve çocuk) hem kültürel olarak, hem de sosyal politikalar bağlamında kadınlar tarafından yüklenilmesi gereken bir sorumluluk olarak anlaşılmasıdır. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı,2011) verileri yaşlı, hasta, engelli ve çocukların hane içinde ve kadınlar tarafından bakıldığını, kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanma oranının tüm bu gruplar için oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Halen yürürlükte olan düzenlemeye göre, yaşlı ve engellilerin evde bakılması durumunda nakit transferi uygulaması yapılmaktadır. Bu uygulama kurumsal bakım yerine evde

⁵TÜİK İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, erişim tarihi: 10.05.13

bakımı teşvik etmekte, kadınları işgücüne katılmak yerine, evde yaşlı ve engellilere bakım hizmeti sunmakla yükümlü tutmaktadır. Kadınlarla toplumsal olarak ilişkilendirilen bakım hizmetlerinin ücretlendirilmesi, bu hizmetlerin kurumsallaşmasından ziyade hane içinde kalması eğilimini güçlendirecek niteliktedir (Ecevit, 2010,2012).

Türkiye’de çocuk bakımının kurumsallaşmamış olması (Ecevit 2010), kadınların çalışma yaşamına girme ve devam etme kararlarını doğrudan etkileyen önemli bir sorundur. Erkeklerden farklı olarak, kadınların ne zaman, nerede, hangi çalışma koşulları altında çalışabileceklerine ilişkin tercih ve kararları, çocuklarının bakımına ilişkin yapacakları düzenlemelerle yakından ilgilidir. Okul öncesi yaşta çocuğu olan kadınlar çalışmak istediklerinde, çocuk bakım hizmetleri sağlayan iş imkânları aramakta, bu imkânın işyeri tarafından sağlanmadığı durumlarda ise, ya bu hizmetleri satın alabilecekleri düzeyde ücret sağlayan işler aramakta, ya yakın akrabaların desteğine başvurmakta, ama çoğunlukla çalışmaktan vazgeçmektedirler (Sarıtaş, 2010). 2011 Türkiye Aile Yapısı Araştırması verileri, Türkiye’de 0-5 yaş arası çocukların bakımının % 89.6 oranında anne tarafından üstlenildiğini, bu bakımın kurumsal bakım merkezlerinden sağlanma oranının yalnızca % 2.4 olduğunu göstermektedir. Bu durum bir yönü ile okul öncesi yaşta çocuğu olan bir kadının kendi isteği ile veya toplumsal baskı sonucunda çalışma yaşamından çekilerek çocuğuna bizzat bakmak istemesi ile açıklanabilir. Türkiye genelinde nüfusun % 58.6’sı kadınların asli görevlerinin çocuk bakımı ve ev işleri olduğunu düşünmekte (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2011), nüfusun % 80’i “*henüz ilkokula gitmeyen bir çocuk, annesi çalışırsa bundan zarar görür*” ifadesini onaylamaktadır (Türkiye Değerler Atlası, 2012). Diğer taraftan, okul öncesi yaşta çocuğu olan kadınların işgücü piyasasından çekilmelerinin Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve eğitiminin varlığı, erişilebilirliği ve kapsama oranları ile de yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye’de okul öncesi eğitim dendiğinde 3-5 yaş grubu çocukların bakım ve eğitimi anlaşılmakta, üç yaşından küçük çocuklar için kurumsal bakım hizmetleri neredeyse hiç bulunmamaktadır. Okul öncesi bakım ve eğitiminin odaklandığı 3-5 yaş grubu çocuklar arasında okullulaşma oranları ise oldukça düşüktür. 2011-2012 öğretim yılı MEB verilerine göre, 3-5 yaş grubu için okullaşma oranı % 30.9 seviyesindedir. Bu

oran, bu yaş grubundaki on çocuktan yedisinin okul öncesi bakım ve eğitiminin, kurumsal hizmetler yerine, aile tarafından sağlandığını göstermektedir.

Öğrenci sayıları açısından bakıldığında, Türkiye’de okul öncesi çocuk bakım ve eğitiminin ağırlıklı olarak kamu kurumları tarafından sunulduğu görülmektedir. Son dönemde sayıları giderek artmasına rağmen, 2011-2012 öğretim yılı MEB verilerine göre, okul öncesi yaştaki çocukların yalnızca % 9.5’i özel kurumlar tarafından sunulan bakım ve eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Özel kurumların kurumsallaşmış hizmetler içindeki payının düşüklüğü bu hizmetlerin pahalı olması ile açıklanabilir (Ecevit,2010,2012). Türkiye’de, özellikle kentlerde, kadın işgücünün yarısından fazlasının enformel sektörde istihdam edildiği göz önünde bulundurulduğunda, bu hizmeti özel kurumlardan sağlayabilecek seviyede ücret alan kadın sayısının son derece düşük olacağı açıktır.

İş Kanunu gereği 50 ve üzeri kadın işçi çalıştıran işyerleri emzirme odası, 150 ve üzeri kadın işçi çalıştıran işyerleri ise kreş ve gündüz bakım evi açmakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğü taşıyan işletmelerin kaçının yükümlülüğünü yerine getirdiği bilinmemekte ve izlenememektedir (Ecevit, 2010). I. İstihdam Paketi olarak da bilinen 5763 sayılı Kanun çerçevesinde işverenlerin kreş açma yükümlülüğünü dışarıdan hizmet satın alma yolu ile yerine getirebilmelerine olanak tanıyan düzenleme ile de işverenlerin kreş açma yükümlülüğünün hafifletildiği ve esnetildiği görülmektedir. Diğer taraftan, İş Kanunu’nda kreş ve gündüz bakım evi açma yükümlülüğünün sadece kadın işçi sayısı ile ilişkilendirilmesi ve doğum izninin ebeveyn izninden ziyade sadece kadınlara verilen bir izin olarak düzenlenmesi, kadınların işverenler tarafından ayrımcılığa uğraması ihtimalini artırmaktadır. Çocuk bakımı ile ilgili düzenlemelerin kadın işçi ile ilişkilendirilmiş olması, kadın işgücünün ücret dışı maliyetini artırmakta, bu maliyeti yüklenmek istemeyen işverenler tarafından kadınların istihdam edilmesinin önünde engel oluşturmaktadır (Sarıtış, 2010). Kreş ve gündüz bakım evi açma yükümlülüğünün toplam işçi sayısı üzerinden, yasal bakım izinlerinin ise ebeveyn izni olarak bir kısmının baba tarafından devredilemeyecek şekilde düzenlenmesi, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları üzerinde olumlu etki yapacaktır.

Kadınların hem çalışma yaşamına, hem de kamusal yaşamın tüm alanlarına erkeklerle eşit bir şekilde katılabilmeleri için özellikle bakım sorumluluğunun erkeklerin de eşit şekilde üstlenmeleri gereken toplumsal bir sorumluluk olarak görülmesi ve bakım hizmetlerinin sosyal hak anlayışı çerçevesinde kurumsallaştırılması ve kamusallaştırılması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli hane-içi iş yüklerinin kadınların işgücüne katılım ve istihdamı üzerindeki sınırlandırıcı etkisinin azaltılmasında iş ve aile yaşamını uzlaştırıcı mekanizmalar önemli bir potansiyel taşımaktadır. Son dönemde bu mekanizmaların geliştirileceğine dair eğilimi kadınların istihdamını artırmak amacıyla yapılan politika tartışmalarında görmek mümkündür. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının istenilen düzeye çıkarılabilmesi için, iş ve aile yaşamını uzlaştıracak mekanizmaların bakım hizmetleri + yasal bakım izinleri + işgücü piyasası regülasyonları gibi politik müdahalelerin hepsini dikkate alan bütünlüklü bir perspektifle, toplumsal cinsiyet bakış açısı çerçevesinde oluşturulması gerekliliğinin altını çizmek gerekmektedir.

1.3. KADINLARIN İSTİHDAMINA YÖNELİK DÜZENLEME VE UYGULAMALAR

Özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdamlarını artırmaya yönelik vurgunun temel politika metinlerine girdiğini ve bu konudaki düzenleme ve uygulamaların ivme kazandığını söylemek mümkündür. Kadınların işgücüne katılım oranlarının % 35 seviyesine çıkartılması 2023 hedefi olarak belirlenmiş (ÇSGB, 2012:27), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Türkiye’nin önde gelen firma temsilcilerinin katılımıyla kurduğu *Türkiye Cinsiyet Eşitliği Görev Grubu*, cinsiyetler arası ekonomik katılım ve fırsatlar uçurumunu önümüzdeki üç yıl içerisinde % 10’a kadar azaltmak gibi bir hedef belirlemiştir (AB Bakanlığı, 2012:153). 2000’li yılların özelliği, Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinin başlaması, sivil toplumun konuya olan ilgisinin ve müdahalesinin artması, gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılımı ile ilgili U dönüşünün – çok düşük düzeylerde seyreden işgücüne katılım oranlarının artması ile ilgili beklentinin– Türkiye’de yüksek büyüme oranlarına rağmen gerçekleşmemiş olması ve kadın istihdamı ile kalkınma arasında kurulan ilgidir. 2000’li yılların bir diğer özelliği de bir sonraki bölümde tartışılacak olan paradigma değişikliklerinin daha hissedilir hale gelmesi, hatta düzenleme ve uygulamaların

temel belirleyicisi olmasıdır. Bu bölüm, 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren, kadınların işgücüne katılımı ve istihdamını artırmaya yönelik güncel düzenleme ve uygulamaları ortaya koyma, bunlardan hareketle de Türkiye’de kadın istihdamı politikasının bileşenlerini sorgulama amacı taşımaktadır. Bu sorgulamaya geçmeden önce Türkiye’de kadın istihdamı ile ilgili düzenleme ve uygulamalar üzerinde etkili olan en temel uluslararası normlara ve Türkiye’nin taahhütlerine kısa da olsa değinmek yararlı olacaktır.

1.3.1. Uluslararası Yükümlülükler ve Taahhütler

Türkiye’de kadın istihdamı politikası sorgulanırken, yapılan düzenleme ve uygulamalar üzerinde etkili olan uluslararası taahhütleri ve yükümlülükleri gözden kaçırmamak gerekir. Türkiye Kadınlara karşı Her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni (CEDAW) imzalamış ülkelerden biri olarak, sözleşmenin 11. Maddesi gereğince kadınların çalışma haklarını güvence altına almak, istihdam alanında kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak kadınlara işgücü piyasasında eşit haklar sağlamak amacıyla her türlü önlemi almakla yükümlüdür. Diğer taraftan Türkiye, kadın istihdamını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen çok sayıda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmesine de taraftır. 100 sayılı “Eşit Ücret Sözleşmesi”, 111 sayılı “Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi”, 122 sayılı “İstihdam Politikası Sözleşmesi”, 138 sayılı “Asgari Yaş Sözleşmesi” ve 189 sayılı “Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş Sözleşmesi” Türkiye tarafından onaylanan ILO sözleşmeleri arasındadır. Türkiye tarafından henüz 156 sayılı “Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Sözleşmesi”, 175 Sayılı “Kısmi Süreli Çalışma Sözleşmesi”, 183 sayılı “Analgın Korunması Sözleşmesi” ve 177 sayılı “Ev-eksenli Çalışma Sözleşmesi” onaylanmamıştır. Bu sözleşmelerin de onaylanması, onaylanmış olanların ise uygulamaya aktarılması Türkiye’de kadın-erkek eşitliği konusunda ilerleme kaydedilebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ayrıca, Türkiye Avrupa Sosyal Şartı’na taraftır ve Avrupa Birliği müktesebatına uyum süreci çerçevesinde bir takım taahhütleri yerine getirmekle yükümlüdür. 2001 yılından bu yana Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğüne dikkat çekilmekte ve bu oranların artırılması için daha fazla çaba sarfedilmesi gerektiği belirtilmektedir. 2012 yılı İlerleme Raporu’nda da kadınların işgücü katılım ve

istihdam oranlarının oldukça düşük olduğu, istihdam edilen kadınların yaklaşık üçte birinin tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları belirtilmektedir. Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağında kadınlar için hedeflenen % 35 işgücüne katılma oranının, beklenenin altında olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, çalışan kadınlar için çocuk bakım hizmetleri sağlanması konusunun sorun olmaya devam ettiği, çalışma hayatı ve aile hayatı arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik önlemlerin yetersiz olduğu, sorunların çözümüne ilişkin olarak kullanılan çerçevenin toplumsal cinsiyet eşitliği değil aile ve kadın olduğu vurgulanmaktadır. Söz konusu raporda ayrıca, işgücü piyasasının esnekliğini artırma çabalarında toplumsal cinsiyete dayalı işgücü piyasası tabakalaşmasından kaçınılması gerektiği belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2012:83–84). İlerleme raporlarında işaret edilen noktalar, Türkiye’de işgücü piyasasında kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarını arttırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek açısından önemlidir. Ayrıca, AB müktesebatına uyum süreci çerçevesinde yapılan düzenlemelerin uygulamadaki başarı ve yeterlilikleri ile ilgili sorunların da olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

1.3.2. Kadınların İstihdamını ve İşgücüne Katılımını Artırmaya Yönelik Düzenlemeler

Bu bölümde, temel politika metinlerinde kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı ile ilgili hedefler ve bu hedefler çerçevesinde yapılan güncel düzenlemeler yer almaktadır. Bölümün amacı, yürürlükte olan tüm yasal düzenlemeleri sergilemek değil, belli başlı bazı güncel düzenlemeler ve politika metinleri ışığında, son dönemde kadınların işgücüne katılma oranlarını ve istihdamını artırmaya yönelik atılan adımları sistematik bir biçimde gözden geçirmektir.

1.3.2.1. 9. Kalkınma Planı

2007–2013 dönemini içeren 9. Kalkınma Planı’nda kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşüklüğüne dikkat çekilmekle birlikte, bu grubun, gençler, uzun süreli işsizler, özürülüler ve eski hükümlülerle birlikte *dezavantajlı gruplar* altında ele alındığı, doğrudan, kendi başına bir politika alanı olarak görülmediği göze çarpmaktadır. Kadın işgücünün, aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde mesleki eğitim (Madde-621) ve girişimcilik eğitimleri (Madde-234) almalarının onların istihdam edilebilirliklerini artıracakları varsayılmakta, ayrıca piyasanın esnekleştirilmesinin de istihdam olanaklarının artışına olanak sağlayacağı

savunulmaktadır (Madde-563). Aynı metinde, dezavantajlı gruplar için *fırsat eşitliği* sağlanacağı ve kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla çocuk ve diğer bakım hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılacağı belirtilmektedir (Madde-568). Planda fırsat eşitliğinden söz edilmekle beraber, toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu yoktur. Ayrıca, kadınların düşük işgücüne katılım ve istihdam oranları ile ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin zayıflığı ve toplumda hâkim olan ataerkil değerler ilişkilendirilmemiştir. Analiz, sadece kadınların düşük beşeri sermayeleri ve istihdam edilmelerini etkileyen yükler, yani işgücünü piyasasının *katılığı* çerçevesinde yapılmıştır.

1.3.2.2. 5763 Sayılı Kanun: I. İstihdam Paketi

2008 yılında yürürlüğe giren ve I. İstihdam Paketi olarak da adlandırılan 5763 sayılı Kanun'da kadın işgücünü doğrudan ilgilendiren iki düzenleme yer almaktadır. Bunlardan ilki, Madde 6 ile işverenin kreş veya bakım yurdu açma yükümlülüğünü düzenleyen İş Kanunu'nun 88. Maddesi'ne yapılan eklemedir. Bu ekleme ile işverenin kreş açma yükümlülüğü esnekleştirilmiş, bu yükümlülüğü hizmeti dışarıdan satın alma yoluyla yerine getirebilmesi sağlanmış ve çocuk bakım hizmetlerinin özelleşmesinin önü açılmıştır. İkinci olarak, Madde 20 ile 4447 sayılı Kanuna geçici olarak 7. Madde eklenmiş, böylece istihdam edilen 18–29 yaş arası erkeklerin ve 18 yaşından büyük kadınların sigorta primlerine ait işveren hisselerinin 5 yıl süreyle kademeli olarak – 1. yıl için % 100'ünün, ikinci yıl için % 80'inin, üçüncü yıl için % 60'ının, 4. yıl için % 40'ının ve 5. yıl için % 20'sinin– İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanması düzenlenmiştir. Bu düzenleme yeni işe alımlarda işverenlerin üzerindeki maliyeti azaltarak kadın istihdamını teşvik etmeyi ve kayıtdışılığı azaltmayı hedeflemektedir. 1.3 milyon kadının potansiyel olarak teşvikten olumlu yönde etkilenmesi öngörülmekte (Akgül, Dinçer ve Kolaşın, 2008; DB ve DPT, 2009; Uysal, 2012) ve son dönemde kadınların istihdam oranlarındaki artış doğrudan teşvikin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Fakat teşvikin geçerli olduğu dönemde kadınlar arasında kayıtdışı istihdam oranlarındaki yükselme, teşvik ve artan kadın istihdamı arasında doğrudan bir ilişki kurmayı zorlaştırmakta, sorunun sadece kadın işgücünün maliyeti ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir karakteri olduğuna yönelik iddiaları desteklemektedir. Diğer taraftan, teşvik süreleri sona erdiğinde istihdam edilen kadınların yerlerini koruyup koruyamayacağına da izlenmesi gerekmektedir.

1.3.2.3. 6111 Sayılı Kanun: Torba Kanun

2011 yılında yürürlüğe konan ve günlük kullanımda ‘Torba Kanun’ olarak da bilinen 6111 sayılı kanun ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’na eklenen geçici 10. Madde ile 31.12.2015 tarihine kadar, yeni işe alınan 18–29 yaş arası erkeklerden ve 18 yaşından büyük kadınlardan, a) mesleki yeterliliğe sahip olanların 48 ay; b) mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yükseköğretim veya İŞKUR tarafından düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenlerin 36 ay; c) bu belge ve yeterliliklere sahip olmayanların ise 24 ay süreyle sigorta primlerine ait işveren hisselerinin işe alındıkları tarihten itibaren İşsizlik Sigortası Fonu’ndan karşılanması karara bağlanmıştır. Bu kişilerin İŞKUR’a kayıtlı işsizler arasından işe alınmaları halinde teşvikten yararlanma süresine altı ay ilave edilecektir. I. İstihdam Paketinde yer alan teşvik ile ilgili tüm çekinceler bu düzenleme için de geçerlidir. Bu çekincelere ek olarak, teşvikten yararlanmanın büyük oranda mesleki yeterlilik ve eğitime bağlanmış olması, kadınların istihdamını zorlaştıran bir koşul olmaktadır. Hem formel mesleki eğitimde, hem de meslek kurslarındaki toplumsal cinsiyet temelli ayrışma ve kadınların eğitim gördükleri alanların piyasadaki karşılıklarının sınırlı olması, onların teşvikten beklenenin altında ve erkeklerden daha az yararlanabilecekleri kuşkusunu doğurmaktadır.

Torba Kanun’da yapılan bir diğer düzenleme ise, İş Kanunu’nun 74. Maddesinde ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 18. Maddesinde yapılan değişikliktir. Bu değişiklik ile kadın işçinin erken doğum yapması halinde doğumdan önce kullanamadığı izin günleri doğum sonrası iznine eklenebilmekte, doğum öncesinde kullanılmayan izin karşılığında ödenecek *geçici iş göremezlik ödeneği* doğum sonrasında kullanılabilir.

Son olarak, Torba Kanun’un 63. Maddesinde yapılan düzenleme ile 4857 sayılı İş Kanunu’nun çağrı üzerine çalışma başlığı taşıyan 14. Maddesi *çağrı üzerine çalışma, evden çalışma ve uzaktan çalışma* olarak değiştirilmekte, böylece genellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı bazı esnek istihdam biçimleri bu kanun çerçevesinde tanınmakta, düzenlenmekte, daha doğru bir ifade ile meşruiyet kazanmaktadır. Son dönemde esnek çalışma biçimlerinin kadın istihdamının artmasına yarayacağı konusunda hem düzenleme hem de uygulama düzeyinde yaygın bir kabul vardır. Öte yandan bunun tersine bir eğilim de vardır. Sosyal politika ve kadın emeği konuları ile

yakından ilgilenen çevrelerde, kadınlara uygun görülen esnek çalışma örüntülerinin kadın istihdam oranlarında sayısal bir artışın sağlanmasına yarayabileceğini, ancak bu tür çalışmanın *sosyal güvence* ve *eşit ücret* ile ilgili düzenlemelerle desteklenmediği sürece, kadınların çalışma koşulları ve ücretleri üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı görüşü hakimdir.

1.3.2.4. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

6111 sayılı Torba Kanun'un 105, 106 ve 108. Maddeleri, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 101, 104 ve 108. Maddelerinde de değişiklikler yaratmaktadır. 105. Madde ile kadın memurların hamileliğinin 24. haftasından önce, her halde hamileliğin 24. haftasından itibaren ve doğumdan sonraki bir yıl süre ile gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilmeyeceği hükme bağlanmıştır. 106. Madde ile Devlet Memurları Kanunu'nun 104. Maddesine, *doğumun erken gerçekleşmesi sebebiyle, doğum öncesi analık izninin kullanılmayan bölümü de doğum sonrası analık izni süresine ilave edilir. Doğumda veya doğum sonrasında analık izni kullanılırken annenin ölümü hâlinde, isteği üzerine memur olan babaya anne için öngörülen süre kadar izin verilecektir* ibaresi eklenmiştir. Aynı maddede yapılan değişiklik ile emzirme izni süreleri uzatılmıştır. Yapılan düzenlemeye göre, kadın memura, çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde bir buçuk saat süt izni verilmesi ve süt izninin hangi saatler arasında ve günde kaç kez kullanılacağı hususunda, kadın memurun tercihinin esas olması hükme bağlanmıştır.

Devlet Memurları Kanunu'nda yapılan bir diğer değişiklik, ücretsiz izin süreleri ile ilgilidir. Yapılan düzenlemeye göre, doğum yapan memura, doğum sonrası *analık izni* süresinin bitiminden; eşi doğum yapan memura ise, doğum tarihinden itibaren istekleri üzerine yirmi dört aya kadar aylıksız izin verilecektir. Torba Kanun ile daha önce üç gün olan *babalık izni* de on güne çıkarılmıştır. Yapılan düzenleme, anne ve babaların çocuk bakımını ortak üstlenmesine imkan vermesi bakımından önemlidir. Fakat hem on gün olarak tanımlanan babalık izni süresi çok kısadır, hem de kadın-erkek ücret eşitsizliği ve doğan bebeğe mutlaka anneni bakması gerektiği anlayışı göz önüne alındığında hem annenin hem de babanın kullanabileceği 24 aylık ücretsiz izin süresinin yine anne tarafından kullanılacağı çok yüksek bir olasılıktır. Bu çerçevede, doğum sonrası çocuk bakımının *ebeveyn izni* olarak düzenlenmesi, bu iznin bir

kısımının baba için *devredilemez* ve *ücretli* olması gerekmektedir. Bir diğer önemli nokta, aynı türden bir düzenlemenin İş Kanunu'nda da yapılması gerektiğidir.

1.3.2.5. Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Konulu Başbakanlık Genelgesi

2004 yılında yürürlüğe giren *Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Konulu* Başbakanlık Genelgesi ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından personel temini amacıyla yapılacak çalışmalarda, başvuru kabul şartlarının hizmet gerekleri doğrultusunda belirlenmesi ve hizmet gerekleri dışında cinsiyet ayrımı yapılmaması hükme bağlanmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında personel teminine ilişkin yapılan bu düzenleme olumlu olmakla birlikte, aynı türden bir düzenlemenin İş Kanunu'nda da yapılması bu somutlukta gerekmektedir.

1.3.2.6. Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi

2010 yılında yürürlüğe giren *Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması* konulu Başbakanlık Genelgesi'nin hedefi, *kadınların sosyo-ekonomik konularının güçlendirilmesi, toplumsal yaşamda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılabilmesi için kadınların istihdamının artırılması ve eşit işe eşit ücret imkanının sağlanmasıdır.* Genelge ile kadın istihdamı alanındaki mevcut sorunların tespiti ve bu sorunların giderilmesine yönelik ilgili tüm tarafların gerçekleştirdiği çalışmaları izlemek, değerlendirmek, koordinasyon ve işbirliğini sağlamak üzere, sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinin de içinde bulunduğu *Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu* oluşturulmasına karar verilmiştir. Genelge'de kadın istihdamının artırılması hedefi *fırsat eşitliği*'ne indirgenmekte, kamu kurum ve kuruluşlarında işe giriş sınavları ve hizmet içi eğitim programlarına katılım, görevde ve unvanda yükselme (terfi) ve üst yönetim kademelerinde görev almada kadın erkek fırsat eşitliğinin gözetilmesi düzenlenmektedir. Genelgenin 2. Maddesinde, kamu kurum ve kuruluşları ve yerel yönetimlerce hazırlanan stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporlarına kadın erkek eşitliği yaklaşımının dâhil edilmesi düzenlenmektedir. Genelgenin 9. Maddesine göre, *il istihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları tarafından iller bazında yapılacak iş piyasası analizlerinden hareketle kadın istihdamı için ön plana çıkan sektörlerle yönelik mesleki beceri eğitimlerine*

ağırlık verilecektir. Ayrıca bu eğitimlerin sadece beceri ve meslek kazandıran eğitimler olmayıp, kadınların insan hakları konusunda modüller içermesinin önerilmiş olması da çok ileri bir adımdır. Bununla birlikte, verilecek mesleki eğitimlerin ‘*istihdamda ön plana çıkan sektörler*’ yerine ‘*kadın istihdamında ön plana çıkan sektörlerle*’ göre belirlenecek olması, iş piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli yatay ayrışmayı güçlendirecek, kadınların yine kadınlara uygun işlerin bulunduğu sektörlerde ve mesleklerde kalabalıklaşmasına neden olacaktır. Genelge’nin 13. Maddesinde İş Kanunu’nun ilgili hükümleri gereğince kamu ve özel iş yerlerinde kreş ve gündüz bakımevi yükümlülüğünün yerine getirilmesinin *sağlanacağı* ve *denetleneceği* belirtilmektedir. Genelgede yer alan önemli bir nokta da, istatistiklerin toplumsal cinsiyete bağlı ayrıştırmalar yapmaya imkan verecek şekilde toplanmasına yönelik vurgudur.

Genelge son yıllarda kadın istihdamını artırmak amacıyla atılan en somut ve bütüncül adımlardan biri olmasına rağmen, maddelerinin uygulama düzeyine aktarılması ile ilgili darboğazlar söz konusudur. Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Platformu tarafından yapılan araştırma, pek çok maddenin hayata geçmediğine, hayata geçenlerin “*göstermelik*” tedbirler olarak kaldığına, bir kısmının da “*projeler dolayısıyla*” sağlandığına dikkat çekmektedir. 12 ilde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları (2012:30), Genelgenin 2. Maddesinde öngörülen *Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Birimleri*’nin henüz kurulmadığına, bakanlıklarda müsteşar yardımcısı düzeyinde görevlendirmelerin henüz yapılmadığına, *Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu*’nun kurumsallaşmadığına, yaptırım gücünün ve bütçesinin olmamasının etkinlik ve işlerliği azalttığına, çalışmaların “*kişisel*” inisiyatife dayalı olarak yürütüldüğüne, genelgede öngörülen izleme, değerlendirme ve koordinasyon görevlerinin yerine getirilmediğine işaret etmektedir (KEİG, 2012: 30-34).

1.3.2.7. Ulusal İstihdam Stratejisi Taslak Belgesi

2012 yılında sosyal taraflara sunulan Ulusal İstihdam Stratejisi (2012-2023) taslak metni, istihdam oranlarını artırmak için işgücü piyasasının *katılıklardan arındırılması* gerekliliğini vurgulamakta, iş güvencesinin yerine *istihdam güvencesi*’ni koymaktadır. Bu taslakta kadınlar, gençlerle birlikte *özel politika gerektiren gruplar* altında ele alınmakta, özgül bir grup olarak görülmemektedir. Kadınların işgücüne düşük katılımları, eğitim ve beceri düzeylerinin yetersizliği, esnek çalışma

biçimlerinin henüz mevzuata ve çalışma hayatına yansıtılmamış olması ve iş-aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik mekanizmaların sınırlılığı çerçevesinde değerlendirilmektedir (ÇSGB, 2012:27). Taslak kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılmasını temel amaç olarak belirlemekte ve taslak çerçevesinde 2012–2014 dönemi için hazırlanan Eylem Planı'nda, bu amaç doğrultusunda, kadınların üzerindeki bakım yükümlülüklerinin azaltılacağı; çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılacağı; çalışmak isteyen kadınların önündeki kültürel engellerin azaltılması amacıyla bilinçlendirme çalışmalarının yapılacağı; iller bazında yapılacak işgücü piyasası analizlerinden hareketle *kadın istihdamı için ön plana çıkan sektörlere yönelik* işgücü yetiştirme kurslarına öncelik verileceği; istihdam yaratma ve artırmaya yönelik mevzuat belgeleri, politika metinleri ve stratejilerde cinsiyete duyarlı yaklaşım ve bütçeleme yapılmasının sağlanacağı; çocuk sahibi olan kadınların işgücü piyasasından kopmalarını engellemeye dönük teşvik edici düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir.

Taslak çerçevesinde kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı konusunda yapılan saptamalar yerinde olmakla birlikte, sunulan çözüm önerileri kadınları işgücü piyasasının asli unsurları haline getirmekten uzaktır. Taslakta kadınların işgücüne ve istihdama katılımının artırılması esnek çalışma biçimlerinin, özellikle kısmi, belirli süreli çalışmanın yaygınlaştırılması üzerine oturtulmakta (Toksöz, 2012:44), bakım hizmetlerine, bakım izinlerine ve çalışma sürelerine ilişkin çok çeşitli yasal, kurumsal ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi demek olan iş ve aile yaşamının uzlaştırılması, kadınlar arasında kısmi zamanlı çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasına indirgenmekte ve anlam kaymasına uğramaktadır. Kadınlarla işgücü piyasası arasında esnek çalışma biçimleri üzerinden kurulan bağ, kadınları düşük statülü, düşük ücretli, düzensiz esnek istihdam biçimleri altında kalabalıklaştıracak, kadınların tam zamanlı, güvenceli yani *insana yakışır* işimkanlarından uzaklaşmalarına veya *çalışan yoksullar* haline gelmelerine neden olacaktır. Bu çerçevede, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için, toplumsal cinsiyet bakış açısı ile hazırlanmış, sosyal tarafların katıldığı, bütünlüklü bir *kadın istihdamı politikası* oluşturulması gerekmektedir (Toksöz, 2007; Ecevit, 2008).

1.3.3. Kurumsal Çaba ve Uygulamalar

Bu bölüm, özellikle 2000’li yılların ikinci yarısında kadınların işgücüne katılımı ve istihdamını artırmaya yönelik uygulamaları değerlendirme amacı taşımaktadır. Yapılan uygulamaların ve çalışmaların tümüne ayrıntılı bir şekilde yer verilmesi bu rapor kapsamında olanaklı değildir. Bu nedenle, kapsam Türkiye’de kadın istihdamı politikasının bileşenlerini ortaya koymak amacıyla, kamu kuruluşları tarafından yapılmış uygulama ve çalışmalarla sınırlı tutulmuştur. Tablo 1.10’dan da takip edilebileceği gibi, 2000 yılından bu yana yapılanlar incelendiğinde, Türkiye’de kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarını artırmak amacıyla yapılan uygulamaları üç ana başlık altında gruplandırmak mümkündür: 1. *Kadınların beşeri sermayelerinin/istihdam edilebilirliklerinin artırılması çabaları*; 2. *Kadınlar arasında girişimciliği artırma çabaları*; 3. *Kadın istihdamı ile ilgili elverişli ortamın yaratılması çabaları*.

1.3.3.1. Kadınların Beşeri Sermayelerinin/İstihdam Edilebilirliklerinin Artırılması Çabaları

Hemen tüm politika metinlerinde, kadınların düşük işgücüne katılım ve istihdam durumları, beşeri sermayelerinin düşüklüğü ile ilişkilendirilmektedir. 2000 yılından bu yana yapılan çalışmaları özetleyen Tablo 1.10’dan, kadınların beşeri sermayelerinin veya istihdam edilebilirliklerinin artırılması ile ilgili uygulamaların, tüm uygulamaların neredeyse 3/4’ünü oluşturduğunu görebilmek mümkündür. Kadınların beşeri sermayelerinin artırılmasına yönelik uygulamalar, kız çocukları arasında okullulaşmanın artırılması, İŞKUR tarafından verilen mesleki eğitim kursları ve diğer kurumların çeşitli projeler altında sundukları kadınların mesleki beceri ve yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik çabaları olarak üç grup altında toplanabilir.

1.3.3.1.1. Okullulaşma Oranlarının Artırılması

Kız çocuklarının okullulaşma oranlarının artırılması ile ilgili uygulamalar genellikle MEB bünyesinde ve projeler çerçevesinde yürütülmektedir. 2000’li yılların başlarında bu projeler, kız çocukları arasında okulu terk eğilimlerinin azaltılması ve bu yönde izleme mekanizmalarının oluşturulması; eğitimin önemi konusunda ailelerin farkındalığının artırılması ve böylece kız çocuklarının okullulaşmalarının artırılması gibi konulara odaklanmıştır. Son yıllarda ise kız çocuklarının mesleki eğitimde okullulaşma oranlarının artırılması; kız çocukları ve kadınların mesleki beceri ve

işgücü yeterliliklerinin geliştirilmesi; mesleki ve teknik eğitim kurumlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve eğitim–iş piyasası arasındaki bağlantının geliştirilmesi bu alandaki çalışmaların odak noktaları olmuştur. Bu değişiklik ve çeşitlenme, Türkiye'nin uluslararası işbölümünde değişen rolü çerçevesinde mesleki eğitimin öneminin artması ve *ara eleman* ihtiyacının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

1.3.3.1.2. Aktif İşgücü Piyasası Politikaları: İŞKUR Uygulamaları

Aktif İşgücü Piyasası Politikaları (AİPP) çeşitli mekanizmalardan oluşmasına rağmen, Türkiye'de neredeyse tamamen – İŞKUR'a başvuran ve gerekli koşulları sağlayan işsizlere yönelik olarak sunulan– mesleki eğitim programları olarak anlaşılmakta ve uygulanmaktadır (Kapar, 2006:368; Özar, 2012:295). Sunulan eğitimlere yakından bakıldığında, eğitimlerden erkeklerin kadınlara göre daha fazla yararlandığı (örneğin 2011 yılında kurslardan yararlanan kadınların oranı % 41, erkeklerin oranı % 59'dur), kadınların ve erkeklerin farklı eğitim programlarında yoğunlaştıkları ve kadınların genellikle kadınlara uygun görülen alanlarda eğitildikleri görülmektedir. Örneğin, 2011 yılında katılan kadın sayısının en fazla olduğu kurslara bakıldığında, diğer meslekler (% 28.05) ve beden işçisi (% 10.8) eğitimlerinin ardından, kadınların en fazla işletmeci (% 8.42), konfeksiyon işçisi (% 4.61), makineci (dikiş) (% 3.57), dikiş makinesi operatörü (kumaş) (% 2.6), iş ve meslek danışmanı (% 1.65) ve çocuk bakıcısı (% 1.61) alanlarında eğitim gördükleri görülmektedir (İŞKUR İstatistik Yıllığı, 2011:Tablo 42). Buradan hareketle, verilen eğitimlerin işgücü piyasasındaki sektörel ve mesleki toplumsal cinsiyete dayalı ayrışmayı yeniden ürettiği söylenebilir.

İŞKUR, Halk Eğitim Merkezleri basta olmak üzere birçok başka kuruluşla işbirliği içinde meslek edindirme kursları açmaktadır. Ayrıca, bakanlıkların yerel temsilciliklerinin (İl Kültür Müdürlüğü, İl Turizm Müdürlüğü gibi), yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının açmış olduğu çok sayıda kurs vardır. Kadınların istihdam edilebilirliklerini ve gelir elde etme kapasitelerini artırmada ve kayıtsız çalışanların bir beceri kazanma yolu ile kayıtlı sektöre geçiş fırsatları elde etmelerinde meslek kurslarının katkısı tartışılmazdır. Bu kurslar, hem öğrenim sürelerinin kısalığı, hem de programlarının modüler ve uyarlamaya elverişli olmaları nedeniyle de önemlidir. Ancak, bu kursların açılması esnasında dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Kursların işverenlerin talepleri doğrultusunda açılıp açılmadığı, yani önceden yapılmış işgücü piyasası analizlerinin sonuçlarına

dayanıp dayanmadığı, bu kurslarda verilen meslek eğitimlerinin başarılı olup olmadığı bunlardandır. Belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının açtıkları kurslar İŞKUR ve MEB tarafından denetlenmeli, nitelikli eğitim verebilmek için kendilerini teknik alt yapı ve öğretim kadrosu olarak geliştirebilme imkanı sağlanmalıdır. Bunlar olmadığı sürece eğitim programları sonucunda alınan sertifikaların kadınların işe yerleşmesi, yani istihdamı, üzerindeki etkisi sınırlı kalacaktır. Nitekim, 2011 yılında İŞKUR' un açtığı kurslara katılanlar arasında kadınlar işe yerleştirilenlerin yalnızca % 32'sini oluşturmaktadır (İŞKUR İstatistik Yıllığı, 2011:Tablo 22). Bu çerçevede, İŞKUR tarafından sunulan istihdam garantili kursların sayısının artırılması, kursların iş piyasası analizlerinden hareketle piyasada karşılığı/talebi olan işlere öncelik verilerek düzenlenmesi, kadınların işgücüne katılım ve istihdam eğilimlerinde bölgesel farklılıkların dikkate alınması (Ecevit, 2006) ve değişen işgücü piyasası talep ve koşullarına uyum sağlayabilecek işgücü yetiştirilmesi, kadın istihdamını artırmak açısından daha etkin yollar olacaktır.

1.3.3.1.3. Mesleki Beceri ve Yeterliliklerin Artırılması

İŞKUR tarafından işsizlere yönelik olarak sunulan mesleki eğitim kurslarının dışında, kadınların mesleki beceri ve yeterliliklerinin artırılması çerçevesinde yapılan uygulamalar, meslek kazandırmak ve gelir getirici beceriler geliştirmek amacıyla ve genellikle projeler çerçevesinde düzenlenen eğitimlerden oluşmaktadır. 2000 yılından bu yana çeşitli kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan çalışmaları özetleyen Tablo 1.10'dan da izlenebileceği gibi, bu eğitimler turistik amaçlı geleneksel el sanatları öğretimi ve üretimi; hasta, yaşlı, çocuk bakıcılığı eğitimi; takı, çiçek, paket tasarımı eğitimi; trikotaj, biçki-dikiş, nakış gibi tekstil sektörüne yönelik eğitimler; kuaförlük, güzellik uzmanlığı eğitimi; büro elemanı yetiştirmeye yönelik eğitimler; turizm sektörüne yönelik eğitimler gibi pek çok alanda yapılmaktadır. Bu eğitimler sadece kadınların belli bir sektöre girişini kolaylaştırmak amacıyla yapılmayıp, kadın girişimciliğinin geliştirilmesi çabaları ile de iç içe geçmektedir. Verilen eğitimlerin kadınlara mesleki beceriler kazandırdığı konusunda kuşku duyulmamasına rağmen, bu becerilerin kadınların istihdam edilebilirliğini ne ölçüde artırdığı konusuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Eğitimlere yakından bakıldığında, kazanılan becerilerin genellikle 'kadın işi' olarak görülen iş ve mesleklerde kullanılmaya elverişli olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, verilen eğitimler hem işgücü piyasasındaki 'kadın-ışi', 'erkek-ışi' ayrımını yeniden üretmektedir, hem de eğitim sunulan dalların pek

çoğunun piyasada karşılığının olmaması veya kadınların piyasada uzun süre tutunmalarını sağlayamaması nedeniyle, kadınların güçlenmesine sınırlı katkı yapmaktadır.

1.3.3.2. Kadın Girişimciliğinin Özendirilmesi Çabaları

Kadın girişimciliği 1990'lardan itibaren hem kadın istihdamını artırmayı, hem de hane yoksulluğunu azaltmayı hedefleyen uygulamaların temel bileşenlerinden biri olmuştur. Hanelerin refahının artırılması, yoksullukla mücadele, kadınların işgücüne katılımlarındaki hızlı düşüşe ve artan kadın işsizliğine karşı çıkılması, kadınların ekonomik faaliyetlerinin daha verimli kılınması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve kadınların güçlenmesi gibi hedeflere ulaşmada kadın girişimciliğinin nasıl bir stratejik araç olacağı konusunda tam bir fikir birliğine varılmamış olsa da, kadınların küçük işletmeler kurmalarına destek verilmesi, ücretli istihdamın yanı sıra, kadınlara ekonomik getiri sağlamanın uygulanabilir yolları arasında görülmüştür (Ecevit, 2007).

Kadın girişimciliğini teşvik amacıyla yapılan uygulamalar, genellikle projeler çerçevesinde verilen girişimcilik eğitimleri ve girişimcilik desteklerinden oluşmaktadır. İŞKUR tarafından sunulan girişimcilik eğitimlerinin yanında, kadın girişimciliğini artırmaya yönelik en bütünlüklü destek KOSGEB tarafından verilmektedir. KOSGEB bünyesinde girişimcilik eğitimlerinin yanı sıra, kendi işlerini kurmak isteyen kadınlara başlangıç desteği verilmekte, yeni kurulan işletmeler ilk yıllarında desteklenmekte, iş geliştirme hizmetleri sunulmaktadır. Uygulanan projeler kapsamında bazı illerde Kadın İş Geliştirme Merkezleri (KİŞGEM) kurulmuştur. Türkiye tarafından hazırlanan 2012 İlerleme Raporu'nda da (AB Bakanlığı, 2013:154), kadın girişimciliğinin desteklenmesi çalışmalarına değinilmekte, finansal kaynak sorununun çözümü amacıyla Aralık 2012 tarihinde Kredi Garanti Fonu ve Halkbank arasında "İlk Adım Kredisi Kefalet Desteği Protokolü"nin imzalandığı belirtilmektedir.

Kadın girişimciliğini çeşitli program, tedbir ve uygulamalarla teşvik kadınları güçlendirme potansiyeli açısından oldukça önemli olmasına rağmen, kredi verme– para kazanma – güçlenme arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün değildir (Özar,2005:14). Girişimcilik düşük gelir, güvencesizlik, kayıtdışılık ile iç içe

geçmekte, kadınların kurdukları işletmeleri sürdürmeleri, piyasada rekabet edebilmeleri ve aldıkları kredileri geri ödemeleri çoğu zaman mümkün olamamaktadır (Toksöz,2007; Karakoç ve Uysal-Kolaşın,2008; Ecevit, 2007, 2008; Ergüneş, 2010). Kadın girişimciliğini teşvik amacıyla yapılan projelerin birçoğunda güçlü bir toplumsal cinsiyet yaklaşımının olmayışı, projelerde yer alan kuruluşları, kadınların güçlenmesi hedefini verimliliğin artırılması ve yoksulluğun azaltılması gibi başka hedeflere tabi kılmaya yöneltmiştir. Kadınların güçlenmesinin bir proje hedefi olarak açıkça dile getirildiği durumlarda bile, onların ‘pratik’ ve ‘stratejik’ gereksinimlerine ilişkin sınırlı anlayış, projedeki başarının da sınırlı olması ile sonuçlanmıştır.

Kadın girişimciliğinin kadınlara yönelik genel bir istihdam politikasından veya kadınların güçlenmesini amaçlayan bir yaklaşımdan yalıtılmış olarak kendi başına ele alınması, girişimciliği desteklemeye yönelik müdahalelerin, yaklaşım ve uygulamaların politik özelliğinde zayıflamaya yol açmaktadır. Bu bağlamda kadın girişimciliği kadın istihdamını artırmada tamamlayıcı bir mekanizma olarak düşünülmeli, uygulamaların odak noktası kadınların formel işgücü piyasasında, tam zamanlı, ücretli işlerde istihdam oranlarının artırılması olmalıdır (Ecevit, 2007).

1.3.3.3. Kadınların İstihdamı İle İlgili Elverişli Ortamın Yaratılması Çabaları

Tablo 1.10’den da izlenebileceği gibi, sayıları çok fazla olmamakla birlikte, kadınların istihdamı ile ilgili elverişli ortamın yaratılması amacıyla çeşitli projeler altında toplumsal cinsiyete duyarlı kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalara ve kadınlara yönelik güçlendirme eğitimlerine yer verilmektedir.

1.3.3.3.1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Toplumsal cinsiyete duyarlı kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ile ilgili uygulamalar AB müktesebatına uyum çalışmaları olarak da değerlendirilebilir. Bu çalışmalar kapsamında, AB ülkelerindeki çeşitli deneyimler ve uygulamalar incelenmekte, bu deneyimlerin ve uygulamaların Türkiye’deki mevzuata eşleştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılmakta, ilgili kuruluşların toplumsal cinsiyete duyarlı politika, strateji ve programlar geliştirme kapasitesinin artırılması amacıyla teknik destek sağlanmakta ve sorumlu uzman personele çeşitli eğitimler verilmektedir.

1.3.3.3.2. Kadınlara Yönelik Güçlendirme Eğitimleri

Kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımını artırmak amacıyla yapılan çeşitli projelerin içinde kadınlara yönelik güçlendirme eğitimlerine yer verildiği görülmektedir. Bu eğitimler daha çok kadınlara haklarını öğretmek, bu konuda farkındalık düzeylerini yükseltmek ve günlük hayatlarında haklarını kullanabilmelerini sağlamak üzerine odaklanmaktadır.

1.4. KADIN İSTİHDAMI POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜ

Bu bölüm, Türkiye’de kadın istihdamı politikalarındaki gelişim ve dönüşümleri, yani kadın istihdamı ile ilgili paradigma değişikliklerini sorgulama amacı taşımaktadır. Türkiye’de işgücü piyasasında kadınların durumlarını etkileyen üç temel paradigma değişikliğinden söz edilebilir. Özellikle 1980’li yıllardan bu yana değişen sosyal, ekonomik, politik eğilimler sonucunda sosyal devlet anlayışının, güvenceli tam zamanlı istihdam olanaklarının ve pasif işgücü piyasası politikalarının yerini aile temelli sosyal politika anlayışına, aktif işgücü piyasası politikalarına ve esnekleşme anlayışına bıraktığı görülmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, kadınlarla işgücü piyasası arasında kurulan bağın arka planını oluşturan bu paradigmalardan veya dönüşümlerin yalnızca Türkiye’ye özgü olmayıp, uluslararası eğilim ve etkilerin de izlerini taşıdığıdır.

1.4.1. Sosyal Devlet Anlayışındaki Aşınma → Aile Temelli Sosyal Politika Anlayışına Geçiş

Sosyal devlet anlayışındaki aşınma, liberalizm ve muhafazakârlığı bir potada eriten yeni sağ anlayışın veya yeni liberal politikaların bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Yeni liberal anlayışın Türkiye’ye girişi 1980 yılında 24 Ocak Kararları ile yapısal uyum politikalarının uygulanmaya başlandığı yeniden yapılanma dönemine denk gelmektedir. Yapısal uyum politikaları çerçevesinde benimsenen devletin küçülmesi, kamusal alandan çekilmesi, kamu harcamalarının kısılması, kamu hizmetlerinin daraltılması ve ticarileştirilmesi yaklaşımı, yeni liberal politikalar ile sosyal devlet anlayışını karşı karşıya getirmiş, sosyal devlet anlayışının aile temelli sosyal politika anlayışına dönüşmesine neden olmuştur.

Aile temelli sosyal politika anlayışı, kadınların hane içindeki yeniden üretim rollerini pekiştiren bir anlayış üzerine oturmaktadır. Kamu harcamalarının kısılması ve kamu hizmetlerinin daraltılmasının yarattığı boşluğun kadınların hane içindeki ücretsiz bakım emekleri ve piyasa ile doldurulması öngörülmekte, benimsenen refah rejiminin sürdürülebilirliğinin yükü büyük oranda kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Bu çerçevede, aile temelli sosyal politika anlayışı aslında *kadın temelli* sosyal politika anlayışı olarak değerlendirilmelidir. Bu anlayış kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük düzeylerde seyretmesine neden olmakta, çocuk, yaşlı, engelli bakım hizmetlerinin kurumsallaşmamış olduğu bir ortamda, işgücüne katılsalar bile ev kadınlığı ve bakım rolleri arasında sıkışmış bu kadınların istihdam olanaklarını, işlerinde yükselme olasılıklarını ve iş piyasasında kalıcı olma şanslarını azaltmaktadır. Son dönemde, hane-içi iş yüklerinin ve bakım hizmetlerinin kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları üzerindeki sınırlandırıcı etkisinin ortadan kaldırılabilmesi bağlamında esnek istihdam biçimlerinin kadınlar arasında yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Bu tür müdahalelerle kadınlar hane içindeki yeniden üretim rolleri ile birlikte yürütebilecekleri işlere yönlendirilecek, işgücü piyasasının asli unsurları haline getirilmek yerine, ikincil, marjinal alanlara hapsedilecek ve kadın emeği değersizleşecektir. Bu durum işgücü piyasasında var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretecek, işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde bölünmüş katmanlı yapısı, benimsenen sosyal politika anlayışı ile daha da güçlenecektir.

1.4.2. Güvenceli Tam Zamanlı İstihdam → Esnek Çalışma Biçimlerinin Yaygınlaştırılması

Türkiye’de kadın istihdamının artırılması ve esnekleşme arasında kurulan doğrusal ilişkinin başlangıcını ihracata dayalı büyüme modelinin ve yapısal uyum politikalarının uygulanmaya başlandığı 1980’li yıllara kadar götürmek mümkündür. İşgücü piyasasının katılığı ve esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması, uzun süredir, ama özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren, kadınların işgücüne katılımlarını artırmak için sunulan çözümlerin arka planını oluşturmaktadır. İşsizlik ve istihdam sorunu, işveren çevreleri tarafından genellikle Türkiye’de işgücü piyasasının katılığı, bir başka ifade ile ücret-dışı işgücü maliyetlerinin yüksekliği çerçevesinde değerlendirilmekte, ekonomik büyümenin yeni iş olanakları yaratması

önünde bir engel olarak gösterilmektedir. Özellikle kadın istihdamının düşüklüğünü ve kadınlar arasında yüksek işsizlik oranlarını kadın emeğinin yüksek maliyetli bir emek olması – kreş ve gündüz bakım evi açma yükümlülüğü, analık izni, emzirme izni, kıdem tazminatı gibi kadın işçiyi korumaya yönelik yasal düzenlemeler nedeniyle– çerçevesinde açıklama eğilimi yaygındır. Ancak Türkiye’de işgücü piyasasının katılığı söylemi gerçekte bağdaşmamaktadır (Onaran, 2004; Yeldan, 2012). İstihdam edilen kadınların % 50’den fazlasının kayıtdışı olarak enformel sektörde çalışıyor olması, kayıtlı olarak formel sektörde çalışanlar açısından ise, İş Kanunu gereği açılması öngörülen kreşlerin sayısının tam olarak bilinmemesi, işverenin kreş ve gündüz bakım evi açma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğinin etkin bir şekilde izlenmemesi, yaptırımların caydırıcı olmaması, analık ve emzirme izni sürelerinin çoğu zaman yasada düzenlendiği şekilde kullanılmaması veya kadınların işlerini kaybetmesine yol açabilmesi gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de kadın emeğinin zaten esnek ve güvencesiz bir emek olarak kullanıldığı açıktır.

İşveren çevreleri tarafından dile getirilen katılık söylemi, daha ziyade, temel politika metinlerinde karşılığını bulmakta, Türkiye’de işgücü piyasasının katılıklardan arındırılması yani esnekleştirilmesi gerekliliği vurgulanmakta ve *güvenceli esneklik* anlayışı temel yaklaşım olarak kabul edilmektedir (ÇSGB, 2012:2). Güvenceli esneklik anlayışı 1980’li yıllardan bu yana uygulanan ekonomik politikaların Türkiye’de özellikle kadınlar için istihdam yaratma kapasitesinin düşük olmasının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Güvenceli esnekliğin en önemli bileşenlerinden biri esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Özellikle son dönemde, özel politika gerektiren dezavantajlı gruplar içinde ele alınan kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının artırılması hedefi büyük ölçüde esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması ve mevzuata yansıtılması çerçevesinde ele alınmaktadır. Kısmi süreli çalışma, belirli süreli çalışma, özel istihdam büroları aracılığı ile geçici süreli çalışma, uzaktan çalışma, evden çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ile kadın işgücü arzının ve buna paralel olarak da talebin artacağı varsayılmaktadır. Diğer taraftan, esnek çalışma biçimleri iş-aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik bir mekanizma olarak da değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme aile temelli sosyal

politika anlayışı ile gayet sorunsuz bir şekilde örtüşmektedir. Esnek iş süreçlerinin yaygınlaşması ile kadınlar bir yandan *ücretli* emekleri ile *atipik* istihdam biçimleri altında çalışarak kalkınmaya ve rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunacak, bir yandan da hane içinde yerine getirdikleri *ücretsiz* yeniden üretim faaliyetleri ile sosyal harcamaların kısılmasını sağlayacak, özellikle bakım işlerini –*çocuk, yaşlı, hasta, engelli*– sırtlanacak ve aile temelli sosyal politika anlayışının sorumluluğunu yükleneceklerdir. Ancak bu işlevleri görecek esnek çalışma biçimlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmek yerine, sürdürülebilir kılacağı da hatırd tutulmalıdır. İş-aile yaşamının uyumlaştırılması esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasına indirgenmemeli, özellikle bakım hizmetlerinin kurumsallaştırılması, kapsama oranının ve erişilebilirliğinin artırılması gibi mekanizmalar toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile güçlendirilmelidir.

Esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması, öngörüldüğü gibi kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarında niceliksel bir artışa neden olacaktır. Burada kritik olan, esnek istihdam biçimlerinin *kadınlaşması*, yani istihdam yaratma kapasitesi oldukça sınırlı olan işgücü piyasasında esnek çalışma örüntülerinin kadınlar için tek alternatif haline gelmesi ve kadınların bu işlerde kalabalıklaşmasıdır. Kadınlarla işgücü piyasası arasında esnek çalışma örüntüleri üzerinden kurulan bağ, işgücü piyasasında toplumsal cinsiyete dayalı katmanlaşmayı daha da belirginleştirecek, kadınların işgücü piyasasındaki ikincil, alta sıralı konumlarını derinleştirecek ve kadın emeğinin kırılğanlığını arttıracaktır. Nitekim, kısmi zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin Torba Kanun çerçevesinde yapılan düzenleme ile İş Kanunu'na girmesine rağmen, bu işlerin nasıl ücretlendirileceği, sosyal güvenlik ve emeklilik gibi haklarla nasıl ilişkilendirileceği henüz net değildir. Fakat, bu çalışma biçimleri üzerinden sosyal güvenlik sisteminin sunduğu gelir/ödenek/aylık gibi olanaklara erişimin çok yetersiz, hatta imkansız olacağı şimdiden söylenebilir (Toksöz, 2012:39). Bu durumda, kadınların düşük statülü, düşük ücretli, düzensiz esnek istihdam biçimleri altında kalabalıklaşmasının, kadınları tam zamanlı, güvenceli yani *insana yakışır* işimkanlarından uzaklaştıracağı veya *çalışan yoksullar* haline getireceğine dair bir endişe söz konusudur.

Kadınlar için esnek çalışma biçimleri ancak sosyal güvence ve eşit ücretle ilgili düzenlemelerle ve hizmetlerle desteklendiği sürece kabul edilebilir. Aksi halde, esnek

çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarında niceliksel bir artışa yol açacak, ancak hem işgücü piyasasının toplumsal cinsiyete göre bölümlenmiş görünümü değişmeyecek, hem de aile odaklı sosyal politikaların öngördüğü gibi eşleriyle birlikte bakım hizmetlerini de yüklenmek zorunda bırakılacaklardır. Diğer taraftan, her koşulda esnek çalışma biçimlerinin kapsamlı bir kadın istihdamı politikasının bileşenlerinden yalnızca biri olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.4.3. Pasif İşgücü Piyasası Politikaları → Aktif İşgücü Piyasası Politikalarına Geçiş

Avrupa İstihdam Stratejisi'nin (AİS) en temel mekanizmalarından birisi olan aktif işgücü piyasası politikalarının (AİPP) artan işsizlik oranlarına yönelik olarak Avrupa'da adeta yeniden keşfedilmesi, pasif işgücü piyasası politikalarının tamamen ortadan kalkmasına yol açmasa da önemli bir paradigma değişikliğine işaret etmektedir. Bu paradigma değişikliği, 1980'lerden sonra yeni işler yaratarak işsizleri istihdam etmeyi amaçlayan talep yanlı politikaların, işgücünün sunumunu düzenleyen arz yanlı politikalar karşısında önemini yitirdiği bir döneme denk gelmektedir. Hem arz, hem de talebi düzenleyen programlardan oluşmasına rağmen, aktif işgücü piyasası politikaları, doğrudan istihdam veya yeni işler yaratma amacı taşımamakta, genellikle işgücünün sunumunu düzenlemeye yönelik olarak uygulanan programlara ağırlık vermektedir. Diğer taraftan, bu politikaların temel hedefi özel grupların istihdamını çeşitli mekanizmalarla kolaylaştırmaktır. Bu durum, yine 1980'lerden sonra, tüm işsizleri hedefleyen doğrudan iş yaratmaya yönelik programlardan, hedef kitlesi daha dar olarak belirlenmiş, dezavantajlı işsiz gruplarına yönelik dolaylı iş yaratma programlarına geçişin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Avrupa Birliği'ne üyelik süreci çerçevesinde Türkiye, istihdam stratejisini AİS'de belirtilen önceliklere dayandırmakta (ÇSGB, 2012), özellikle işgücü piyasasına girmekte sorun yaşayan kadınların da içinde ele alındığı *dezavantajlı ve özel politika gerektiren* gruplar için AİPP'ler tüm politika metinlerinde adeta bir mucize olarak sunulmaktadır. Ancak AİPP'ler– iş arayanlarla açık işlerin eşleştirilmesi, işgücü uyum programları, mesleğe yöneltme, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, iş arama stratejilerinin geliştirilmesi gibi – çok çeşitli mekanizmalardan oluşmasına rağmen,

Türkiye’de neredeyse dezavantajlı işgücünün beşeri sermayesinin ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasına yönelik olarak sunulan mesleki eğitim programlarına indirgenmekte (Kapar, 2006:368; Özar, 2012: 295), diğer bileşenler ihmal edilmektedir. Bu durum, bir yönüyle Türkiye’nin uluslararası işbölümünde değişen rolü bağlamında, rekabet gücünü artırmada mesleki beceri ve yeterliliklerin önem kazanması çerçevesinde açıklanabilir. Kadınların düşük istihdam ve yüksek işsizlik oranlarını beşeri sermayelerinin ve istihdam edilebilirliklerinin düşüklüğü ile açıklayan görüşler hakimiyet kazandıkça, aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde sunulacak mesleki beceri geliştirme kurslarının bu oranları yükselteceği beklentisi artmaktadır. Ne var ki, eğitilmiş genç kadın işsizlik oranlarının yüksekliği de dikkate alınır, Türkiye’de kadın istihdamı sorunu– uygulanan makro ekonomik politikaların özellikle kadınlar için yeni istihdam olanakları yaratma potansiyeli ve ataerkil yapılar sorgulanmadan– doğrudan kadınların beşeri sermayelerinin düşüklüğü ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Türkiye’deki temel sorun, yüksek büyüme oranlarının istihdama yansımalarının sınırlılığı, yani uygulanan ekonomik politikaların yeni işler yaratma potansiyelinin 1980’lerden bu yana düşük düzeylerde seyretmesi, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalar bağlamında iş olanaklarından daha az yararlanan kadınların, belli sektör ve mesleklerde kalabalıklaşmasıdır. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Platformu tarafından 12 ilde gerçekleştirilen bir araştırma, bu gözlemi desteklemekte, yoğun kadın katılımına rağmen mesleki eğitimlerin beklenen düzeyde istihdam yaratmadığına, kadınların çok sayıda sertifikaya sahip olmalarına rağmen iş arayıp bulmakta zorlandıklarına işaret etmektedir (KEİG,2012:30). Bu gerçek, aktif işgücü piyasası politikalarının temellendirildiği kadın işsizliği ile iş sahibi olamama arasında kurulan ilişkiyi ciddi biçimde sarsmaktadır.

Diğer ülke deneyimleri, aktif işgücü piyasası politikalarının iş piyasasına ve istihdama yöneltme açısından kadınlarda erkeklere göre daha olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir (Toksöz, 2007; Ecevit, 2008). Türkiye’de de AİPP’ler kadın istihdamını artırma açısından daha etkin mekanizmalar olarak kullanılabilir. Ancak bu olasılık, programların toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile sunulması, mesleki eğitim ve beceri kurslarının iş piyasasının toplumsal cinsiyete göre bölünmüş katmanlı yapısını dönüştürmeye yönelik olarak iş piyasası analizlerinin sonuçlarına göre düzenlenmesi, bölgeler arası farklılıkların dikkate alınması ve AİPP’lerin talep yanlı

mekanizmalarının, örneğin istihdam teşviklerinin, makro ekonomik politikalarla ilişkilendirilerek kullanılması ile mümkündür (Ecevit, 2009). Diğer taraftan, burada vurgulanması gereken nokta, çok boyutlu olması gereken kadın istihdamı politikasının AİPP'lere indirgenmemesi gerekliliğidir. AİPP'ler kapsamlı bir kadın istihdamı politikasının tamamlayıcılarından yalnızca biri olarak düşünülmelidir.

1.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu rapor çerçevesinde pek çok defa ifade edildiği gibi, son dönemde Türkiye'de kadınların işgücüne katılım ve istihdamlarını artırmaya yönelik bir istekliliği hem politika metinlerinde hem de uygulama düzeyinde görmek mümkündür. Diğer taraftan, istatistiki veriler hem kırsal, hem de kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının son yıllarda artış eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bu artış eğiliminin önümüzdeki dönemlerde de devam edeceği öngörülebilir. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz kırılma döneminin işgücü piyasasında kadın-erkek eşitliğinin sağlanabileceği bir fırsat penceresi olarak değerlendirilebilmesi için, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarında görülen niceliksel artışa, kadınların insana yakışır iş imkanlarına kavuştuğu niteliksel bir dönüşümün eşlik etmesi hayatidir. Bu çerçevede, bu rapor kapsamında yapılan durum analizi, bu dönüşüm sürecinde kullanılabilecek aşağıdaki önerileri ortaya çıkarmıştır:

Eğitim

- İstatistikî göstergeler, eğitim seviyeleri yükseldikçe kadınların işgücüne katılım oranlarında artışa işaret etmektedir. Kız çocukları arasında okullulaşma oranlarının artırılması ile ilgili çabalar devam etmelidir.
- Kadınların mesleki eğitim olanakları sağlayan örgün ve yaygın eğitim kurumlarından erkeklerle eşit düzeyde yararlanmaları sağlanmalıdır.
- Kadınların yeni istihdam olanakları yaratma potansiyeli taşıyan alanlarda sunulan mesleki eğitim programlarından yararlanması ve böylece mesleki eğitimin toplumsal cinsiyete göre bölümlenmiş yapısının ortadan kaldırılması

sağlanmalıdır. Bu amaçla olumlu/pozitif ayrımcılık araçları (burs veya kota gibi) kullanılmalıdır.

Aktif İşgücü Piyasası Politikaları

- Aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde kadınlara sunulan mesleki eğitimler istihdamda ön plana çıkan sektörler göz önünde bulundurularak ve iş piyasasındaki toplumsal cinsiyete dayalı sektörel ve mesleki ayrışmayı ortadan kaldırmayı hedefleyen bir perspektifle düzenlenmelidir.
- Aktif İşgücü Piyasası Politikaları çerçevesinde sunulan mesleki eğitim programlarının yanında mesleğe yöneltme, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, iş arama stratejilerinin geliştirilmesi vb. diğer mekanizmaların da geliştirilmelidir.
- Aktif işgücü piyasası politikaları çerçevesinde sunulan istihdam garantili kursların türü ve sayısı bölgesel farklılıkları ve ihtiyaçları dikkate alan iş piyasası analizlerinden hareketle artırılmalı, bu kurslardan daha fazla sayıda kadının yararlanması sağlanmalıdır.

Kadın Girişimciliği

- Kadınlar arasında girişimciliği teşvik amacıyla yapılan kurumsal uygulamalar, iş geliştirme merkezleri, danışmanlık hizmetleri, piyasa bilgisi sağlayacak yan eğitimler gibi tamamlayıcı mekanizmalarla desteklenmeli, kadın odaklı girişimcilik projelerinin başarılı ve sürdürülebilir olabilmesi için sonuçlarına ilişkin düzenli izleme ve değerlendirmeleri yapılmalıdır.

Esnek Çalışma Biçimleri

- Esnek çalışma biçimleri, ancak sosyal güvence ve adil ücretin varlığında, eğitim, sağlık, sosyal bakım alanında sosyal hizmetler, işsizlik sigortası, yeniden işe yerleştirme programları gibi etkin sosyal politikalarla

desteklendiği takdirde kadın istihdamını arttıracak bir çözüm olarak kullanılmalıdır.

- İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması amaçlı politikalar esnek çalışma biçimlerine indirgenmemelidir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının istenilen düzeye çıkarılabilmesi için, iş ve aile yaşamını uzlaştıracak politikaların sadece çalışma saatlerini azaltmaya yönelik olmayıp, bakım hizmetlerini ve yasal bakım izinlerini de dikkate alan bütünlüklü bir perspektifle ve toplumsal cinsiyet bakış açısıyla oluşturulması gerekir.

Bakım Hizmetleri

- Çocuk, engelli ve yaşlı bakımı ile ilgili hizmetlerin sosyal hak anlayışı çerçevesinde kurumsallaştırılması ve kamusallaştırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Kreş ve gündüz bakım evlerinin, yaşlı ve engelli bakım kurumlarının sayısı artırılmalı, bölgesel ve yerel özellikler dikkate alınarak erişilebilir hale getirilmeli, yerel yönetimlerin bu konuda sorumluluk alması sağlanmalıdır.
- İş Kanunu'nda düzenlenen 16 haftalık doğum iznini takip eden altı aylık izin 'ebeveyn izni' olarak düzenlenmeli, bunun bir bölümü 'baba tarafından devredilemez' olmalıdır.
- İş Kanunu'nda düzenlenen emzirme odası ve kreş veya gündüz bakım evi açma yükümlüğü kadın işçi sayısı üzerinden değil toplam işçi sayısı üzerinden düzenlenmeli, bu yükümlülük etkin bir şekilde denetlenmeli ve cezalar caydırıcı olmalıdır.
- 0-3 yaş bakım ve okul öncesi eğitim hizmetleri tüm çocukları kapsayacak şekilde tasarlanmalı, bu hizmetleri sağlayacak kurumlar çeşitlenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

İş Piyasasında Kadınlara Yönelik Ayrımcılık

- İşe alınma aşamasından başlayarak, kadınların işgücü piyasasında tutunmaları, verilen hizmet-içi eğitimlerden yararlanabilmeleri ve işte yükselmeleri önünde engel teşkil eden toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı dönüştürecek politikalar geliştirilmeli ve gerekli hallerde pozitif ayrımcılık mekanizmaları uygulanmalı ve geçici özel önlemler alınmalıdır.
- İş Kanunu'ndaki ayrımcılığı düzenleyen 5. Maddede iş ilişkisi, işe alma sürecini de kapsayacak şekilde genişletilmeli ve düzenlenmelidir.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kurumsal Yapının Güçlendirilmesi

- Kadınların işgücüne katılımı ve istihdamı ile ilgili alanlarda çalışan başta kamu olmak üzere her çeşit kurum ve kuruluşta toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalık arttıran eğitim faaliyetlerine devam edilmeli ve bu faaliyetler yaygınlaştırılmalıdır.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için kamu bütçelemesinin her aşamasında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelerin hazırlanması sağlanmalıdır.
- Kadınların işgücü piyasasındaki durumlarının ve eğilimlerin izlenebilmesi amacıyla başta TÜİK olmak üzere işgücü piyasasına yönelik olarak veri toplayan ve derleyen tüm kurum ve kuruluşların istatistiklerini cinsiyet düzeyinde ayrıştırılmış olarak toplamaları ve sunmaları sağlanmalı, verilerin erişilebilirliği arttırılmalı ve kolaylaştırılmalıdır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yasal Düzenlemeler

- Kadınların işgücüne ve istihdama katılım oranlarını arttırmaya ve çalışma koşullarını iyileştirmeye katkı verecek yasal düzenlemelerin uygulamaya aktarılmasını sağlayacak etkin izleme ve denetleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

- Kadınların işgücüne ve istihdama katılım oranlarını arttırmaya ve çalışma koşullarını iyileştirmeye olumlu katkı sağlayacak Türkiye tarafından onaylanmış uluslararası sözleşmelerin sayısı arttırılmalı, onaylanmış olan sözleşmelerin uygulama düzeyine aktarılması ile ilgili olarak daha fazla çaba harcanmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır.
- Kadın istihdamının arttırılmasına yönelik olarak düzenlenen teşvikler, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile bölgesel, sektörel ve yerel farklılıkları ve dinamikleri dikkate alacak şekilde tasarlanmalı ve teşviklere süreklilik kazandırılmalıdır.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Uygulamalar

- Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarını arttırmaya yönelik olarak yapılan uygulamaların kapsamı genişletilmelidir.
- Uygulamaya konulacak politikaların zaman sınırı olan somut hedeflerden oluşması, ilgili kurum ve kuruluşların belirlenmesi, merkez ve taşra teşkilatları arasında eşgüdümün sağlanması, farklı kurum ve kuruluşların birbirini tamamlayıcı plan, program ve uygulamalar yapması sağlanmalıdır.
- Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarını arttırmaya yönelik olarak uygulanan projeler, ulusal kadın istihdamı politikası altında, bu politikayı destekleyecek ve geliştirecek şekilde bütünlüklü bir perspektif ile uygulanmalı, projelerin sona ermelerinin ardından kadınların güçlenmeleri üzerindeki katkılarının belirlenebilmesi amacıyla etki analizleri yapılmalı ve uygulanan projelere yönelik bilgi bankaları oluşturulmalıdır.

Ulusal Kadın İstihdamı Politikası

- Kadınların işgücüne ve istihdama katılım oranlarının arttırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve insana yakışır iş olanaklarına erkeklerle eşit olarak erişimlerinin sağlanabilmesi için, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifli, bütünlüklü, sosyal tarafların katıldığı, somut zamana dayalı

hedeflerden oluşan, bölgesel, sektörel, yerel dinamikleri ve ihtiyaçları dikkate alan bir *kadın istihdamı politikası* hazırlanmalıdır.

- Bu istihdam politikası, makro ekonomik politikalarla ilişkilendirilmiş, kamu yatırımlarına ve bu yatırımlarda kadın istihdamına önem veren, kadınların istihdam edilebilirliklerini artırıcı ve çalışma yaşamındaki sorunlarına çözüm oluşturuğu önlemler içeren, siyasi kararlılıkla hazırlanacak ve uygulanacak bir politika olmalıdır.

2. TÜRKİYE’DE KADINLARIN KARAR ALMA SÜREÇLERİNE KATILIMI

Ayşe Ayata, Ayşe İdil Aybars

GİRİŞ

Raporun bu bölümünde, Türkiye’de kadınların karar alma süreçlerine katılımı ele alınmaktadır. Burada odak noktası sadece siyasete katılım üzerinde olmayıp, aynı zamanda kadınların kamu ve özel sektörde iş hayatında üst düzey konumlarda temsili, ekonomik ve sosyal karar alma süreçlerine ve sivil topluma katılımı üzerinde durulmaktadır. Bunun sebebi, tüm bu süreçlerin birbiriyle yakından bağlantılı olması ve birbirini beslemesidir. Kadınların karar alma süreçlerine katılımı, bu süreçleri belirlemelerinin, yani toplumda etkin rol almalarının ön koşuludur.

Türkiye’de kadınlar, siyasi haklarını 1930’lu yıllarda elde etmiştir. 1930’da belediye seçimlerine, 1933’de muhtarlık seçimlerine katılma hakkını kazanan kadınlar, 1934’de milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın hareketi 1980’li yıllarda hız kazanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1 Mart 1980 tarihinde üye ülkelerin imzasına açılmış, Türkiye bu Sözleşme’yi 1985 yılında onaylamıştır. Sözleşme 19 Ocak 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. CEDAW Sözleşmesi’ne ilişkin olarak hazırlanan İhtiyari Protokol Türkiye tarafından 30 Temmuz 2002 tarihinde onaylanmış ve 29 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de, CEDAW’a ek olarak, Avrupa Sosyal Şartı, Çocuk Hakları Sözleşmesi, ILO, OECD, AGİK gibi kuruluşların sözleşme, karar ve tavsiyeleri, Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planı, 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı ve Pekin Deklarasyonu’nun iç hukukta uygulanması yönünde çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, son 30 yılda Anayasa ve diğer yasalarda bu çerçevede önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, kadınların siyasete ve genel olarak karar alma süreçlerine katılımlarını artırma konusunda kaydedilen ilerleme sınırlı kalmaktadır. Türkiye, halen konuyla ilgili dünya sıralamalarında kendi gelişmişlik düzeyindeki pek çok ülkenin arkasında yer almakta, siyasete katılıma ilişkin göstergelerde gerekli ilerlemeyi gösterememektedir. Toplumun tüm kademelerinde ve kurumsal düzenlemelerde kadının evdeki rolüne yapılan vurgu ve toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılar, bu duruma yol açan en önemli nedenlerdendir.

Kadınların karar alma süreçlerine katılımını arttırmak, kadının her seviyede eşit temsilini sağlamak, demokrasinin ön koşuludur. Bu bölümde, Türkiye’de yürürlükte olan politika ve uygulamalar, konuyla ilgili mevcut durum ve istatistikler, karşılaşılan sorun ve engeller ve politikadaki dönüşüm ve gelişmeler ele alınacak, tüm bunlardan yola çıkarak kadınların karar alma süreçlerine katılımını arttıracak politika önerileri değerlendirilecektir.

2.1. POLİTİKA VE UYGULAMALAR

2.1.1. 2000’li Yıllarda Kadın-Erkek Eşitliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler

2000 sonrasında Türkiye’de kadınları güçlendirici bir dizi yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Anayasa’da 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerle kadın-erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmiştir. Anayasa’nın 10. maddesine ‘Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür’ hükmü eklenmiştir. Ayrıca 41. maddeye ‘Aile Türk toplumunun temelidir’ ifadesinin arkasına ‘ve eşler arasında eşitliğe dayanır’ hükmü eklenmiştir. Bunlara ek olarak 90. Maddeye ‘Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla ulusal kanunların aynı konudaki farklı hükümler içermesi durumunda çıkabilecek ihtilaflarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır’ hükmü eklenerek CEDAW Sözleşmesi de ulusal düzenlemeler karşısında üstün konuma getirilmiştir. 2010 yılında yapılan referandum sonucunda ise Anayasanın 10. Maddesine “bu eşitliği sağlamak amacıyla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” hükmü eklenmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak, çeşitli kanunlarda da değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu, kadın-erkek eşitliğini gözeten, cinsiyet ayrımcılığına son veren, kadınları aile ve toplum içerisinde erkekler ile eşit kılan, kadın emeğini değerlendiren düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca 2004 yılında kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu çerçevesinde kadınlar lehine birçok düzenleme yapılmıştır. Bunun yanısıra 2003 yılında aile mahkemelerinin kurulması, 2007 yılında Ailenin Korunması Kanununun kapsamının genişletilmesi ve 2011’de İstanbul sözleşmesinin kabulü ile geliştirilen Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012) gibi kadın haklarını koruyucu birçok gelişme sağlanmıştır.

2.1.2. Kurumsal Düzenlemeler

Türkiye’de 1990 yılında kadın-erkek eşitliği sağlamada bir ulusal mekanizma olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. Bu süreçte bir çok konum ve statü değişikliği geçiren ulusal mekanizma, 2003 yılında Başbakanlığa bağlanmış ve sorumluluğu Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı’na verilmiştir. 2011 yılında ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmıştır.

2009 yılında TBMM çatısı altında kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), kadın-erkek eşitliği alanının öneminin parlamento tarafından tanınması ve geliştirilmesi adına önemli bir adımdır. Komisyon’un 5840 sayılı kuruluş kanunu, KEFEK’in amaçlarını “kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararname hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak” olarak tanımlamaktadır. KEFEK’in parlamento çatısı altında kurulması, sunulan tüm kanun teklif ve tasarılarının kadın-erkek fırsat eşitliği anlamında incelenmesi bu konuda gerek yasal düzlemde, gerekse uygulamada parlamenter bir denetim sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

KEFEK'in özellikle 2011 seçimlerinden sonraki faaliyetlerine bakıldığında, hem yasamaya katkı, hem de uygulamaya yönelik denetim anlamında etkinliklerde bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede Komisyon iki rapor hazırlamış ve kamuoyu ve TBMM Başkanlığı ile paylaşmıştır. Bunlardan Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa başlıklı rapor(KEFEK, 2012a) yeni anayasanın hazırlanma sürecinde yasamaya katkı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü başlıklı rapor(KEFEK, 2012b) ise uygulamayı denetleme çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bu raporun da içinde olduğu Türkiye'de Cinsiyet Eşitliğine Elverişli Ortamın Oluşturulması BM Ortak Programı başlıklı uluslararası destekli proje çerçevesinde ulusal duyarlılık geliştirmenin yanı sıra, çeşitli bölge toplantıları ile yerel yönetimlerde ve/veya merkezi yönetimin taşra teşkilatlarının faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu tür toplantılar, valiliklerin konuya önem verildiğini anlamasına ve bir bakıma özdenetimlerini de yapmalarına yol açacaktır. Ayrıca yine aynı proje kapsamındaki kanun taramalar da yasamaya önemli bir katkı sağlayacaktır.

KEFEK'e 24. dönemin birinci yasama yılında hiçbir kanun havale edilmemiştir. İkinci yasama yılında 32 teklif havale edilmiştir. Bu tekliflerin tümünün içeriği doğrudan kadın hakları ve / veya ailedir. Burada KEFEK'in ikinci yasama yılından itibaren kanun teklifi havale edilen bir komisyon olarak görülmesinin olumlu yönüne işaret edilmelidir. Bununla beraber, TBMM Başkanlığı'nın kadın-erkek eşitliği kapsamında incelenmesi gereken konuların sadece aile ile sınırlı olmadığı konusundaki duyarlılığının geliştirilmesi gerekmektedir.

Dikkati çeken bir diğer olumlu gelişme, KEFEK'in tutanak ve faaliyet raporlarında toplumsal cinsiyet duyarlılığının belirgin olarak görülmesi, "kadın-erkek eşitliği" hedefinin açıkça bir çok farklı yerde belirtilmesidir.

Bunların dışında, kadın-erkek eşitliğine yönelik önlem ve kamusal beklentiler, 2000 sonrası dönemde resmi politikaların önemli bir parçası olmuştur. 2007-2013 yıllarını kapsayan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyesinin yükseltilmesi, kalkınma

sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımlarının sağlanması, kadınların okur-yazarlığının artırılması amacıyla projeler geliştirilmesi gibi amaçlara yer verilmiştir.

61. Hükümet Programı'nda da kadınlara yönelik önlemler yer almaktadır. Kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesine ve kadın haklarının geliştirilmesine yönelik politika ve programları vurgulayan Program, kadınların karar alma süreçlerine katılımı konusunda somut bir öneri ya da uygulama içermemekte, kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğinin arttırılacağına sadece bir cümle ile değinmektedir.

2.1.3. Uluslararası Yükümlülükler ve Destekler

Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi, bu kapsamda kadınların karar alma süreçlerine ve siyasi, ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının arttırılması, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında devam eden üyelik müzakerelerinin önemli unsurlarından biridir. AB'nin 1998'den bu yana yayınladığı yıllık Türkiye İlerleme Raporları'nda kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konusu geniş yer bulmaktadır. En son yayınlanan 2012 AB İlerleme Raporu, Türkiye'de siyasete katılan ve idari işlerde kıdemli pozisyonda yer alan kadın sayısının çok sınırlı kaldığının altını çizmiş, sendikaların yönetiminde kadınların yeterince temsil edilmediğini vurgulamıştır. İlerleme Raporu ayrıca hükümetin, kadın hareketinden gelen, Siyasi Partiler ve Seçim Yasası'nı siyasi partilere kadınların katılımını yasal olarak zorunlu hale getirecek değişiklikleri yapma talebine cevap vermediğinin altını çizmektedir. Rapora göre, Türkiye'de kadınların istihdama, politika yapma süreçlerine ve siyasete katılımını arttırmak önemli bir gereksinim olarak öne çıkmaktadır.

Bu anlamda AB ve BM gibi uluslararası kuruluşlar, Türkiye'de kadınların siyasete katılım süreçlerini çeşitli projeler yoluyla desteklemektedir. Bunlardan iki tanesi, doğrudan konuyla ilgili olduğu için önemle vurgulanmalıdır:

- UNDP, İsveç Kadın Forumu ile birlikte 2009 yerel seçimlerinde seçilen kadın sayısını arttırmak üzere 'Yerel Siyaset ve Karar Almada Kadın' projesini yürütmüştür. Adana, Eskişehir, İzmir, Trabzon ve Van'da yürütülen proje,

mevcut ve potansiyel kadın adaylar ile yerel kurumların kadın ve erkek temsilcileri dahil olmak üzere, ilgili paydaşlar için kapasite geliştirme faaliyetleri içermiştir. Özellikle genç kadınların katılımı başta olmak üzere kadınların 2009 yerel seçimlerine katılımını destekleyen proje medya yoluyla farkındalık yaratma kampanyalarını da içermiştir.

- Avrupa Birliği desteğiyle 2006 yılında başlatılan ‘Genç Kadınlar Siyasete Hazır’ Projesi ise, 16-25 yaş grubundaki kadınların günlük politikaya ilgisini arttırmayı ve onlara bu konuda eğitim ve çeşitli fırsatlar sunmayı amaçlamıştır.

Avrupa Birliği, Türkiye’de cinsiyet eşitliğini geliştirmek, kadınları güçlendirmek, sivil toplum kuruluşları arasındaki ağları sağlamlaştırmak, kadına karşı şiddeti önlemek, girişimcileri desteklemek, kadınların işgücü piyasasına katılımını artırmak ve eğitime erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla şu ana kadar 36 milyon Avro mali destek sağlamıştır. 78 milyon Avro tutarında mali işbirliği de çeşitli projelerle devam etmektedir (Avrupa Birliği, 2012).

2.2. MEVCUT DURUM, EĞİLİMLER, İSTATİSTİKLER

2.2.1. Uluslararası Sıralamalarda Türkiye

Kadınların dünya siyasetinde yaşadıkları temsil sorunu güncel siyasetin temel sorunlarından biridir. UN Women’in verilerine göre, 1998-2008 yılları arasında küresel düzeyde ulusal parlamentolardaki kadın oranı %8’den %18’e yükselmiştir. Bu oranın 1975-1995 arasında sadece %1 arttığı düşünülürse, son yıllarda önemli bir gelişme olduğu görülmektedir. Bununla beraber, %40-%60 olarak belirlenen kadın-erkek parite eşğine ulaşmak hala uzak bir hedef olarak kalmaktadır.⁶

Türkiye’de kadın parlamenter sayısı ve toplam milletvekili sayısı içindeki yüzde oranlarına bakıldığında, 2011 Genel Seçimleri sonrasında bu oranın ancak % 14.2’ye

⁶ UN Women, ‘Democratic Governance’
http://www.unifem.org/gender_issues/democratic_governance/

yükseldiği görülmektedir. Bu oranla Türkiye, 190 ülke arasında 91. sırada (%14.2) yer almaktadır.⁷

Son olarak 2012’de gerçekleştirilen Küresel Cinsiyet Eşitliği Sıralaması’nda (Hausmann, Tyson ve Zahidi, 2012) ise Türkiye 135 ülke arasından 124. sıradadır. Türkiye’nin çeşitli göstergeler açısından bulunduğu konum, kadınların genel olarak siyasi ve ekonomik yaşama katılımının ne kadar düşük düzeyde kaldığını açıkça göstermektedir:

- parlamentoda kadınların oranı göstergesinde 85. sırada
- bakanlık pozisyonlarında kadınların temsili göstergesinde 121. sırada
- kadın devlet başkanıyla geçirdiği yıllar göstergesinde 27. sırada
- kadınların gelir düzeyi göstergesinde 121. sırada
- ücret eşitliği göstergesinde 85. sırada
- kadın yasa koyucular, kıdemli memurlar ve yöneticiler göstergesinde 103. sırada
- profesyonel ve teknik çalışanlar göstergesinde 93. sırada
- kadın okur-yazarlığı göstergesinde 105. sırada
- siyasi güçlenme anlamında 98. sırada

Çeşitli uluslararası kuruluşlar, kota ve benzeri geçici özel önlemlerin kadınların siyasette temsilini ciddi ölçüde arttırdığını ortaya koymaktadır. 2008 yılı itibarıyla ulusal parlamentolarında %30 ve daha fazla kadın oranı sağlayan 22 ülkeden 18’i kota ve benzeri uygulamaları benimsemektedir.⁸

2.2.2. Kadın Milletvekilleri

1935 yılında yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) ilk kez 18 kadın milletvekili seçilmiş, böylece parlamentoda kadın milletvekili oranı % 4.6 olmuştur. Bu dönemde siyasetteki kadın oranıyla dünya ikincisi olan Türkiye, ne

⁷ Inter-Parliamentary Union, Women in NationalParliaments, www.ipu.org (30 Eylül 2012’de yapılan sıralama)

⁸ UN Women, ‘Democratic Governance’, http://www.unifem.org/gender_issues/democratic_governance/

yazık ki sonraki yıllarda bu kararlılığı sürdürememiştir. Örneğin 1935 yılında İsveç Meclisi'nde kadın milletvekili oranı %5 iken, 2010'da %47'ye yükselmiştir. Türkiye'de ise, 1935'de TBMM'de %4.6 olan kadın milletvekili oranı, 2011'de % 14'te kalmıştır.1935'ten günümüze TBMM'ye seçilen yaklaşık 10.000 milletvekili içinde sadece 314 kadın milletvekili seçilmiştir. Bunlardan yalnızca 15 kadın farklı hükümetlerde bakanlık görevini üstlenmiştir.⁹Parlamento içinden bir kadın milletvekili ancak 1987 seçimlerinden sonra kabinede yer alabilmiştir (TÜSİAD ve KAGİDER 2008).

Tablo 2.1. Seçim yılları ve kadın milletvekili sayıları

Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Oranı
1935	399	18	% 4.5
1943	455	16	% 3.5
1950	472	3	% 0.6
1957	587	8	% 1.3
1965	450	8	% 1.8
1973	450	6	% 1.3
1991	450	8	% 1.8
1999	550	22	% 4.0
2002	550	24	% 4.4
2007	550	50*	% 9.1*
2011	550	78	% 14.1

* 2007 seçimlerinden sonra bir kadın milletvekilinin (Aysel Tuğluk) vekilliği Anayasa Mahkemesi tarafından düşürülmüş, bir kadın milletvekili de (Özlem Çerçioğlu) belediye başkanı seçilmiştir. Böylelikle kadın milletvekili sayısı 48'e, oranı ise % 8.7'ye düşmüştür.

2.2.3. Yerel Yönetimlerde Kadınlar

Kadının siyasal yaşama katılımının ilk basamağı kabul edilebilecek yerel yönetimlerde temsili çok sınırlıdır. 2004 yılında yapılan yerel seçim sonuçlarına göre, 3.225 belediye başkanından sadece 18'i (%0.05), 34.477 belediye meclisi üyesinden

⁹Türkan Akyol, Hayriye Ayşe Nermin Neftçi, İmren Aykut, Tansu Çiller, Güler İleri, Aysel Baykal, Işıl Saygın, Ayfer Yılmaz, Meral Akşener, Melda Bayer, Tayyibe Gülek, Aysel Çelikel, Güldal Akşit, Nimet Çubukçu, Fatma Şahin.

834'ü (%0.24) ve 3.208 il genel meclisi üyesinden 57'si (%0.17) kadınlardan oluşmuştur. 18 kadın belediye başkanından ise 1'i il, 5'i ilçe, 12'si belde belediye başkanı olmuştur. Kadın belediye başkanlarının siyasi partilere göre dağılımına bakıldığında, 7 belediye başkanının DTP'den, 4'ünün CHP'den, 3'ünün AKP'den, 3'ünün SHP'den ve 1'inin de DYP'den olduğu görülmektedir.

29 Mart 2009 yerel seçimlerinde ise, 81'i il olmak üzere 2.946 ilçe ve belde belediye başkanlığı için seçimler yapılmıştır. 19 siyasi partinin katıldığı 2009 yerel seçimlerinde, 44 kadın il belediye başkanlıklarına, 321 kadın da ilçe ve belde belediye başkanlıklarına aday gösterilmiştir (KSGM, 2011). Belediye başkanlıkları için kadın aday oranları AKP'de %0.61, CHP'de %2.35, MHP'de ise %1.33'te kalmıştır.¹⁰

Tablo 2.2. 29 Mart 2009 Mahalli İdareler Seçim Sonuçları¹¹

	Erkek	Kadın	Toplam
Belediye Başkanı Sayısı	2.920	26	2.946
Belediye Meclisi Üye Sayısı	30.450	1.340	31.790
İl Genel Meclisi Üye Sayısı	3.269	110	3.379
Köy Muhtarı Sayısı	34.210	65	34.275
Köy İhtiyar Meclisi Üye Sayısı	137.848	329	138.177
Mahalle Muhtarı Sayısı	18.178	429	18.607
Mahalle İhtiyar Heyeti Üye Sayısı	71.174	1.409	72.583
TOPLAM	298.050	3.709	301.759

Seçim sonuçlarına göre 16 Büyükşehir Belediye Başkanının tamamı erkektir. 2009 yerel seçimlerinde toplam 2.946 belediyede sadece 26 kadın belediye başkanı seçilmiş, bunların sadece 2'si il belediye başkanı, 17'si ilçe, 7'si de belde belediye başkanı olmuştur. Yani 81 il içinde yalnızca 2'sinin kadın belediye başkanı seçilmiştir. 26 kadın belediye başkanının siyasi partilere göre dağılıma bakıldığında, 15 kadın belediye başkanının DTP'den, 6'sının CHP'den, 3'ünün AKP'den ve 2'sinin de DP'den olduğu görülmektedir. Seçim sonuçlarına göre, 3.379 İl Genel Meclisi Üyesinin 110 tanesi kadındır (%3.25). İl, ilçe ve beldelere seçilen 2.946 belediye

¹⁰ KA-DER, 29 Mart 2009 Yerel Seçim Kampanyası, www.ka-der.org.tr

¹¹ KSGM 2011 (İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Gn. Md. Kasım 2009)

başkanının %99.1'i erkek, sadece 26'sı kadındır (%0.9). 31.790 Belediye Meclisi üyesinin ise 1.340'ı kadındır (%4.21).

Tablo 2.2'nin gösterdiği 2009 Yerel Seçim sonuçlarına göre, kadınların yerel siyasete katılımı % 1.2 düzeyinde kalmaktadır. Batı ülkelerinde kadınların yerel meclislerdeki temsil oranlarının %10 ile %50'ler arasında değiştiği düşünüldüğünde, Türkiye'de durumun ciddiyeti ortadadır.

2.2.4. Siyasi Partilerde Kadınlar

TBMM'de grubu olan siyasi partiler arasında, AKP, CHP ve MHP'nin genel başkanları arasında kadın bulunmamaktadır. BDP'nin iki eş başkanından biri kadındır. Tablo 2.3'te TBMM'de temsil edilen partilerin karar organlarındaki kadın oranları görülmektedir.

Tablo 2.3. TBMM'de temsil edilen partilerin karar organlarındaki kadın oranları

Siyasi parti	Merkez	Yürütme	Merkez Karar Kurulu		Yüksek	Disiplin
	Kurulu	Kadın (%)	Kadın/Toplam	Kadın (%)	Kurulu	Kadın (%)
AKP	1/12	8.3	12/50	24	3/11	27.3
CHP	4/18	22.2	20/60	33.3	5/15	33.3
MHP	1/14	7.1	4/75	5.3	0/9	0
BDP	6/19	31.6	24/79	30.4	3/6	50

AKP'nin 12 kişilik Merkez Yürütme Kurulu'nda (MYK) bir kadın yer almaktadır (% 8.3). 50 üyeli Merkez Karar Yönetim Kurulu'nun (MKYK) ise 12 üyesi kadındır (% 24). 11 üyeli Merkez Disiplin Kurulu'nun üç kadın üyesi (% 27.3) bulunmaktadır. 2011 genel seçimleri sonrasında TBMM'ye giren AKP'li kadın milletvekili sayısı ise 45'tir.

CHP'nin 18 üyeden oluşan MYK'sının 4 üyesi kadındır (% 22.2). 60 kişilik Parti Meclisi üyelerinin arasında 20 tanesi kadındır (% 33.3). 15 kişilik Yüksek Disiplin Kurulu'nda 5 kadın üye yer almaktadır (% 33.3). 2011 seçimlerinin ardından CHP'nin TBMM'deki kadın milletvekillerinin sayısı 19'dur.

MHP'nin 14 üyeden oluşan Başkanlık Divanı'nın 1 üyesi kadındır (% 7.1). 75 kişiden oluşan Merkez Yönetim Kurulu'nda yalnızca 4 kadın yer almaktadır (% 5.3). 9 üyeden oluşan Merkez Disiplin Kurulu'nda kadın üye bulunmamaktadır (% 0). MHP'nin MHP'nin 2011 genel seçimleri sonrası TBMM'de kadın milletvekili sayısı 3'tür.

BDP'nin 19 kişilik MYK'sının 6 tanesi kadındır (% 31.6). Parti meclisinde yer alan 79 üye arasında 24 kadın bulunmaktadır (% 30.4). Disiplin Kurulu'nun 6 üyesinin 3'ü kadındır (% 50). 2011 genel seçimleri sonrasında bağımsız olarak BDP çatısı altında TBMM'ye giren 11 kadın milletvekili bulunmaktadır.

Parti örgütlerine bakıldığında, 81 il başkanlığı içinde CHP'nin bir kadın il başkanı bulunurken (% 1.2), AKP ve MHP'nin kadın il başkanı bulunmamaktadır. BDP'nin sahip olduğu 47 il başkanlığı içinde 21 kadın il başkanı yer almaktadır (% 44.7). Bunların büyük çoğunluğu, il başkanlığını erkek adaylarla paylaşmaktadır.

Türkiye'de siyasi partiler arasında kadınların katılımını kolaylaştırıcı kadın kotası uygulaması son zamanlarda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Halen parlamentoda temsil edilen partilerden sadece ikisi kota uygulaması yapmaktadır. Yakın zamana kadar milletvekilliğini kapsamayacak şekilde, sadece parti organlarında %25 cinsiyet kotası uygulayan CHP, Şubat 2012'de yapılan kurultayda kadın kotasını %33'e çıkarmış ve uygulamayı partinin katıldığı tüm seçimlerde geçerli olacak şekilde düzenlemiştir. Dolayısıyla CHP belediye başkanlıkları dışında yerel düzeyde de kota uygulamasını benimsemektedir.

Cinsiyet kotası uygulayan bir diğer siyasi parti BDP'dir. Partinin tüzüğünde, 'partinin her türlü organ seçimi ile genel ve yerel seçimleri aday belirlemelerinde % 40 cinsiyet kotası uygulanır' maddesi yer almaktadır (Madde 4-f). Ayrıca partinin organ ve kurulları dahil olmak üzere kadınlara parti yaşamının her alan ve düzeyinde pozitif

ayırıcılık uygulandığı, eşit oy alan adaylardan biri kadın ise kadın adayın seçilmiş sayılacağı ve pozitif ayrımcılığın, herhangi bir organ ya da kişinin inisiyatifine bırakılmayacağı, tüzükte belirtilmektedir.

Bu anlamda vurgulanması gereken önemli bir nokta, milletvekili seçilen kadınların parlamento içinde güçlü konumlara nadiren geldiğidir. Halen dört meclis başkan vekilinden ikisinin kadın olmasıyla birlikte, parlamentoda temsil edilen dört partinin 10 grup başkan vekili arasından üçü kadındır. Parlamento komisyonlarında sadece Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) Başkanı kadındır.

Tablo 2.4. TBMM İhtisas Komisyonlarında Kadınlar

Komisyonlar	Toplam Üye Sayısı	Kadın Üye Sayısı	Kadın Yönetici
Adalet Komisyonu	26	2	
Anayasa Komisyonu	26	6	
Avrupa Birliği Uyum Komisyonu	25	6	
Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu	26	5	Başkan vekili
Çevre Komisyonu	26	4	
Dışişleri Komisyonu	26	1	
Dilekçe Komisyonu	13	2	
İçişleri Komisyonu	26	3	
İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu	26	3	
Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu	26	21	Başkan, iki Başkan vekili, Sözcü
Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu	35	0	
Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu	25	5	Sözcü
Milli Savunma Komisyonu	26	3	Sözcü
Plan ve Bütçe Komisyonu	40	1	
Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu	26	7	Başkan vekili
Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu	26	0	
Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu	26	1	

Tablo 2.4'te görüleceği üzere, TBMM'de yer alan 17 ihtisas komisyonu arasında 10 tanesinin 0-3 kadın üyesi bulunmakta, KEFEK dışında en çok kadın temsilcisi olan Komisyon ise 7 kadın üye ile geleneksel olarak kadın işleri olarak görülen Sağlık,

Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu olarak görülmektedir. Toplam üç komisyonda kadın başkan vekili, üç komisyonda ise kadın sözcü bulunmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Sanayi ve Ticaret Komisyonlarında kadınlar temsil edilmemekte; Dışişleri, Plan ve Bütçe, Adalet gibi komisyonlarda ise kadınların temsili dikkat çekici şekilde düşük kalmaktadır. Buna karşılık KEFEK'te 26 üye arasından 21'inin kadın olması, komisyonun sadece bir kadın komisyonu gibi görünmesine yol açmaktadır.

2.2.5. Kadınların Sivil Topluma Katılımı

Kadınların sivil toplum kuruluşlarına katılımı, ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamdaki rollerini ve toplumsal değişimin aktörleri olarak demokratik yaşama katkılarını vurgulamak açısından büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum, kadın-erkek eşitliğini güçlendirmek ve kadın haklarını iyileştirmek için önemli bir platform sağlamakta, kadınların kendilerini etkileyen süreçlere katılımlarını destekleyerek onları güçlendirmektedir. Bugün Türkiye'de sivil toplumda kadınların varlığı giderek artan şekilde hissedilmesine rağmen, bu katılım genellikle yardım derneklerine odaklanmaktadır. Bu da, kadınların sivil toplumdaki rolünün gönüllülük ilkesine odaklandığı ve karar alma süreçlerine katılımlarının sınırlı olduğu algısına yol açmaktadır.

Türkiye'de Kasım 2012 itibarıyla toplam 92.943 dernek bulunmaktadır. Türkiye genelinde dernek üyelerinin toplam sayısı 8.852.907 iken, bunun sadece 1.606.739'unu kadınlar oluşturmaktadır. Yani kadın dernek üye sayısı erkek dernek üye sayısının yaklaşık beşte biridir. Dernek üye sayısının nüfusa oranı % 11.85 gibi düşük bir düzeyde iken, dernek üyesi kadınların toplam nüfusa oranı % 2.15'te kalmaktadır. Derneklerin hedeflediği kitleler açısından bakıldığında ise, Türkiye'deki toplam derneklerin yalnızca % 1.1'inin kadınları hedeflediği görülmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2012). Ayrıca kadınların katıldığı STK'lar, aile içi rollerine paralel olarak büyük ölçüde yardım dernekleri ile sınırlı kalmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşu üyesi kadınların sayısı erkek üyelerin ancak beşte biri oranındadır. Her tür eşitsizlik ve ayrımcılıkla mücadele

etmesi beklenen sivil toplum kuruluşları içinde bu türden bir eşitsizlik olması dikkat çekicidir.

2.2.6. Sendikalarda Kadınlar

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının dünya ortalamalarının oldukça altında olduğu, kendi ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelere göre bile çok düşük düzeylerde kaldığı son dönemde pek çok farklı bağlamda vurgulanan bir olgudur. Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında katılımlarındaki zorluklar ve istihdama sınırlı katılımları, raporun İstihdam başlığında ele alınmaktadır. Bu bölümde, kadınların çalıştıkları alanlardaki örgütlülük düzeyleri ve karar alma süreçlerine katılımları ele alınmaktadır.

Sendikalardaki duruma bakıldığında ise, Türkiye’de 2009 itibarıyla sendikalaşma oranının % 59.88 olduğu görülmektedir (T.C. Çalışma Bakanlığı, 2009). Kadın çalışanların sendikalaşma oranı ise % 3 gibi son derece düşük bir orandadır (Sosyal İş, 2010). Bu oranda Türkiye’de istihdam edilen kadınların % 58.5’inin kayıt dışı çalışıyor olmasının de etkisi vardır.

Çalışma Bakanlığı’nın 2010 yılı verilerine göre, toplam 28 işkolunda örgütlü bulunan 94 işçi sendikasının genel başkanlarının 89’u erkek iken, sadece 5 sendikanın genel başkanı kadındır (% 5.3). Bu sendikaların 475 kişilik yönetim kurulu üyeleri arasındaki kadın sayısı 34 (%7.2), 281 kişilik denetim kurulu üyeleri arasındaki kadın sayısı 32 (% 11.4) ve 333 kişilik disiplin kurulu üyeleri arasındaki kadın sayısı da 40’tır (%12) (T.C. Çalışma Bakanlığı, 2010a).

İşveren sendikalarında da durum daha iyi değildir. 28 işkolunda faaliyet gösteren 47 işveren sendikası ile ilgili verilere bakıldığında, 2010 yılında bu sendikaların 44’ünde erkek, 3’ünde kadın başkan bulunduğu görülmektedir (% 6.4). İşveren sendikalarının yönetim kurullarında yer alan toplam 310 kişiden sadece 11’i kadın iken (% 3.5), denetim kurullarındaki toplam 142 kişiden 6’sı (% 4.2) ve disiplin kurullarındaki 151 kişiden 7’si (% 4.6) kadındır (T.C. Çalışma Bakanlığı, 2010b).

İşçi ve işveren sendikaları konfederasyonlarına bakıldığında, DİSK, HAK-İŞ, TÜRK-İŞ ve TİSK arasında hiçbirinin kadın başkanının bulunmadığı, yönetim kurullarındaki toplam 48 kişiden yalnızca 2'sinin kadın olduğu (% 4.2), denetim ve disiplin kurullarında ise hiç kadın bulunmadığı görülmektedir (T.C. Çalışma Bakanlığı, 2010c).

Kamu görevlileri sendikalarında ise, toplam 90 sendika başkanı içinde 5'inin (% 5.6), 567 yönetim kurulu üyesi içinde 54'ünün (% 9.6), 315 denetim kurulu üyesi içinde 26'sının (% 8.3) ve 327 disiplin kurulu üyesi içinde 38'inin (% 11.6) kadın olduğu görülmektedir (T.C. Çalışma Bakanlığı, 2010d).

2.2.7. Yönetici Konumlarında Kadınlar

Kadınların kamu ve özel sektörde üst düzey yönetici konumlarında temsili, karar alma süreçlerinde kadın duyarlılığını artırmak, kadınların görünürlüğünü ve rol modeli kadınların olmasını sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple sivil toplum da kadınların yönetici konumlarında olmasını desteklemekte ve bu konuya dikkat çekmektedir. Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarında üst düzey yöneticiliklerde, kurul, komisyon ve komitelerde de kadınların temsil düzeyinin düşük olduğu, bununla beraber uzmanlık gerektiren mesleklerde kadın oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Gökçimen, 2008). Örneğin, akademik personelde kadınların durumuna bakıldığında Türkiye'de kadın öğretim elemanı oranının yaklaşık % 41.5 ile birçok ülkeden daha yüksek olduğu görülmektedir. Profesörler içinde kadınların oranı % 27.4, doçentler arasında % 31.6, öğretim görevlileri arasında ise % 38.5'tir. Bu, çok önemli bir oran olmakla birlikte rektör (%5,2) ve dekanlık (%15,3) gibi üst pozisyonlarda erkek egemenliği devam etmektedir (KSGM, 2011).

Devlet Personel Başkanlığı'nın Aralık 2010 verilerine göre kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen personelin % 34'ü kadın, % 66'sı erkektir. Kadınların bürokrasi içerisinde üst düzey karar verici konumlardaki oranı da oldukça düşüktür. Bürokraside üst düzey yöneticilerin % 93'ü erkek, % 7'si kadındır. Bürokrasinin önemli alanlarından biri olan ve bütün dünyada erkeklerin egemen olduğu diplomatlıkta da kadın oranının düşük olduğu görülmektedir. 2011 yılında Türk

Dışişlerinde görev yapan 193 büyükelçi arasından yalnızca 23'ü kadındır (% 11.9).¹² Müsteşar, müsteşar yardımcısı, bağlı kurum başkanı, bağlı kurum başkan yardımcısı, genel müdür, genel müdür yardımcısı, kurul başkanı, kurul üyesi, kurum bünyesindeki başkan, daire başkanı unvanlarına göre bakıldığında, Türkiye'de 2011 yılında toplam 3.013 üst düzey memur arasından yalnızca 409'unun, yani % 13.6'sının kadın olduğu görülmektedir.¹³ 21 Bakanlık içinde yalnızca bir kadın bakan ve bir bakan yardımcısı (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'in) bulunmaktadır. Mülki idare yapısına bakıldığında, 81 vali içinde de sadece bir kadın vali (Yalova Valisi Esengül Civelek), üç kadın vali yardımcısı olduğu görülmektedir. 957 kaymakam arasında ise sadece 20 kadın bulunmaktadır. Devlet Personel Başkanlığı'nın (DPB) verilerine göre, 22 müsteşar arasında hiç kadın bulunmamakta, müsteşar yardımcıları arasında ise sadece üç kadın yer almaktadır. Bağlı Kurumlar ve Bakanlık bünyesinde görev yapan sadece 4 kadın genel müdür bulunurken, kadın daire başkanı sayısı 278'dir.¹⁴ DPB'nin 2011 verilerine göre, genel, özel bütçeli kurumlar ve sosyal güvenlik kurumlarında çalışan memur kadrolarının cinsiyet dağılımına bakıldığında, toplam 2.187.584 memur arasında 845.913 (%38.7) kadro kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Kamu kuruluşlarında yerel düzeyde kadın yönetici ve memurlara dair veri bulunmamaktadır.

2011 verilerine göre Türkiye'de cumhuriyet savcılarının % 8.3'ü ve hakimlerin % 33.6'sı kadındır.¹⁵ Mimarların %39'u, avukatların %36'sı, bankacıların ise % 50.2'si kadındır.100 kadından sadece 14,1'i kendi hesabına ve işveren konumunda çalışmaktadır (KSGM 2011). 2011 verileri itibarıyla, Türkiye Barolar Birliği'ne kayıtlı 74.492 avukattan 28.115'i kadındır.¹⁶2012 yılı verilerine göre Türkiye'de 79 ildeki baro başkanlarından yalnızca 3'ü kadındır.

Farklı meslek gruplarında kadınlara yönelik oluşumlara bakıldığında, son yıllarda bu konuda önemli bir artış eğilimi gözlenmektedir.Çeşitli meslek kuruluşları ve örgütlenmeleri, kendi bünyelerinde kadınların mesleki katılımlarını arttırmak, kadın haklarını geliştirmek ve kadın sorunlarına eğilmek üzere özel kadın kurulları,

¹² TÜİK, Büyükelçi olarak görev yapanların sayıları, www.tuik.gov.tr

¹³ TÜİK, Cinsiyete göre üst düzey memur sayıları, www.tuik.gov.tr

¹⁴ Memurlar.net, 8 Haziran 2012

¹⁵ TÜİK, Cinsiyete göre savcı, hakim sayısı ve cinsiyet oranları, www.tuik.gov.tr

¹⁶ Türkiye Barolar Birliği, Tüm Barolardaki Avukat Sayıları (31 Aralık 2011 itibarıyla) <http://www.barobirlik.org.tr>

komisyonları ve grupları oluşturmaktadır. Bu oluşumlar, kadınların görünürliğini arttırmak, kadınların mesleki sorunlarına dikkat çekmek, artan kadın üye taleplerine cevap vermek ve kurumların kadın-dostu bir imaj kazanmasını sağlamak açısından özel önem taşımaktadır.

Bu anlamda ilk göze çarpan unsurlardan biri, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) 2007 yılında kurduğu Kadın Girişimciler Kurulu'dur. Kadınların hem sosyal hayatta hem de iş hayatında daha fazla inisiyatifve görev üstlenmesi gerekliliğini vurgulayan kuruluş, BM'nin iş dünyasında kadınların güçlendirilmesini sağlamak üzere, şirketlerin mevcut politika ve uygulamalarını gözden geçirmesine veya yenilerini oluşturmasına yol göstermek amacıyla, 2010 yılında benimsediği, 'Kadını Güçlendirme İlkeleri'nin Türkiye'de benimsenmesini desteklemektedir.¹⁷

Benzer şekilde Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odası'nın (TMMOB) bir Kadın Çalışma Grubu bulunmakta ve kuruluş düzenli olarak Kadın Kurultayları gerçekleştirmektedir. Kurultayların amacı, kadınların toplumsal yaşama ve TMMOB örgütlülüğüne aktif katılımının arttırılması ve meslektaş dayanışmasının sağlanması olarak ifade edilmektedir.¹⁸

Türkiye Barolar Birliği (TBB) bünyesinde ise, 1999 yılında kurulan Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM) çalışmalarını sürdürmektedir. Komisyon'un amaçları arasında, ulusal ve uluslararası mevzuatta kadının insan haklarına ilişkin düzenlemelerin yaşama geçirilmesi, eşit ve adil uygulanmasının sağlanması; evrensel hukuk ölçeğinde adalet ve eşitlik prensibine aykırı mevcut düzenlemeleri ve uygulamaları değiştirecek çözüm önerilerinin saptanması ve savunulması; kadınların haklarını öğrenmeleri ve kullanmalarını sağlamaya yönelik eğitim çalışmaları yapılması ve gönüllü danışmanlık hizmeti verilmesi; kadının insan hakları mücadelesine kamuoyu desteğinin sağlanması gibi maddeler yer almaktadır. Ayrıca, Ankara ve İstanbul gibi büyük barolarda kadın hakları konusuna yoğunlaşan merkez ve komisyonlar vardır. Bu komisyonlar aracılığıyla önemli bazı projeler yürütülmektedir.

¹⁷<http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.aspx?rid=685&lst=DuyurularListesi>

¹⁸http://www.tmmob.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=8546

Türk Tabipler Birliği (TTB) ise, başlıca amaçlarından biri kadın hekimlerin TTB'ye üyeliklerini, etkinliklere katılımlarını ve TTB organlarında temsiliyetini arttırmak olan Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu yoluyla bu alanda faaliyet göstermektedir. Türkiye'de kadın hekim ve tıp öğrencisi sayısının artmasından yola çıkan kuruluş, hekimlik mesleği içinde kadınların güçlenmesi, tıp alanında toplumsal cinsiyet bakış açısının geliştirilmesi gibi amaçlarla faaliyet göstermeye başlamıştır. Kurum ayrıca, Tabip Odaları ve TTB seçimlerinde kadın aday sayısını arttırmak için çalışmalar yapmakta, kadın adayları belirlemek ve kadınlarla ilgili konularda öneriler hazırlamaktadır.¹⁹

2.3. KADINLARIN KARAR ALMA MEKANİZMALARINA KATILIMINDAKİ SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR

2.3.1. Toplumsal ve kültürel yapı²⁰

Türkiye'de siyaset erkek işi olarak görülmektedir. Kadınların siyasette eşit ve etkin temsiline önündeki en büyük engel, geleneksel işbölümünün yarattığı toplumsal eşitsizlik ve erkek egemen siyasi kültürdür. Kadınların siyasal süreçlere katılımını etkileyen toplumsal faktörlerin başında geleneksel cinsiyet rolleri gelmektedir. Bu roller, kadınların esas olarak 'anne' ve 'eş' olarak aileyi sürdürmeleri çerçevesinde şekillenmekte; bu sebeple de kamusal görünürlükleri sınırlı ve icazetli olmaktadır (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008). Kadınların yaptıkları işler 'özel yaşam' alanında, yani toplumun ortak yaşamının dışında görülmektedir. Bu nedenle de kamuyu ilgilendirmeyen, diğer deyişle 'apolitik' bir dünyaya ait olarak tanımlanmaktadır (TÜSİAD, 2000). Kadınların geleneksel rolleriyle siyaset yaşamının birbiriyle bağdaşmadığına yönelik yaygın kanaat kadınların çevreleri tarafından bu alandan uzak tutulmalarına yol açmaktadır. Siyasete atılmak isteyen kadınlar, hem bu

¹⁹ <http://www.ttb.org.tr/kadinhekim/>

²⁰ Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısının kadınların siyasete ve genel olarak karar alma süreçlerine etkilerine yönelik çok sayıda çalışma ve araştırma bulunmaktadır. Bu raporda amaç tüm bu çalışmaları gözden geçirmek değil, önemli sorun alanlarına dikkat çekmek olduğundan, bu çalışmalardan önemli bulunan konu ve başlıklar yansıtılmıştır. Bu konuda daha detaylı çalışmalar için bkz. Tekeli (1982), Ayata (1990), Tekeli ve Koray (1991), Sancar-Üşür (1998), Say (1998), TÜSİAD ve KAGİDER (2008).

yaygın görüşlerle hem de aile yaşamını siyasetle bağdaştırmak için mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Gökçimen, 2008).

Kadınların siyasi yaşama katılımının önündeki bir başka önemli engel, kadınların işgücüne katılımıyla da doğrudan ilişkili olan eğitim düzeyidir. Türkiye’de kadınların eğitim durumuna bağlı olarak ev dışında çalışma olanakları sınırlıdır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı %28 olup, bu oran dünya ortalamalarının altında kalmakta, ekonomik açıdan benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin oranlarının ise yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Bu da, siyaset yapmak için ekonomik bağımsızlıklarının ya olmadığı, ya da çok sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Kadınların çalışma yaşamına katılımlarının düşük olması nedeniyle ekonomik olanaklarının yeterli olmaması, kadınların siyasal katılımını engelleyen faktörler arasında en önde gelenlerden biridir.

Bunlara ek olarak, siyasi yaşamın erkekler tarafından belirlenmesi, kadınların siyasi yarışta başarılı olabilmek için erkekler gibi davranması, erkeklerle eşit koşullarda mücadele vermesi gerektiği anlamına gelmektedir. Parti içi demokrasinin etkin şekilde işlemediği, siyasetin genellikle kahvehane ve otel lobileri gibi erkek egemen ortamlarda yapıldığı bir ortam kadınların katılımını zorlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda, kadınların çok büyük bir kısmı siyasetin dışında kalmaktadır.

Siyasette var olabilen kadınlar ise siyasi partiler içinde genellikle yardımcı ve ikincil rollerde yer alabilmekte, siyasi parti yönetimlerinde söz sahibi olamamakta ve dolayısıyla kadın-erkek eşitliği siyasal alanda önemli bir destek bulamamaktadır. Türkiye’de siyasi partilerin üst kademelerinde görev yapan kadınlar, genellikle parti örgütlerinden yetişmemiş, kadın kollarında yöneticilik yapmamış, partinin kadın üyeleri ve örgütleri tarafından tanınmayan kadınlardır. Siyasi parti yöneticilerinin kendilerine yakın buldukları ‘tanıdık’ birkaç kadını seçip ‘vitrin’e koyarak kadınların temsil edildiğini iddia etmeleri, Türkiye’de kadın hakları savunucuları tarafından giderek daha fazla eleştirilmektedir. (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008).

Türkiye’de kadınların siyasal yaşamda yer alamamaları, siyasette cinsiyet ayrımcılığının derinleşerek kısır döngü halinde devam etmesine ve dolayısıyla da gerçek demokrasinin yaşama geçirilememesine yol açmaktadır. Böylelikle, seçim

sisteminin temel ilkesi olan ‘temsilde adalet’ (Anayasa 68. madde) yaşama geçirilememiş olmaktadır. Kadınların siyasette eksik temsili, bir kadın sorunu olmaktan öte bir demokrasi sorunu olarak öne çıkmaktadır.

Seçim kampanyalarında ve söylemde ön planda tutulan kadınlar, aday listelerinde en alt sıralara yerleştirilmektedir. Bu koşullar altında kadınların siyasette yer alması da mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, en önemli çözüm yollarından birinin cinsiyet kotasının bir an önce parti tüzüklerine konulması, Seçim Kanununda ve Siyasi Partiler Kanununda bu yolda değişiklik yapılması olduğu, çeşitli kuruluşlar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.

Siyasi parti tüzüklerinin, Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarının değiştirilerek kadınların her kademedede, tüm organlarda, delegelikte ve meclislerde en az %30 temsil hakkına kavuşturulması, TÜKD, TÜSİAD (Boyner, 2011) gibi çeşitli aktör ve kuruluşlar tarafından vurgulanan noktaların başında gelmektedir. Örneğin Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (TÜKD), Türkiye’nin 1985 yılında onaylayarak taraf olduğu CEDAW Sözleşmesinin 4. maddesinde kadın-erkek eşitliğini fiilen sağlamak ve bu süreci hızlandırmak için anayasa ve yasalarla geçici özel önlemler alınması gerektiği ve bunun ‘yasa önünde eşitlik’ ilkesiyle çelişmediğinin kabul edilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak, kuruluş, siyasette kota uygulamasının bir ‘özel önlem’ olarak Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerinin ve Anayasanın 10. maddesindeki ‘kadın erkek eşitliğinin yaşama geçirilmesi’ yükümlülüğünün yerine getirilmesi anlamına geleceğini dile getirmektedir.²¹

Kadınlara siyaset yolunun açılması, öncelikle demokrasinin sağlıklı işlemesi açısından önemli görülmektedir. Türkiye’nin çağdaşlaşma, değişim ve kalkınması bakımından kadınların katkısına ve bakış açısına gereksinimi olduğu vurgulanmaktadır. Bu yöndeki çabaların sağlam bir siyasi iradeye yol açmamakla birlikte, son iki genel seçimde kadın milletvekili oranının önce %9’a (2007), ardından da %14’e (2011) yükselmesini sağladığının altı çizilmektedir.

2.3.2. Siyasi Partilerin Yapısı

²¹ Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, www.tukd.org.tr

Türkiye’de siyasi partilerin yapısı, kadınların insan haklarına bakış açıları ve genel olarak siyasi parti kadın kollarının güçsüzlüğü de kadınların siyasal süreçlere katılımını engelleyen önemli faktörlerdir. Partilerin kadın-erkek eşitliğine bakışı, kendi ideolojileri doğrultusunda şekillenmekte ve bu çerçevede iki ana yaklaşım görülmektedir. Bunlardan ilki, kadını aile kurumu ile özdeşleştiren ve kadın haklarına ailenin gereksinimleri çerçevesinde bakan aile merkezli bir anlayıştır. Buna göre siyasette kadına düşen görev, sosyal faaliyetlere gönüllü katılarak siyasete destek olmaktır. İkinci yaklaşım ise kadın erkek eşitliğine inanan, kadınların toplumsal yaşama katılımını çağdaşlığın, demokrasinin, gelişmişliğin gereği sayan toplum merkezli anlayıştır (Gökçimen, 2008).Ancak bugüne kadar bu yaklaşımların kadın-erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi yönünde oluşturduğu siyasi irade ve politikaların sınırlı olduğu söylenebilir.

Anayasanın 68. maddesinin 6. fıkrasında yer alan, siyasal partilerin kadın kolu kuramayacaklarına ilişkin yasak, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Bugün siyasi partiler çıkardıkları yönetmeliklerle kadın kollarının çalışma usul ve esaslarını belirlemektedir. Bu yönetmelikler incelendiğinde, kadın kollarının seçimle göreve gelmesi ilkesinin benimsendiği ancak, önemli kısıtlılıkların devam ettiği görülmektedir. Kadın kolları seçimle belirlenirken, parti merkezleri belirleme ve yönlendirmelerden vazgeçmemektedir. Seçilen kadın kolları yöneticilerine partinin karar organlarında söz ve karar yetkisi verilmemektedir.

Türkiye’de hemen hemen bütün siyasal partiler kendi kadın kollarını, kadınları siyasal karar süreçlere hazırlayan bir yapı olarak değil, partinin ikincil ve siyasal getirisi düşük işlerini yaptıracakları birimler olarak görmektedir (TÜSİAD, 2000). Siyasal partilerin çeşitli düzeylerde yöneticisi konumuna yükselebilen kadınlar, birkaç istisna dışında, kadın kolları örgütlerinden parti yönetimine yükselebilmemiş kadınlar değildir. Kadın kollarında çalışan kadınların parti içinde karar noktalarına yükselme şansının çok sınırlı olması da, kadınların motivasyonlarını düşüren ve dolayısıyla kadın kollarını güçsüz kılan diğer bir faktördür.

Kadın kolları, siyasal partilerin kadın-erkek eşitliği politikalarının belirleyicisi olarak değil, parti kararlarının uygulayıcısı olarak görülen birimlerdir. Kadın örgütlerinin asli

görevleri olan kadınları siyasal yaşama hazırlamak, kadın sorunlarını siyasal alanda temsil etmek, çözüm önerileri ve stratejileri geliştirmek gibi sorumlulukları yerine getirmek için gerekli siyasal güç, yetki ve olanaktan yoksundurlar. Kadın örgütlerinin oy mobilizasyonunun yanısıra fiilen yaptıkları işler, yerelde para toplamak, üye artırma kampanyaları, çay, kermes, piknik düzenlemek, partinin siyasal görüşlerinin ev ve mahalle düzeyinde propagandasını yapmak, parti toplantılarında gövde gösterisinde bulunmak, partiye ve lidere sadakatin temsilcisi olmaktır (TÜSİAD, 2000).

Siyasi partilerin kadın kollarının kendi bütçesi de bulunmamakta, parti kaynaklarından ancak, parti yönetimlerinin onayı düzeyinde faydalanmaktadırlar. Bu da kadın örgütlerini çoğunlukla kendi yapmak istedikleri siyasi etkinliklere değil, parti yönetiminden onay alacakları projelere yönlendirmektedir.

Siyasi partilerdeki kadın yöneticilerin ya da kadın milletvekillerinin erkek yöneticiler tarafından belirlenmesi, bu kadınların partili diğer kadınlardan destek elde etmesini engellemekte ve onların erkek politikacı çevrelerine bağımlı kalmalarına yol açmaktadır. Siyasal partilerde kadın kollarının hak ve yetkilerinin, kadın-erkek eşitliğine dayalı bir katılımın olanaklarını kadınlara sunacak şekilde, demokratik ilkelere uygun olarak yeniden düzenlenmesi, kadınların siyasal katılımını kolaylaştıracak temel dönüşümlerden biri olacaktır. TÜSİAD gibi kuruluşların yanısıra birçok kadın kuruluşu bu sorunun Siyasal Partiler Yasası ve Seçim Yasası değişiklikleri bağlamında tartışılması ve çözülmesi gerekliliğinin altını çizmektedir.

2.3.3. Kadınların Siyasette Aday Olması ve Seçilmesinin Önündeki Engeller

Çeşitli araştırmalar, seçimlerde kadınların aday olmasını engelleyen en önemli nedenlerden birinin, bilgi yetersizliği ve özgüven eksikliği olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar yeterli bilgi ve deneyim sahibi olmadığından siyasi ve kültürel ortamdaki kaynaklanan engelleri aşamayacaklarına inanmakta ve siyasetten uzak durmaktadırlar. Zaman ve maddi katkı gerektirdiği için oldukça pahalı görünen siyaset, kadınları bu kaynakların her ikisine de sahip olmaya zorlamaktadır. Bu nedenle bazı siyasi partiler kadın adayları teşvik için adaylık ücreti indirimine gitmişlerdir.

Kadınların seçilmelerinin önündeki bir diğer engel, siyasi partilerdeki aday belirleme usulleridir. Siyasi partilerin aday belirlemek üzere kendi içlerinde belirledikleri farklı usuller bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanları, önseçim, parti içi oylama, kamuoyu yoklaması, kamuoyu anketleri, adaylarla mülakat gibi uygulamalardır. Siyasi partiler, bu usullerin birini ya da birkaçını aynı anda kullanabilmektedir. Burada temel olarak önseçim, eğilim yoklaması ve merkez yoklaması ele alınmaktadır. Her bir farklı usulün kadınlar açısından avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Kadınlar için aday belirleme sürecinin şeffaf olması çok önemlidir. Bu süreç önceden ne kadar açık olarak belirlenir ve ilan edilir ise kadınlar bu konudaki mücadelelerini daha iyi yapabilirler.

Siyasi parti örgütlerinin kendi seçim bölgelerinde, adayların hakim teminatında yapılan seçimle belirlenmesi anlamına gelen önseçim usulünde, eğer parti örgütünde güçlü adaylar varsa ve kadın kolları da dahil örgütü ortak mobilize edebiliyorlarsa kadınlar için avantajlı olabilir. Çoğunlukla siyasi parti örgütlerinde güç konumlarını erkekler kontrol etmektedir. Bu nedenle genellikle kadınların ön seçimden çıkmaları zor olmaktadır.

Eğilim yoklaması hakim teminatında yapılmaz. Bu durumda, parti örgütünün yanısıra yerel güçlere ve sivil toplum örgütlerine de kamuoyu yoklaması gibi metotlarla görüş sorularak adaylar belirlenir. Bu durumda güçlü kadın sivil toplum örgütleri ve kamuoyunda öne çıkan kadın adaylar varsa, STK'ların kadın adayları desteklemesi sağlanabilir.

Merkez yoklamalarında ise partinin merkez karar organlarının aday sıralaması yapması söz konusudur. Burada adayla gerçekleştirilen mülakat, adayın güçlü bir özgeçmiş olması, kamuoyunda tanınır olması gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Merkez yoklamalarında parti merkezinin kadın aday gösterme konusundaki kararlılığı ve bu konudaki seçmen duyarlılığı önem kazanmaktadır. Sadece merkez yoklaması ile gelen kadın adaylarda tabandan koparak lidere bağımlı olma oranı yükselmektedir. Türkiye'de 1980 sonrasında siyasi partiler aday belirlemede merkez yoklaması ve eğilim yoklamasını yaygın olarak kullanmıştır. 2011 seçimlerinde CHP 29 ilde ön

seçim gerçekleştirmiş, bunların üçünde kadın adaylar seçilebilir konumlara gelmiştir. Diğer siyasi partilerde sadece merkez yoklaması veya eğilim yoklaması yapılmıştır.

Hiçbir şüphe yok ki kadınların seçilme garantileri ancak belirlenmiş kotalarla sağlanabilir. 2011 seçimlerine giren siyasi partiler milletvekili adaylıklarında kota uygulaması yapmamışlardır. Bununla beraber, bazılarında aşağıda değineceğimiz medya kampanyaları, kamuoyu, sivil toplum ve kadın hareketinin baskısı ile siyasi partiler aday sayılarını artırmak zorunda kalmışlardır.

2.3.4. Kadınların Siyasete Katılımı ile İlgili Görüşler

2.3.4.1. Kamuoyu Yoklamaları²²

KONDA'nın Mart 2011'de yayınladığı Siyasette Kadın Temsili Araştırması'na göre, Türkiye kamuoyunun % 40'a yakın bir oranı, kadınların mecliste ve genel olarak siyasette düşük temsil edilmesinin en önemli nedeni olarak, siyasette ve partilerde kadınlara yeterince destek verilmemesinin altını çizmektedir. Kadınların siyaset yapamayacağı düşünülmesi (% 26.5), kadınların aile sorumluluklarının ağır basması (% 20.3) ve seçmenlerin kadın milletvekili istememesi (% 14.1), önemli bulunan diğer etkenlerdir. Kendi hanesinde bir kadının siyasete girmesini destekleyeceklerini söyleyenlerin oranı % 69.8 iken, desteklemeyeceklerini belirtenlerin oranı % 20'ye yakındır. Kadınların siyasete daha fazla katılması için ne yapılması gerektiği sorusuna ise, % 49.1 kadın adaylara kolaylık gösterilmeli, örneğin parti teşkilatı yardım etmeli derken, % 23.7 gibi önemli bir oran, kadın kotası uygulamasının gerekliliğinin altını çizmiştir. Burada % 20'ye yakın bir oranın hiçbir şey yapılmamalı, zaten hak eden kadın siyasete girer derken; % 8 gibi bir oranın da kadınların siyasete girmesi yanlıştır dediğinin altı çizilmelidir.

Oy vereceğiniz parti kadınların siyasete katılımını arttırmak için çalışma yapıyor mu, bu konuda bir resmi görüşü var mı sorusuna % 40 var cevabını verirken % 46'nın üzerinde bir oranın bilmiyorum cevabını vermesi de önemlidir. Burada BDP seçmenlerinin % 64.6'sı partilerinin bu konuda çalışma yaptığını düşünürken, bunu % 56 ile CHP seçmenleri takip etmektedir. Partilerinin bu alandaki çalışmalarından en

²²Bu konuda yapılmış çok sayıda kamuoyu yoklaması bulunmaktadır. En son yapılan detaylı çalışma Konda'nın 2011 araştırması olduğu için, burada bu araştırma değerlendirilmiştir.

az haberdar olan seçmen kitlesi ise, bu soruya % 44.7 oranında ‘bilmiyorum’ cevabı veren AKP seçmenidir.

Bir partiyi, kadınlar için özel politikalarından dolayı, özellikle seçer misiniz sorusuna % 36 evet cevabı verirken, % 40.6 ise hayır cevabı vermektedir. Burada kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda evet cevabı verdiği ve CHP seçmenlerinin ağırlıklı olarak evet cevabı verdiği vurgulanmalıdır.

2.3.4.2. Siyasi Partilerin Kadınlara Bakışı

TBMM’de grubu bulunan siyasi partilerin kadınların siyasete ve genel olarak toplumsal hayata katılımına yönelik vizyon ve hedeflerine bakıldığında, iki ayrı grup göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, genel olarak kadın haklarını korumakla birlikte kadını aile içindeki konumu çerçevesinde ele alan; ikincisi ise kadınlara yönelik kota ve pozitif ayrımcılık uygulamaları da hedefleyen, eşitlik ilkesinden hareketle kadınların siyasete katılımını demokrasinin temel unsuru olarak kabul eden siyasi partilerdir. Kadınlara yönelik vizyon ve politikalara bakıldığında, AKP ve MHP ilk anlayışa daha yakın görünürken, CHP ve BDP ikinci grupta ele alınabilir.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2023 vizyonunda kadınların siyasete ve toplumsal yaşama katılımına ilişkin bir madde yer almamaktadır. Sadece Kadın, Aile ve Engelliler başlığı altında, girişimci kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulanacağı belirtilmektedir. Parti Programı’nda Sosyal Politikalar başlığı altında bir ‘Kadın’ bölümü yer almaktadır. Burada kadınların her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için, sorunlarıyla ilgilenilmesi gereken bir grup olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede, kadınların kamusal yaşama katılımının özendirilmesi için gerekli tüm önlemlerin alınacağı vurgulanmaktadır. Kadınların AKP’ye üye olmaları ve siyasette faal rol oynamalarının özendirileceği belirtilmekte; kadınlara ilgili dernek, vakıf ve sivil toplum örgütlerine destek sağlanacağı ve kadınları ilgilendiren yasal düzenlemeler yapılırken bu örgütlerle işbirliği yapılacağı vurgulanmaktadır. Bunların dışında töre ve namus cinayetlerine, kadına karşı şiddete ve eğitimde kız çocuklarına eğilecek politikalar ön plana çıkmakta ve CEDAW Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulanmasının sağlanacağı belirtilmektedir.

AKP'nin 2011 Seçim Beyannamesi'nde ise, Kadın ile ilgili özel bir bölüm bulunmakta, bu bölümde kadınların; özellikle hem toplumsal hayatın, hem de geleceği inşa eden ailenin, çocukların ve gençlerin merkez unsuru oldukları için, partinin 2023'teki 'Güçlü Toplum' hedefi için vazgeçilmez olduğu vurgulanmaktadır. Beyanname'nin 'Kadınlarımız için 2023 Hedeflerimiz' başlıklı bölümünde, parlamentodaki kadın milletvekili oranı başta olmak üzere, karar alma mekanizmalarındaki oran belirtilmemekle birlikte, kadın sayısının arttırılacağına dair genel bir hedef belirlenmiştir. Bunun dışında gene kadın girişimcilere %10 pozitif ayrımcılık uygulanacağı vurgulanmakta ve kadına yönelik şiddet, eğitim ve iş hayatı ile ilgili hedefler sıralanmaktadır.

AKP'nin kadınlara bakışının burada bahsedilmesi gereken önemli boyutlarından biri, partinin ülke çapında oldukça örgütlü halde bulunan kadın kolları teşkilatıdır. Kadın kolları düzenli toplantılar gerçekleştirmekte, bu toplantılarda tüm il kadın kolları başkanları Ankara'da bir araya gelmektedir. Diğer partilere model teşkil edebileceği öngörülen bu örgütlenme biçimi, mikro düzeyde, partiye yeni üyeler kabul ederek partinin mesajlarını halka, halkın mesajlarını partiye aktaran mahalle temsilciliklerinden yola çıkmaktadır. Ayrıca kurumsallaşmış eğitim faaliyetleri sunan kadın kollarının, daha önce siyasete katılmamış pek çok kadına ulaştığı bilinmektedir (Çıtak ve Tür, 2008). AKP kadın kollarında çalışan kadınlar arasında, partide yükselmek için en alt seviyeden başlayarak siyaset deneyimi kazanmanın gerekliliğine olan inanç yaygındır. Ancak buna rağmen yerel örgütlenmeden yola çıkarak partide üst konumlara gelme ve milletvekili seçilme konusundaki zorluklar, kadınların dile getirdiği önemli şikayetlerdenbiri olmaya devam etmektedir (Çıtak ve Tür 2008: 459).

Cumhuriyet Halk Partisi, 2011 Genel Seçimleri öncesinde hem seçim bildirgesinde hem de ayrı bir rapor çerçevesinde kadınlara yönelik görüşlerini ortaya koymuştur. Kadınların ayrımcılığa karşı en çok desteklenmesi gereken grup olduğuna vurgu yapan bu belgeler, özel olarak kadın ve siyaset ilişkisi üzerine görüşler de içermektedir.

CHP, 2011 Seçim Bildirgesi'nde kadın temsiline siyasette, kamusal görevlerde, yargıda, sivil toplumda güçlü biçimde yaşama geçirilmesi için gerekli yasal

düzenlemeleri yapacağını altını çizmekte, bu amaçla şu hedefleri vurgulamaktadır: (1) Seçim ve atamayla gelinen her görev için kadın erkek eşitliğini sağlayacak kota ve pozitif ayrımcılık uygulamaları; (2) kadınların siyasete katılmaya, aday olmaya özendirilmesi; (3) Siyasi Partiler ve Seçim Yasası'nın değiştirilerek, kotanın yasalaştırılması; (4) siyasi partilerin kadın kollarının güçlendirilmesi. Bunlara ek olarak, kamuda ve özel sektörde, üst düzey yönetim kademelerinde, kadın erkek eşitliğini sağlayacak pozitif ayrımcılık uygulamalarının yaygınlaştırılması da CHP'nin hedefleri arasında görülmektedir. Son olarak kadınların STK'lara katılımını artırmak ve bu kuruluşların yönetiminde etkin rol oynamasını sağlamak için teşvik tedbirleri alınacağı vurgulanmaktadır.

CHP kadın kolları örgütlenmesi 1955 yılına kadar gitmektedir. 1960 yılında yasal kimliğine kavuşan kadın kolları, 1980'e kadar 8 kez Kadın Kolları Kurultayı'nı gerçekleştirmiştir. Bu kurultayların ve genel olarak kadın kollarının amaçları arasında, tabandaki kadınları meclise taşımak, yönetim organlarında kadın sayısını artırmak, kadınların siyasete etkin katılımını sağlamak yer almıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde siyasi partilerin yasaklanmasıyla kadın kolları kapanmış, 1995 yılında Kadın ve Gençlik Kolları yasağının kalkmasıyla tekrar faaliyete geçmiş ve tüm illerde örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Son olarak 2012 yılında kendi kurultayını gerçekleştiren CHP kadın kolları, bu kurultayda kendi yönetimini belirlemiş ve başkanını seçmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin 2009 yılında kabul edilen Parti Programı'nda, kadınlara yönelik görüş ve politikalar Sosyal Hedef ve Politikalar başlığı altında, 'Aile, Kadın ve Çocuk' bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde kadınların siyasi katılımını arttırmaya yönelik bir önlem olarak, kadınların kalkınma sürecinde, iş hayatında ve karar alma mekanizmalarında daha fazla rol almaları sağlanarak toplumsal konumlarının güçlendirileceği belirtilmektedir. Partinin 2011 Seçim Beyannamesi, kadının siyasete katılımına ilişkin özel bir hedef içermemekte, kadına yönelik şiddete ve eğitim ve istihdamda kadına odaklanmaktadır.

Barış ve Demokrasi Partisi'nin Parti Programı'nda ise kadın, 'demokratikleşmenin temel dinamiği' olarak ele alınmakta, kadınların demokrasiyi gerçekleştirmedeki

potansiyelinin pozitif ayrımcılık uygulanarak, fiili eşitlik sağlanana kadar anayasal garanti altına alınacağı vurgulanmaktadır. Parti, kadın haklarına özen gösterileceğinin, kadınların herhangi bir biçimde ayrımcılığa uğramamasının yasal garanti altına alınacağını ve toplumsal, siyasal ve istihdam alanlarındaki eşit katılımının pozitif ayrımcılık yoluyla temin edileceğinin ve kadın erkek arasında fiili eşitlik sağlanana kadar gerekli tüm tedbirlerin alınacağını altını çizmektedir. Bu kapsamda başta kadınlar ve gençler olmak üzere tüm toplumsal kesimlerin siyasi süreçlere katılımının özendirileceği belirtilmektedir. Bu amaçla özellikle yerel düzeyde kadınların katılımına vurgu yapılmakta, partinin yönetim organlarında kadınların temsiline özen gösterilmektedir.

2.3.4.3. Kadınların Siyasete Katılımı ve Kadın Hareketi

Türkiye’de kadın hareketi, 1990’lardan bu yana toplumsal cinsiyet konusunda farkındalık oluşturmak ve cinsiyet temelli eşitsizlikleri azaltmak amacıyla yeni talepler dile getirmekte ve siyasi parti ve hareketleri etkileyecek mekanizmalar oluşturmakta etkin rol almaya başlamıştır. Bu sayede birçok kadın sorunu gündeme gelerek tartışılmaya başlanmış, özellikle kadınların okullaşma oranlarının artırılması, aile içi şiddetin önlenmesi, kadınların eşit siyasal katılımının sağlanması gibi konular kadın örgütlerinin desteklediği bir ‘ortak gündem’in parçası olmuştur. 1980’ler sonrasında kadın kuruluşlarının uluslararası bağlantılar geliştirerek küresel boyutta da önem kazanması, Türkiye’nin CEDAW’ı imzalaması, kadın haklarından sorumlu bir Devlet Bakanlığı ve Genel Müdürlük kurulması, çok sayıda uluslararası proje desteğinin sağlanmasında etkili olmuştur (TÜSİAD ve KAGİDER, 2008). Kadın kuruluşları hem kadınları temsili kurumlarla bütünleştirmek, hem de kadın milletvekilleri ile kadın hareketi arasında ilişkiler kurmak konusunda aktif bir strateji izlemiştir. AB üyelik sürecinin de etkisiyle, muhafazakar ve sağ kanattaki siyasi partiler de dahil olmak üzere tüm partilerin demokratikleşme, insan hakları ve eşitlik söylemlerini kullanmaya başladığı söylenebilir.

Kadın kuruluşlarının ve genel olarak kadın hareketinin siyasi karar alma süreçlerine olan etkilerinin görülebileceği en somut örnekler, Medeni Kanun ve Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişikliklerdir. Medeni Kanun’da yapılan değişiklikler örneğinde, kadın hareketi mecliste yer alan siyasi partilerdeki kadınlarla birlikte çalışmış, ayrıca Adalet Bakanı da dahil olmak üzere stratejik konumdaki erkek

milletvekilleriyle de ortak çalışma yürütmüştür. AKP iktidarında gerçekleştirilen Ceza Yasası'ndaki değişiklikler örneğinde ise, bu ortaklık için platformlar oluşturulmasına rağmen kadın hareketinin kadın çıkarlarını meclisteki tartışmalara yansıtmak konusunda zorlandığı ve sonuçta da kadınlara karşı ayrımcılık içeren tüm maddeleri yasadan çıkartmakta başarılı olamadığı söylenebilir (Ayata ve Tütüncü, 2008).

Benzer şekilde, kadın hareketi ve STK'ları KEFEK'in kurulma sürecinde Komisyon'un Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu olarak adlandırılması için çalışmalar yürütmüş, ancak bu konuda başarı sağlayamamış ve komisyon fırsat eşitliği komisyonu olarak kurulmuştur. Son dönemde de kadına yönelik şiddetle ilgili yasa hazırlanması tartışmaları sürerken, kadın STK'ların itirazlarına rağmen yasanın son şekli Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun başlığı ile çıkmış, kadına karşı şiddetle mücadelede aile vurgusu korunmuştur.

Kadınların siyasete katılımının artırılması, son yıllarda pek çok kadın kuruluşunun, akademisyenlerin ve diğer ilgili paydaşların dikkat çektiği bir konudur. Bu yönde giderek artan sayıda kampanya ve faaliyet yürütülmekte, bunların sınırlı da olsa etkileri olduğu gözlenmektedir. Örneğin Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER) 2003 yılında 'Kadını Siyasette Güçlendirme Projesi'ni başlatmıştır. Üç yıllık proje, siyasetle uğraşmak isteyen kadınlara ihtiyaç duydukları çeşitli konularda bilgi vermek ve kadın bakış açısı kazandıracak bir eğitim müfredatı sunmak amacıyla yürütülmüştür.

22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde KADER Türkiye çapında bir 'Bıyıklı Kampanya' yürütmüş, bu kampanya medyada ve kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Kampanya çerçevesinde birinci aşama olarak Türkiye'de tanınmış işkadınları ve kadın sanatçıların bıyık ya da kravat takarak sordukları "Meclise girmek için erkek olmak şart mı?" sorularını içeren posterler büyük kentlerin sokak panolarında boy göstermiştir. Medya aracılığıyla yaygınlaştırılan kampanya, çok sayıda kadının aday olabilmek için siyasal partilere başvurmasına yol açmıştır. İkinci aşamada ise, "Hedef ilk üç sıra" sloganıyla kadınların üst sıralardan aday gösterilmesi için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. KADER'in düzenlediği kampanyanın, 22. Dönem TBMM'de % 4,36 oranıyla 24 olan kadın milletvekili sayısının, 23. Dönemde 50 kadın milletvekili ve % 9,1 oranına ulaşmasında etkili olduğu söylenebilir.

KADER 2011 seçimlerinde 275 kadın milletvekili talebiyle “bu meclise kadın şart” sloganı ile başlattığı bir kampanya yürütmüştür. Bu çerçevede film, rozet, afiş gibi dikkat çekici yöntemlerin yanı sıra kamuoyu tarafından bilinen isimlerin katıldığı çok sayıda basın toplantısı gerçekleştirmiştir.

2009 yerel seçimlerinde ise KADER’in yürüttüğü kampanya, kadınların ortalama %1’i bile bulmayan yerel yönetimlerdeki oranını hedef almıştır. Kuruluş, bu amaçla yerel yönetimlerdeki %99’luk erkek egemenliğine kamuoyu, medya ve siyasi partilerin dikkatini çekmeyi amaçlayan bir farkındalık yaratma faaliyeti yürütmüştür. Yerel yönetimlerde %50 kadın hedefi belirlenmiş ve bu hedef çeşitli yollardan paylaşılmıştır. Ancak seçim sonuçları, bu yöndeki kampanyanın kamuoyunun ve siyasi partilerin dikkatini çekmekte çok da etkili olmadığını açıkça göstermiştir.

Türkiye’nin CEDAW Komitesi’ne sunduğu 6. periyodik raporla ilgili görüşlerini bir gölge raporla sunan STK’ların talepleri arasında Siyasi Partiler ve Seçim Yasası’nın, kadın-erkek eşitliğini ve demokratik katılımı sağlamak üzere, kadınlar ve erkekler için eşit temsil şartını içerecek ve kadınların seçilebilir sıralardan aday gösterilmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesi gelmektedir. Anayasa’ya ve Siyasi Partiler ve Seçim Yasası’na %50 eşitlik hükmünün (parite), ulusal ve yerel seçimler için girmesi gerekliliği, altı çizilen bir diğer unsurdur. Ayrıca siyasi partilerin kadın kollarının görev ve yetkilerinin, kadınların katılımlarını güçlendirecek şekilde tüzük ve yönetmeliklerle belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Devlet bütçesinden siyasi partilere aktarılan para yardımının en az %30’unun, tam eşitlik sağlanıncaya kadar, kadınlara yönelik araştırma ve politika oluşturma çalışmalarında kullanılmak üzere kadın kollarına ayrılması ve siyasi partilere genel bütçeden ayrılan payın kadın üye sayısı göz önünde bulundurularak belirlenmesi, STK’ların önemle üzerinde durduğu diğer konulardır.

Öte yandan, 2011 genel seçimlerinin hemen öncesinde TÜSİAD, oranının % 20’ye ulaşmasını beklediği kadın milletvekillerinin varlıklarını etkili şekilde hissettirmeleri ve TBMM parti grup yönetimlerinde ve istisnasız tüm TBMM komisyonlarında yer almaları gerektiğinin altını çizmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının tüm politikalarda dikkate alınması yani “ana akım” haline gelmesinin savunuculuğunda

kadın milletvekillerini en ön saflarda görmek istediklerini vurgulayan TÜSİAD, Türkiye'nin ihtiyacı olan dönüşümün, ancak toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci Meclis'e taşındığı ve tüm politikalara yerleştirildiği takdirde başarılabilirliğinin altını çizmiştir (Boyner, 2011).

Gene 2011 Genel Seçimleri öncesinde Doğan Holding'e bağlı Hürriyet Gazetesi öncülüğünde Haklı Kadın Platformu kurulmuş ve Platform 2011 seçimlerine daha fazla kadın adayın katılması için seçmenlere ve parti liderlerine çağrılarda bulunmuştur. 41 STK ve çok sayıda akademisyen, gazeteci, iş kadını, hukukçu ve sivil toplum temsilcisinin destek verdiği Platform, seçimlerden sonra da arzu edildiği kadar kadın milletvekili olmaması sebebiyle parti liderleri ve hükümetle temaslarını sürdürmüş ve şikayetlerini dile getirmiştir.

2.3.4.4. Kadınlar Siyaseti Değiştirebiliyor mu?

Kadınların siyasette temsili üzerine tartışmaların odaklandığı bir başka nokta, kadınların siyasete artan katılımının siyaset kurumuna katkısının ne olduğudur. UN Women gibi kuruluşlar, karar alma pozisyonlarındaki kadın sayısının siyasi şeffaflık ve hesap verebilirlik üzerine önemli etkisinin bulunduğunu kabul etmekle beraber, bunun sadece bir başlangıç olduğunu vurgulamaktadır. Seçilmiş temsilcilerin tüm kamu politikalarında kadın-erkek eşitliğini geliştirmesini sağlayacak ve uygulamayı güvence altına alacak toplumsal cinsiyete duyarlı yönetim reformlarının yapılması bu anlamda bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de konu üzerine tartışmalar, tarihsel olarak kadınların vatandaşlık haklarını kazanmak için tabandan mücadele vermek yerine, onlara erkekler tarafından tanınan siyasi hakları sayesinde özel alandan siyasi alana adım atmış olmalarının, siyasetin kadınlar için bir 'erkek iktidarı tekeli' olma özelliğini vurguladığına odaklanmaktadır (Arat, 1989). Siyasetin erkek-egemen karakterinden ve kadınların erkeklerden farklı özel hayat (örneğin annelik gibi) deneyimleri olduğundan yola çıkan bu görüşe göre, eşitlik anlayışının geçerli olması için öncelikle kadınların farklı alan ve deneyimleri yasal düzeyde desteklenmelidir. Eğitim ve aile politikaları gibi geleneksel kadın alanlarına, kadınlar ancak kendi deneyimlerini getirerek katkıda bulunabilecektir. Dolayısıyla kadınların siyasete katkıda bulunabilmeleri için kadınların farklılıklarının kurumsal olarak tanınması gerekmektedir. Aksi halde kadınlar artan şekilde siyasete

katılsa bile, kadınları siyaseten temsil etmeleri ve siyasete bir değişim getirmeleri mümkün olmayacaktır.

Bu çerçevede vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri, mecliste kadın sorunlarının çeşitli şekillerde her zaman tartışıldığı, ancak bu tartışmalarda bir kadın bakış açısının eksikliğidir (Ayata ve Tütüncü, 2008). Kadınların siyasete erkeklere yakın oranda katılımının siyasete katkıda bulunabilmesinin temel koşulu, temsili kurumlarda kadınların çok farklı konularda bir kadın bakış açısı sunabilmesidir. Bu anlamda farklı siyasi parti mensubu kadın milletvekilleri arasında işbirliği büyük önem taşımakta, ancak kadın milletvekillerinin çoğu böyle bir işbirliğinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Oysa erkek milletvekilleri arasında, sayısal çoğunluktan da kaynaklanan bir diyalog ve işbirliği açısından söz etmek mümkündür (Ayata ve Tütüncü, 2008). Türkiye'deki kadın milletvekillerinin genel olarak kadın sorunlarıyla ilgilendiğini söylemek mümkündür. Bunun kadınların sayısal olarak azınlıkta olmasından dolayı parti içi iş bölümünden kaynaklandığı söylenebilir. Örneğin siyasi partilerin kadın temsilcilerinin çoğunun kadın sorunlarıyla ilgilenen komisyon ve bakanlıklarda rol aldığı görülmektedir (Ayata ve Tütüncü, 2008). Bu tür bir cinsiyete dayalı iş bölümü, siyasette uzun yıllardır sürmektedir. 1970'lerden itibaren yapılan araştırmalar bu sorunun varlığına ve aşılması gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye'deki kadın politikacılar, siyasette erkek-egemen yaklaşımın geçerli olmasından dolayı siyasi kariyerlerinin çeşitli aşamalarında önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Erkeklerin sahip oldukları kaynaklara ulaşamamaktan ve gerekli ilişkileri kuramamaktan dolayı siyasi pozisyonlarda inandırıcı bir konuma erişememektedirler. Milletvekili seçilen kadınların çoğunun siyasi deneyim eksikliğinden, siyasete siyasi parti liderlerinin daveti üzerine son dakikada girmekten dolayı TBMM'de 'sudan çıkmış balık' gibi hissettiklerini ifade ettikleri bilinmektedir. Ayrıca kadınlara rehberlik edecek güçlü rol modellerin ve kadın temsilci mirasının olmaması da kadın milletvekillerinin etkisini sınırlamaktadır (Arat, 1989; Arı, 1998).

2.4. POLİTİKALARDA GELİŞME VE DÖNÜŞÜM

Bu rapor, son 10 yılda kadınların siyasi yaşam başta olmak üzere karar alma süreçlerine katılımındaki değişiklikleri incelemiştir. Rapordan çıkan başlıca

sonuçlardan biri, bu süreçte kaydedilen önemli olumlu gelişmelerin yanı sıra, yerinde saymalar ve hatta bazı konularda geri gidişlerin de gözlenmekte olduğudur.

Olumlu gelişmelerin başında konuyla ilgili yasal düzenlemeler gelmektedir. 2002 yılındaki Medeni Kanun değişikliğini takip eden bir dizi iyileştirme, kadın hareketinin uzun yıllardır talep ettiği eşitlik yönündeki önemli adımlardandır. Konuyla ilgili önemi itibariyle, bu yasal düzenlemelerden iki tanesi özellikle vurgulanmalıdır. Bunlardan ilki, Anayasa'nın 10. Maddesinde 2004 ve 2010 yıllarında yapılan değişikliklerdir. Bu madde sadece kadın-erkek eşitliğini vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda bu konuda devleti önlem almakla görevlendirmektedir. Aynı madde, ayrıca kota gibi olumlu ayrımcılık önlemlerini yasal hale getirmektedir. 10. Madde, devletin kendini kadın-erkek eşitliği konusunda sorumlu ve görevli kılmasından dolayı, kavramsal olarak da önemli bir gelişmedir.

Bununla birlikte, uygulamada halen önemli sorunlar olduğu görülmektedir. 2010 yılındaki madde değişikliğinden sonra siyasi partilerin ve seçim sisteminin yapısı değişmemiş, daha önce kotası olan partiler dışında bu uygulamadan yararlanan olmamıştır. 2011 seçimlerinde kota uygulamasının seçimlere yansımamış olması da, uygulamadaki sınırlılıklara ayrıca dikkat çekmektedir.

İkinci önemli gelişme ise, 2009 yılında KEFEK'in kurulması ile parlamentonun kadın-erkek eşitliği alanının önemini tanıması ve kendini önlem almakla görevlendirmesidir. Bununla beraber, KEFEK'in asli bir komisyon olmaması konuyu parlamento gündeminde marjinalleştirmektedir.

2002-2011 yılları arasında kadın parlamenter oranının %4.4'ten %14.1'e çıkması da yine olumlu bir gelişmedir. Bu oran arzu edilenin altında olmakla birlikte çok önemli bir artış teşkil etmektedir. Bu artış sonucu, TBMM'de görünür bir kadın oranı oluşmuştur. Kritik kitleye ulaşmamış olmakla birlikte, kadın haklarının etkinliğini sorgulamak için yeterli sayıya yaklaşılmaktadır.

Ancak kadınların TBMM'de var olup, etkin olamaması, tartışmalara katılımlarının az olması, öne çıkmamaları gibi etkenler, kadınların "sadece görünür olsunlar diye" seçildikleri izlenimine yol açmakta ve kadın katılımının içini boşaltmaktadır. Bu

da erkek egemen yapıları güçlendirmektedir. Bir başka deyişle, bu artış bir bakıma ‘kadınlar seçiliyor da ne oluyor?’ sorusunu sordurmaktadır. Hali hazırda erkek egemen yapılar kadınların siyaset içindeki konumunu ‘sınırlı katılım/sınırlı müdahale’ olarak belirlemektedir.

Bu gelişmeler, kadın vekillerin donanımlarını arttırmaları ve kendilerini ispat etmeleri gerektiğini göstermektedir. Aksi takdirde erkeklerin desteği azalmakta ve kadınlar marjinalleşmektedir. Kadın milletvekillerinin kadın hakları ve kadınların temsili dışındaki alanlara sınırlı ilgisinin yanı sıra, erkek milletvekillerinin de kadın-erkek eşitliği ve kadının insan hakları konularına uzak olduğu görülmektedir. Bu da, kadınların katılımı konusunu marjinalleştirmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, kadınların TBMM’deki temsilinin ciddi olarak arttığı görülmektedir. Ancak aynı artış yerel yönetimlerde sağlanamamıştır. Son 10 yıla bakıldığında, zaten varlığından söz edilemeyen yerel düzeyde kadın temsilinin aynı yerde kaldığını, yani yerinde saydığını söylemek mümkündür.

Aynı şekilde kadınların bürokrasi içinde karar alma konumlarına gelmelerine bakıldığında, olumlu bir gelişmeden söz edilemeyeceği gibi, önemli bir gerileme de gözlenmektedir.

Son 10 yılda kaydedilen en önemli gelişmelerden biri, hiç kuşkusuz sivil toplumun kendi kurulları içinde örgütlü kadın görünürlüğünün artmasıdır. Bir çok alanda ‘kadınsız olmaz’ anlayışının yerleştiği, memnuniyetle gözlenmektedir. Bu, kadınların görünürlüğünü ciddi oranda artıran bir gelişmedir. Kadınların görünürlüğünün teşvik edilmesinde medyanın, sivil toplum kuruluşlarının ve uluslararası örgütlerin önemli katkısının olduğu görülmektedir. Bu tür görünürlük, hem bazı kadınların liderlik rolü almalarının yolunu açmakta, hem de onların rol modeli olmalarını sağlamaktadır.

Bununla beraber, bu görünürlüğün yaygın şekilde karar alma süreçlerine katılım anlamına gelmediğinin de önemle altı çizilmelidir.

Sonuç olarak, her alanda olduğu gibi karar alma süreçlerinde de son 10 yılın politikalarında gözlenen gelişme ve ilerleme, her alana eşit şekilde yayılamamaktadır.

Ayrıca, çıkarılan kanunların tam olarak uygulanmamasından, ya da eksik çıkarılmasından kaynaklanan bir çok sorun yaşanmaktadır. Bu da, atılan olumlu adımlardan yeterli sonuç alınamamasına neden olmaktadır. Kadınların karar alma süreçlerine katılımı söylemde giderek önem kazanmasına rağmen, eylemde bunların gerçekleştirilemediği görülmektedir. Yasal düzenlemeler bu yönde iyileştirmeler içermesine rağmen, uygulamada görülen sorunlar devam etmektedir. Bu çerçevede üzerinde durulması gereken en önemli unsurlardan biri, hükümet, parlamento, sivil toplum ve medyanın etkin şekilde ortak hareket etmesi ve bu yönde çalışmalarını hızlandırması gerekliliğidir.

2.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Kadınların siyasete katılımı arttırılmalıdır.

- 2010 Anayasa değişikliğinden yararlanılarak kota uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.
- Tüzüklerinde kota olan partiler, bu düzenlemeyi daha da özenli olarak kullanmalıdır.
- Halen tüzüğünde kota olmayan partiler, bu anayasal olanağı kullanarak tüzüklerinde kotaya yer vermelidir.
- Kota koymaktan imtina eden partiler ileriye dönük olarak sayısal ya da oransal hedefler belirlemeli ve ilan etmelidir.
- Siyasi Partiler ve Seçim Yasası'nda, Anayasa'nın 10. Maddesinin, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında devlete verdiği görev çerçevesinde değişiklik yapılarak, kota gibi 'olumlu ayrımcılık' önlemlerine yer verilmelidir.

Parlamentosunun kadın üyeleri ve kadın-erkek eşitliği ilkesi güçlendirilmelidir.

- KEFEK, asli komisyonlar arasında yer almalıdır. Böylelikle kanunları kadın-erkek eşitliği açısından doğrudan denetimi kolaylaşacaktır. Ayrıca diğer komisyonlar arasında ve parlamentoda da KEFEK'in statüsünün ve görünürlüğünün artması sağlanmış olacaktır.

- TBMM'nin KEFEK dışındaki komisyonlarında kadın temsilci sayısı artırılmalıdır. 'Kadınlar kadın işiyle uğraşır' görünümünden kurtulup, özellikle asli komisyonlarda kadın milletvekillerinin temsili mutlaka sağlanmalıdır. Böylelikle milli eğitimden bütçeye, her konuda kadın bakış açısının önemli olduğu vurgulanabilecektir. Hiç şüphe yok ki kadın milletvekilleri, kadın olmalarının yanı sıra milletvekilidirler. Dolayısıyla kendilerini politikacı olarak da ispat etmek zorundadırlar. Bu çerçevede siyasi kapasitelerini ortaya koymalarına ve gelişmelerine olanak tanıyacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- TBMM'nin 'kadın-dostu' olması (iç mekanlar ve zaman kullanımı olarak kadınların özgün ihtiyaçlarını kabul edip, önlem alması) önemlidir. Bununla birlikte, esas amaç TBMM'nin 'kadının insan hakları dostu' ve 'kadın-erkek eşitliği ilkesine dayalı' olmalıdır. Bu çerçevede, gerek kadın, gerekse erkek milletvekillerinin bilgi, donanım ve kapasitelerini daha da geliştirmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde gerek kadın, gerekse erkek milletvekillerinin bu duyarlılığı sahiplenmesi mümkün olacaktır.
- Kadın milletvekillerinin, siyasi partilerine bağlı olarak toplumsal olaylara ve kadın haklarına farklı bakış açılarının olması olağandır. Siyasetin doğası gereği, parlamento zemini ortaklığı değil, farklılığı öne çıkarmaktadır. Bu noktayı göz ardı etmeksizin, kadın milletvekillerinin ortak bir gündemi tartışabileceği, partiler-arası bir kadın komitesi (women'scaucus) kurulmalıdır. Bu tür birlikteliklerde STK'ların da yer alması sağlanmalıdır.
- STK'lar, kendi görüşlerini TBMM içinde sistemli bir şekilde dile getirmek, tartışmak ve sürece katılmak istemektedir. KEFEK'in asli komisyon olması, bu olanağı da etkileyecektir. Önümüzdeki dönemde sonuçlanması ümit edilen bir süreç olan Anayasa sürecine de KEFEK'in ve dolaylı olarak kadın STK'ların katkısı da bu şekilde kolaylaşacaktır.
- Kadınların siyasete ilişkin bilgisi arttıkça, ilgisi de artmaktadır. Bununla beraber, TBMM içindeki erkek egemen süreç ve söylem, kadınları yabancılaştırmaktadır. KEFEK, kadın haklarının ve demokrasinin korunması ve geliştirilmesi işlevi çerçevesinde bu ikilemi değiştirecek eş zamanlı bir kampanya başlatmalıdır. Böyle bir kampanya, bir yandan kadınları daha fazla bilgilendirip siyasete ısındırırken, diğer yandan parlamento içi söylemi ve

süreci kadınları içerecek şekilde olumlu etkileyecek bir mekanizma oluşturacaktır.

Siyasi partilerkadınların katılımının en önemli araçlarından biridir.

Siyasi partiler için, seçmenin yarısını oluşturan kadınların oyunu almak önemli hedeflerden biridir. 1995 tarihli Anayasa değişikliği sonucu, siyasi partiler kadın kollarını bu amaçla kurmuşlardır.

- Siyasi partilerin kadın kolları ana kademe konusunda oldukça güçsüzdür. Siyasi partiler, kadın kollarını oy mekanizması olmaktan çıkarıp, kotalar da dahil olmak üzere olumlu önlemlerle güçlendirmeli; kendi seçimlerini yapma ve kararlarını alma olanağı tanımalı; kadın kollarına ana kademedeki sürekli gelir sağlamalıdır. Kadın kolları temsilcilerinin parti içi karar alıcı konumlarda oy hakkıyla yer almaları sağlanmalıdır.
- Siyasi partiler, kadınları sadece üye olarak arttırmayı hedeflemekle kalmayıp, aynı zamanda onları aktif ve etkin hale getirmeyi hedeflemelidir.
- Siyasi partiler giderek artan sayılarda kadının aday olmasını teşvik etmek durumundadır. Bu çerçevede seçmenlere, özellikle de kadın seçmenlere, kadın politikacıların kendilerinin temsiline olumlu katkı yapacağı vurgulanmalıdır. Bu anlamda kadın politikacıların donanımlarını arttırmak ve seçmenlerle ilişkilerini özendirme de siyasi partilerin görevleri arasındadır.

Siyasi partilerin, hem kadınların insan haklarını geliştirici politika ve programlar, hem de kadınlara doğrudan ulaşacak mekanizmalar kurması sağlanmalıdır.

- Siyasi partiler kadın hakları konusuna genellikle aile başlığı altında yer vermektedir. Aile, Türk toplumu için çok önemli bir kurum olup, konumlarından dolayı özellikle kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, kadınların insan hakları, uluslararası normlar doğrultusunda ayrı bir başlık altında yer almalı ve vurgulanmalıdır.
- Bu çerçevede, kadınlar için geliştirilecek politika ve uygulamalar ve kadın katılımının önemi seçmene anlatılmalıdır.
- Siyasi katılımında en başarısız olunan alan, yerel yönetimlerdir. Özellikle önümüzdeki yerel seçimlerde siyasi partiler, seçilebilir yerlere kadın adaylar

göstermek konusunda titiz davranmalıdır. Hiç şüphe yok ki, kadınlardan adaylık ücretinin alınmaması önemli bir teşvik olacaktır.

Yönetici konumlarda kadının temsilinin artırılması gerekmektedir.

Karar verici konumlarda zaten az olan kadın yönetici oranının, son yıllarda özellikle kamu kurumlarında daha da azaldığı gözlenmektedir. Ayrıca kadın komisyonları veya kadın yöneticiler, sadece sembolik ve göstermelik olarak değil, aynı zamanda karar alma süreçlerinde etkin olacak şekilde oluşturulmalı ve yetkilendirilmelidir.

- Kamuda kadın yönetici sayısının artırılması büyük öneme sahiptir. Özellikle vali yardımcılığı, müsteşar yardımcılığı gibi birden çok yöneticinin eşit hak ve yetkilerle olduğu konumlarda mutlaka kadın temsilcilerin olması sağlanmalıdır. Bu çerçevede, kamu kuruluşlarında atama ve yükseltmelerde cam tavan uygulamasına son verecek şekilde, eşitlik birimlerinin oluşturulması önem taşımaktadır. Bu tür birimler ayrıca hükümetin kadın-erkek eşitliği politikalarının yaygınlaştırılmasını ve benimsetilmesini sağlayacaktır.
- Kadın-erkek eşitliliği, kadın duyarlılığı ve kadın haklarını geliştirecek meslek içi eğitim programları geliştirilmelidir.
- Meslek örgütlerinde ve sendikalarda kadınların görünürlüğünün artırılması, kadın komisyonlarının kurulması ve kadın-erkek eşitliği çerçevesinde politikaların geliştirilip uygulanması çok önemlidir. Bunların uygulanması ve kadın duyarlılığının geliştirilmesinin yanı sıra, rol modeli olarak da kadın yönetici sayısının artırılması gerekmektedir.
- Özel sektörde kadın yönetici sayıları çok azdır. Var olanlar da, finans gibi sınırlı birkaç alanda veya aile şirketlerinde miras yoluyla pay sahibi olan kadınlar arasında gözlenmektedir. Kadın yönetici sayıları özellikle büyük şirketlerden başlanarak arttırılmalıdır. Bu çerçevede Fransa ve İsveç gibi ülkelerde uygulanan olumlu ayrımcılık önlemleri, vergi, kredi alımlarında zorlanma gibi bazı yaptırımlar geliştirilmelidir.

Sivil Toplum Kuruluşları:

Türkiye’de demokratikleşme sürecinin gelişmesiyle, sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerinde daha aktif rol oynaması beklenmektedir.

- Kadının insan hakları ve kadın-erkek eşitliği konularında örgütlenen STK'ların görünürlüğü olmakla birlikte, sayıları, üyeleri ve kapasiteleri sınırlıdır. Bunların hem karar alma süreçlerinedahil edilmesi, hem de iç donanımlarının, fonlarının ve birbirleriyle iletişim olanaklarının artırılması yoluyla daha da gelişmelerinin sağlanması gerekmektedir.
- Kadınların konusu doğrudan 'kadın' olmayan,örneğin çevre gibi konularda çalışan STK'lara katılımının artırılması ve bu STK'ların kendi konularındaki kadın hakları sorunlarına olan duyarlılık ve bilinçlerini geliştirmeleri sağlanmalıdır.
- Kadın hareketi ve STK'lar, toplumda kadınların insan hakları üzerine temel ve evrensel normlar konusunda bilinci arttırmaya çalışmalıdır.
- Kadın örgütleri bağımsızlıklarını korumalıdır. Bununla birlikte siyaset ve siyasi karar alma konularıyla bağlantılarını güçlendirmelidir.

Kamu kurumları ve politikalar:

- Türkiye Cumhuriyeti'nin 'kadın politikasını' oluşturan kurumların güçlendirilmesi, aralarındaki işbirliği ve eşgüdümün artırılması gerekmektedir. Bu kurumların sivil toplum kuruluşları gibi paydaşları da bilgilendirip, onların da katkılarıyla orta dönemli bir kadın politikası oluşturması yol gösterici olacaktır.
- Kadınların bakış açısı her alana yaygınlaştırılmalıdır. Bu çerçevede 2011 sonrasında müzakereleri süren Anayasa'ya da kadın haklarını güçlendiren maddeler konulmalı, kadınların bu sürece katılmaları özendirilmelidir.
- Türkiye'nin kalkınmasının önündeki en önemli engellerden biri, kadınların toplum, siyaset ve ekonomiye sınırlı katkıda bulunmalarıdır. Özellikle erkek siyasetçilerin, kadın katılımının bir demokrasi sorunu olduğu kadar bir kalkınma sorunu olduğu bilinciyle hareket etmeleri gerekmektedir.
- Eşitsizliklerin bir çoğu yapısalıdır. Bu eşitsizliklerin görünmesi için sistemli ve cinsiyete göre ayrıştırılmış veriye ihtiyaç vardır. TÜİK, bütün verilerini cinsiyete göre ayrıştırılmış şekilde yayınlamalıdır.
- Eşitsizliğin önemli bir nedeni, kaynakların eşit dağılmamasıdır. Cinsiyete dayalı (eşitlikçi) bütçeleme, bu kaynak farklılıklarını gösterecek ve giderecek

önlemleri içermektedir. Yerel yönetimler de dahil olmak üzere, tüm kamu kuruluşları, eşitlikçi bütçeleme tekniklerini uygulamalıdır.

- Yerel yönetimlerde kadın katılımında yaşanan sorunlar, herkesin malumudur. Bu konu da dahil olmak üzere, yerel eşitlik sorunlarına çare bulmak, politika geliştirmek ve kaynak ayrılmasını sağlamak üzere, yerel eşitlik komisyonlarının kurulması belediyeler için zorunlu hale getirilmeli ve yasayla yetki ve kaynakları düzenlenmelidir.

3. TÜRKİYE’DE KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET

Feride Acar, Gülbanu Altunok

GİRİŞ

BM CEDAW Komitesi Genel Tavsiye No:19 (1992), kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, “bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da orantısız bir şekilde kadınları etkileyen şiddet” olarak tanımlamış ve bu tür şiddetin “cinsiyete dayalı ayrımcılık” olduğunu belirtmiştir. Bundan bir yıl sonra, 1993’te kabul edilen BM Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi’nin önsözünde kadınlara yönelik şiddeti, “erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlikçi olmayan güç ilişkilerinin tarihsel bir göstergesi” ve “erkeklerle karşılaştırıldığında kadınları zorla bağımlı bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri” olarak tanımlamıştır. Pekin Dördüncü Kadın Konferansı Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu’nda (1996) ise şiddetin tanımı kamusal veya özel alanda tehdit, baskı özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren eylemleri de kapsayacak biçimde genişlemiştir. İhmal edilen veya ihmalkâr tutum gören, kötü muamele veya sömürüye maruz kalan 18 yaş altı kızlar ve genç kadınlar da şiddete uğramış olarak kabul edilmektedirler. BM’in kadınlara yönelik şiddeti tanımlarken benimsediği yaklaşım konunun bir toplumsal cinsiyet eşit(siz)lik sorunu olduğu, aynı zamanda eşitsizliğin sürdürülmesi ve pekiştirilmesine imkân verdiğiidir. Bu nedenle toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara yönelik şiddet salt yasal düzlemde ve koruma tedbirleri ile değil toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemlerde dönüştürücü yaklaşımlarla ele alınması gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınlara yönelik şiddet, Türkiye’de uzun zamandır devlet ve sivil toplum kuruluşlarınca en fazla vurgu yapılan politika alanlarından biridir. Sorunun gündeme getirilişi ve bir politik mücadele alanı olarak tanımlanması 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında feminist hareketin Türkiye’de gelişim dönemine uzanmaktadır. 1980’lerde, “ev içi şiddet” özel alanın politik olduğunu göstermesi açısından kadın hareketinin eylem ve söylemlerde önemli bir yer teşkil etmiştir. 1990’lardan itibaren uluslararası düzlemde kadınların insan haklarının korunması ve geliştirilmesi

hususunda bilinç artışına paralel olarak ulusal ölçekte de toplumsal cinsiyet eşitliği alanında faaliyetler artmaya ve görece kurumsallaşmaya başlamıştır. 1985 yılında CEDAW'ın onaylanması, 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)'nin kurulması, 1995 yılında kadınlara yönelik şiddetin kadınların insan hakları ihlali olduğunun benimsendiği Pekin Dördüncü Kadın Konferansına katılım ve Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformunun imzalanması bu dönemki gelişmelerden bazılarıdır. 2000'lerin ilk yarısında Avrupa Birliği'ne adaylık süreci kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis edecek yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiş, kadın hareketi de gündem ve taleplerini reform sürecine dahil etmeyi başarmıştır. 2000'lerin ikinci yarısından itibaren devletin etkin olarak müdahil olma kararı ile kadınlara yönelik şiddet politikaları yeni bir dinamik kazanmıştır.

Rapor kapsamında Türkiye'de kadınlara yönelik şiddet verileri, mevcut uluslararası düzenlemeler ve ulusal yasal mevzuat, politika (kadınlara yönelik şiddet söylem ve paradigmaları) dönüşümleri, şiddetle mücadelede karşılaşılan sorunlar ve engeller, politika önerileri ile birlikte sunulmuştur.

3.1. MEVCUT DURUM, EĞİLİMLER, İSTATİSTİKLER

3.1.1. Kadınlara Yönelik Şiddete İlişkin Durum Bilgileri

Türkiye'de, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin boyutları ve biçimleri üzerine kapsamlı ve güncel veri konusunda sıkıntı bulunmaktadır (Altınay ve Arat, 2007; Işık, 2002; Kerestecioğlu, 2004).²³ Ulusal ölçekte toplumsal cinsiyete dayalı istatistiki bilgi toplayan ve sunan araştırma sayısı sınırlıdır. Bu alandaki veri ve araştırmalar ise proje bazında toplanan bilgilere ve yapılan çalışmalara dayalı olduğu için kadınlara yönelik şiddet olgusunun tüm türlerinin toplum içindeki yaygınlığından ziyade belli şiddet biçimlerinin (ki bunlar uluslararası gündeme endeksli ve

²³ Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) çocuklara ilişkin birçok alandaki istatistiklerinin 2006 yılından bu yana güncellenmediği, çocukların maruz kaldığı şiddete dair sunulan bilgilerin 2006 tarihli Aile Yapısı Araştırması veri tabanına dayandığı belirtilmektedir. Yine TÜİK'in kadına yönelik şiddet istatistikleri 2008 yılı KSGM Aile İçi Şiddet Araştırması bilgilerine dayanmakta, cinsel saldırı, taciz, namus cinayetleri vb. toplumsal seviyede işlenen veya devletçe uygulanmış veya göz yumulmuş şiddet ve istismar biçimlerini içermemektedir.

uluslararası kuruluşlarla yapılan ortaklıklarla üretilmiş bilgiler olabilmektedir) incelenmesi biçimindedir. Bu bağlamda 1990'ların sonundan itibaren “namus/töre cinayeti” konusunun, geçtiğimiz yıllarda ise uluslararası düzenlemeler ve taleplere paralel olarak “insan kaçakçılığı, insan ticareti” ve “yasadışı ve düzensiz göç” konularının ön plana çıkmış olduğunu, kadınlara yönelik şiddetin ise bu sorunlar çerçevesinde ele alınması eğilimini görmek mümkündür.

Öte yandan, son yirmi yılda kadınlara yönelik şiddet konusunda toplumsal farkındalığın artması ve bu olgu ile kurumsal düzlemde mücadele çabasının giderek güçlendiği de gerçektir. 1998'den bu yana, ülkemizde yasal düzlemde de ele alınan “aile içi şiddet”²⁴ sorununun akademik, medyatik ve hatta siyasi tartışmalarda gündem teşkil eder hale geldiğini görmek mümkündür.

Güncel uluslararası literatür ve hukuki düzenlemeler toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir sorun olarak ele almaktadır. Bu olgunun yapısal nedenleri irdelenmekte ve sorunun kişisel, psikolojik, patolojik bir olgu olmayıp, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansıması olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda kadınlara yönelik şiddet, fiziksel saldırı biçimlerinden psikolojik baskı türlerine, kaynakların ve hakların kullanımının engellenmesinden, kadınların ve kızların belirli amaçlar çerçevesinde cinsel ve araçsal kullanımına kadar geniş bir eylemler yelpazesinde tanımlanmaktadır. Çağdaş yaklaşımlar kadınlara yönelik şiddetin toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinden kaynaklandığı ve bu eşitsizliği pekiştirdiği görüşünde birleşmekte; bu tür şiddetin kadınların temel hak ve hürriyetlerden yararlanmasını engellediği için kadınlara karşı ayrımcılık olduğunu belirtmektedir (CEDAW, 1979; CEDAW Genel Tavsiye No.19, 1992; Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Bildirge, 1993; İstanbul Sözleşmesi, 2011). Kadınlara yönelik şiddet günümüzde bir insan hakları ihlali olarak görülmekte ve devletlere bu olguyu önleme, mağdurlarını ve potansiyel mağdurlarını koruma, uygulayıcılarını cezalandırma yükümlülüğü getirilmektedir (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Kadınlara yönelik şiddet ile kadınlara karşı ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ilişkisinin zincirleme niteliği bu tür şiddeti yok

²⁴ Bu tabir uluslararası literatürde ‘ev içi şiddet’ olarak kullanılmasına rağmen Türkçeye aile içi şiddet olarak çevrilip kullanılmaktadır. Ev içi şiddet kapsamı daha geniş olduğu için tercih edilmesi gereken tabir olsa da algı karmaşası yaratmamak amacıyla burada ‘aile içi şiddet’ kavramı kullanılacaktır.

edebilmek için devletlerin ‘kadınların güçlendirilmesi’ amaçlı politika ve projeleri yaşama geçirmesi gereğine işaret etmekte; kadınların insan haklarının ihlali niteliğinde olan şiddete ‘sıfır tolerans’ gösterilmesini zorunlu kılmaktadır (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge’nin²⁵ 2. Maddesi, toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti ortaya çıktıkları alanlar bakımından üç kategoride ele almıştır. Bir sonraki bölümdeki istatistiki verilerin sunumu da bu kategorileri esas alacaktır.

(a) “Dayak ve hırpalama; ev halkına dahil olan kız çocuklarının cinsel istismarı; başlık ve buna benzer gelenek ve adetlerle bağlantılı şiddet; evlilik içi tecavüz; kadınların cinsel olarak sakatlanması (kadın sünneti) veya kadınlara zarar veren diğer geleneksel uygulamalar; eş haricinde (ev halkına dahil) kişilerce uygulanan her türlü fiziki, cinsel ve diğer şiddet; sömürüyle bağlantılı şiddet dahil olmak üzere **ev içinde** meydana gelen fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddet,”

(b) “Tecavüz; cinsel istismar; iş yerinde, eğitim kurumlarında veya diğer yerlerde meydana gelen cinsel taciz ve yıldırma; kadın ticareti ve fahişeliğe zorlama dahil olmak üzere genel olarak **toplumsal düzlemde** meydana gelen şiddet,”

(c) “Nerede olursa olsun **devlet**” (görevlileri) tarafından uygulanan veya onlar tarafından “göz yumulan fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddet.”

3.1.1.1. Aile içi Şiddet

3.1.1.1.1. Erken Evlilik ve Zorla Evlendirme

Türkiye’de yaygın olduğu bilinen erken evlilikler son dönemde özellikle medya, akademi ve sivil toplum örgütlerinin dikkat çekmesiyle görünürlüğü artan bir sorun alanı olmuş, 2009 yılında TBMM bünyesinde “Erken Yaşta Evliliklerin İncelenmesine Dair Alt Komite” kurulması ile konu politika gündemine de girmiştir. Erken evliliklerin, kadınların fiziksel, duygusal, sözel ve cinsel şiddete maruz kalma olasılığını arttırmakta, ataerkil cinsiyet rollerini pekiştirmekte, kadınların eve kapatılıp bakım işlerini yürütmekle yükümlü kılıp çok eşlilik, şiddet ve yoksulluk gibi

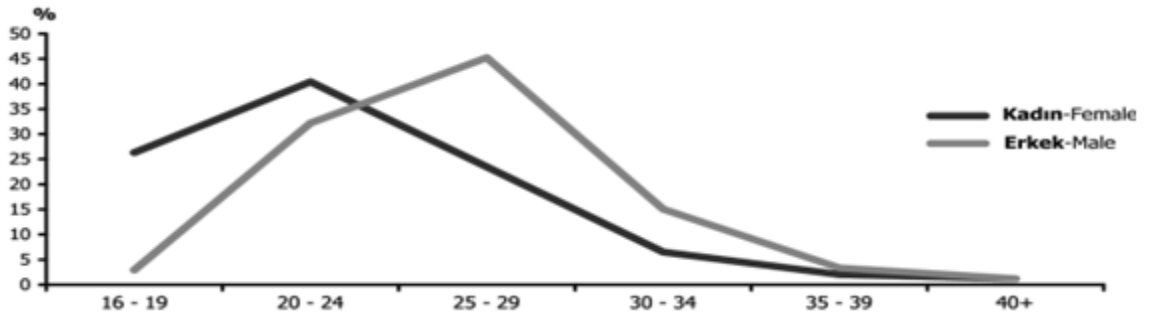
²⁵ Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge (*Declaration on the Elimination of Violence Against Women-DAW*) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 20 Aralık 1993 tarihinde kabul edilmiştir. Bildirgenin orijinal metni için: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>

sorunlarla karşılaşma risklerini arttırmakta rol oynadığı belirtilmektedir (Uçan Süpürge, 2011).

Erken annelikle de sonuçlanan erken evlilikler, Türkiye’de 15-20 yaş arasında yapılan doğumlarda anne ölüm oranının ileri yaşlara göre dört kat fazla olması, düşük yapma, ölü doğum, erken doğum riskinin daha fazla olması ve HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma olasılığı yüksek olması nedeniyle de önlenmesi gereken bir sorun olmaktadır (Bayraktar, 2012; TBMM-KEFEK Komisyon Raporu, 2009).

Türkiye’de evlilikle ilgili resmi veriler yalnızca resmi nikahlı evlilikleri kapsamaktadır. Ancak bu veriler dahi 16-19 yaş aralığındaki küçük kızlarda evliliklerin yüksek oranda gerçekleştirildiğini göstermektedir. TÜİK rakamlarına göre yaş grubuna göre ilk kez evlenenlerin oranına bakıldığında kadınların % 66,7’sinin, erkeklerin ise % 35,1’inin ilk evliliklerini 25 yaşından önce yaptıkları görülmektedir.

Tablo. 3.1. Yaş grubuna göre evlenmeler, 2010

Kaynak TÜİK, 2011 İstatistikleri

2011 yılında gerçekleşen 592.775 evlilikte 16-19 yaş aralığındaki kızların oranı %22 (130.647)’dir (TÜİK, 2011). Aynı yaş aralığında evlenen erkeklerin oranının ise % 0.2 olması kızların yaptıkları evliliklerin kendilerinden yaşça büyük erkeklerle olduğunu göstermektedir. Türkiye’de, kadınlar ve eşleri arasındaki ortalama yaş farkının en büyük (6,6 yıl) olduğu grubun 20 yaşın altındaki kadınlar olduğu belirtilirken (Bayraktar, 2012) yaşça büyük erkeklerin HIV dâhil cinsel yolla bulaşan hastalıkları taşıma riskinin genç erkeklere göre daha yüksek olduğu (Bayraktar, 2012), ayrıca 20 yaş altı kadınların kendilerinden yaşça büyük erkeklerle “güvenli

seks ve doğum kontrol yöntemi kullanma konusundaki ısrar etme olasılıklarının az olacağı da vurgulanmaktadır (Bayraktar, 2012).

Tablo 3.2 Yaş grubuna göre evlenmeler

		A. Damat - Groom		B. Gelin - Bride							
Yaş grubu											
Age group		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	A	510 155	565 468	615 357	641 241	636 121	638 311	641 973	591 742	582 715	592 775
Total	B	510 155	565 468	615 357	641 241	636 121	638 311	641 973	591 742	582 715	592 775
16 - 19	A	18 610	18 924	18 111	18 952	18 647	18 315	17 830	16 243	14 824	14 217
	B	128 771	147 535	158 080	167 342	163 913	164 087	157 953	143 178	134 874	130 647
20 - 24	A	180 564	199 060	211 516	214 130	201 822	198 418	194 610	172 563	163 791	162 204
	B	225 043	243 954	261 813	265 144	254 430	250 828	241 925	217 547	212 923	214 283
25 - 29	A	191 885	215 184	237 414	255 566	264 032	269 688	264 317	240 851	237 474	238 572
	B	96 578	107 896	120 598	131 322	138 415	143 251	141 774	132 455	132 952	136 540

Kaynak: TÜİK 2011 İstatistikleri

Resmi kayda geçmeyen ve ülkede yaygın olduğu bilinen dini nikahlı evlilikler dikkate alındığında ise, evlendikleri sırada 18 yaşından küçük olan kadınların sayısının daha da yüksek olduğu düşünülmektedir. Sadece 2011’de yaklaşık 20 bin ailenin 16 yaşını doldurmuş çocuğunu evlendirebilmek için mahkemeye başvurduğu belirtilmekte (Öğüt, 2012); 2007 yılına ait Kayıp Çocuklar Raporu’na göre ise kayıp çocukların kaybolma sebeplerinden birincisinin erken yaşta yapılan evlilikler olduğuna işaret edilmektedir.²⁶

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun 2009 tarihli Erken Yaşta Zorla Evlilikler Raporu’nda Türkiye’de ilköğretime devam eden toplam 10.363.445 (5.356.922’si erkek ve 5.006.523’ü kız) öğrenciden ilköğretime özürsüz şekilde 20 gün ve üstünde devamsızlık yapanların sayısının Mart 2009 itibarıyla 92.953 olduğu, bu öğrencilerden 58.402’sinin kız, 34.551’inin erkek öğrenci olduğu belirtilmiştir. Erken evlilik ve nişanlanma sebebiyle devamsızlık gösteren toplam 693 öğrenciden 18’inin erkek 675’inin ise kız öğrenci olduğu görülmektedir. İlköğretime Özürsüz

²⁶ Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Kayıp Çocuklar Raporu (2007) 2008 yılında aranan toplam çocuk sayısını 833, aranan çocuk itibarıyla ilk on ili İstanbul (253), Balıkesir (47), Bursa (42), Ankara (30), Şanlıurfa (29), Mardin (28), Kocaeli (25), Çanakkale (24), Tekirdağ (20) ve Osmaniye (18) olarak belirtmiştir. Rapor cinsiyete dayalı bir ayırım yapmadığı için kayıp çocuklar arasında kız ve erkek oranı bilinmemektedir.

Devamsız Öğrencilerin Devamsızlık Nedenlerini gösteren Tablo 3.3. daha fazla sayıda kız çocuğunun geleneksel ve ailevi nedenler, mevsimlik ve geçici tarım işçiliği ve ev hizmetlerinde çalıştırılma gerekçeleri ile okuldan alındığını göstermekte; buldukları yerde okul olmamasının kız çocuklarının okula devam etmesini erkeklerden çok daha fazla etkilediğini göstermektedir. İlköğretime özürsüz devamsızlıkta ‘ailevi nedenler’ gerekçesi ise kızlar için erkeklerden iki kat daha fazla sıklıkta belirtilmiştir.

Tablo 3.3. İlköğretime Özürsüz Devamsız Öğrencilerin Devamsızlık Nedenleri (20 Gün ve Üstü)

		Kız	Erkek	Toplam
Ekonomik, Sosyal, Kültürel Boyut	Öğrenim gördüğü yerde 6.-8. sınıfların bulunmaması	643	278	921
	Ailevi nedenler	7.867	3.999	11.866
	Ekonomik yetersizliği nedeniyle giderlerin karşılanamaması	704	582	1.286
	Erken evlilik ve nişanlanma	675	18	693
	Geleneksel nedenler	4.273	700	4.973
	Göçerler	1.467	935	2.402
	Sağlık nedeniyle devamsız	2.169	2.395	4.564
Engellilik Hali	Görme engelli ve/veya görme bozukluğu	104	86	190
	İşitme engelli	133	147	280
	Ortopedik	430	505	935
	Zihinsel engellilik	2.193	3.008	5.201
Çalıştırılan Çocuklar	Mevsimlik gezici ve geçici tarım işçiliğinde çalıştırılan çocuklar	739	477	1.216
	Sanayide ve hizmet sektöründe çalıştırılan çocuklar	150	352	502
	Sokakta çalıştırılan çocuklar	8	128	136
	Ev hizmetlerinde çalıştırılan çocuklar	942	190	1.132
Nüfus Kaydıyla İlgili Sorunlar	Nüfus yaşıyla fiziki yaşının farklılığı	4.962	2.418	7.380
Diğer Nedenler		30.943	18.333	49.276
Toplam		58.402	34.551	92.953

Kaynak: TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor, 2009

Aynı rapor, erken yaşta evlendirilmeleri ailelerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sıkıntı, kadınları aile içinde ve aile rolü ile tanımlayan gelenek, göreneklerin sürdürülmesi, yanlış dini inançlar, eğitimsizlik, aile içi şiddetin varlığı ve mülkiyet paylaşım kaygısı gibi sebeplere dayandırmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yürütülen 2008 yılına ait Demografi ve Sağlık Araştırması'na göre 20-24 yaş aralığındaki kadınların %16,5'i 18 yaş, %2,5'i 15 yaş itibariyle evlenmiş veya birlikte yaşamaya başlamıştır. Yine

aynı araştırma ilk çocuk doğurma yaşının kadınların % 9.4'ü için 19, % 6.9'sı için 18, % 1.3 için 17 ve %1.7 için 16 olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.4Adolesan (15-19 yaş) Doğurganlık Oranı

			1993	1998	2003	2008
		15 yaş	0,2	1,3	-	0,4
		16 yaş	1,9	1,6	0,9	1,7
		17 yaş	3,8	4,9	3,5	1,3
		18 yaş	9,6	12,2	8,2	6,6
		19 yaş	17,8	20,1	17,2	9,4
Yerleşim yerine göre adolesan doğurganlık oranı						
Türkiye			5,7	7,9	5,7	3,9
Kır			6,7	7,4	5,6	6,5
Kent			4,2	8,6	5,9	3,1

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008

Erken evliliğin sonucu olarak erken çocuk doğurmanın (20 yaş öncesi annelik veya hamilelik) en yaygın olduğu kesimin ise kırsal bölgelerde ve sosyoekonomik yelpazenin en düşük ikinci yüzde yirmilik diliminde yer aldığı görülmektedir.

3.1.1.1.2. Eşler ve Eski Eşlerce Uygulanan Şiddet

Türkiye’de aile içi şiddet konusunda ilk çalışma Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından 1993-94 yıllarında yürütülmüş “Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları” araştırmasıdır.²⁷ Araştırma, kadınların eşleri ya da yakın ilişkide oldukları erkeklerden gördükleri fiziksel ya da cinsel şiddetin, ailelerinden, akrabalarından ya da tanımadıkları kişilerden gördükleri şiddetten daha yaygın olduğunu göstermiştir. (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2008). KAMER’in 2003 yılından 2010 yılı sonuna kadar destek verdiği 414 kadından aldığı bilgiler doğrultusunda hazırladığı ‘İstersek Biter’ isimli rapor da kadınların en fazla eşleri ve birlikte oldukları erkeklerden şiddet gördüğü bilgisini doğrulamaktadır (KAMER, 2011).

Bir başka araştırma da eşlerin kadınlara yönelik uyguladığı fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetin boyutlarını, bu durumun boşanma istatistiklerine yansıdığı

²⁷Araştırmanın orijinal metni için:

http://www.athgm.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/eskisite/files/kutuphane_20_Aile_Ici_Siddetin_Sebep_ve_Sonuclari.pdf

kadarıyla göstermektedir. Bu tabloda şiddet boşanma nedeni olarak, kadınlar açısından, en yüksek ikinci sebep durumundadır.

Tablo 3.5. Şiddet Uygulayanın Kimliği İstatistikleri

Şiddeti Kimliği	Uygulayanın	Namus Cinayetleri	
		Sayı	Yüzde
Koca/Birlikte Olduğu Kişi		258	62,3
Baba/Ağabey		135	32,6
Kayınpeder/Kayınbirader		2	0,5
Ailedeki diğer kadınlar		2	0,5
Oğlu/Çocukları		0	0
Diğer		17	4,1
Toplam		414	100

Kaynak: İstersek Biter, KAMER Yayınları, Nisan 2011

Tablo 3.6. Cinsiyete Göre Boşanma Nedeni

Cinsiyete Göre Boşanma Nedeni	Erkek	Kadın
İçki ve Kumar Alışkanlığı	1,2	15,4
Şiddet	0,4	20,8
Evin Ekonomik Olarak Geçimini Sağlayamama	7,9	15,4
Aldatma	5,7	16,8
Aile İçi Cinsel Taciz	0,0	1,5
Sorumsuz ve İlgisiz Davranma	28,2	26,6
Terk Etme/Edilme	6,4	6,8
Çocuk Olmaması	1,7	3,8
Ailedeki Çocuklara Kötü Muamele	1,5	2,7
Eşlerin Ailelerine Karşı Saygısız Davranma	10,0	5,6
Eşin Ailesinin Aile İçi İlişkilere Karışması	7,0	4,8
Eşin Tedavisi Güç Bir Hastalığa Yakalanması	1,9	1,8
Hırsızlık, Dolandırıcılık, Gasp gibi Suçlar	1,2	0,6
Diğer	42,9	23,4

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması, 2011

2006-2007 yıllarında Yeşim Arat ve Ayşegül Altınay tarafından yürütülen “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet” başlıklı araştırma ise şiddetin tanımlanış, algılanış ve yaşanış biçimlerini ve sivil toplum ve devlet düzeyinde geliştirilen şiddetle mücadele yöntemlerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma 27 ilde yaklaşık 50 kadın kuruluşundan 150’ye yakın kadınla ve 56 ile dağılmış yerleşim yerinde (il, ilçe ve köy) 1800 evli kadınla yapılan görüşmelerle yürütülmüştür. Araştırma, Türkiye’de

her 10 kadından 9'unun şiddeti onaylamadığını, ancak her üç kadından birinin eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Arat ve Altınay, 2008).

Türkiye'de kadınlara yönelik aile içi şiddet üzerine yürütülmüş en kapsamlı araştırma 2008 yılında Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'dır (KSGM, 2009). 17.168 kadınla yapılan görüşmelerde Türkiye genelinde aile içi şiddetin boyutları ve biçimleri (psikolojik, ekonomik, fiziksel, cinsel) bölge, kent-kır, eğitim ve sosyoekonomik seviye eksenlerinde araştırılmıştır. Şiddetin yaygınlığını ve etkisini gösteren araştırma sonuçlarından bazıları şöyledir.

Ülke genelinde eşi veya eski eşi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmış kadınların oranı % 39'dur. Bu, her 10 kadından 4'ünün şiddete uğradığını göstermektedir. Hayatının herhangi bir dönemde duygusal şiddet yaşayan kadınların oranı, %43,9; sadece cinsel şiddete maruz kaldıklarını beyan eden kadınların oranı: %15,3'tür. Fiziksel veya cinsel şiddetin birlikte yaşanma oranı %41,9 olarak belirtilmiştir. Kentte fiziksel şiddet oranı % 38 iken kırdaki % 43 olmakta, yaşadıkları fiziksel şiddet sonucunda yaralanan kadınların oranı ise % 25 olarak görünmektedir.

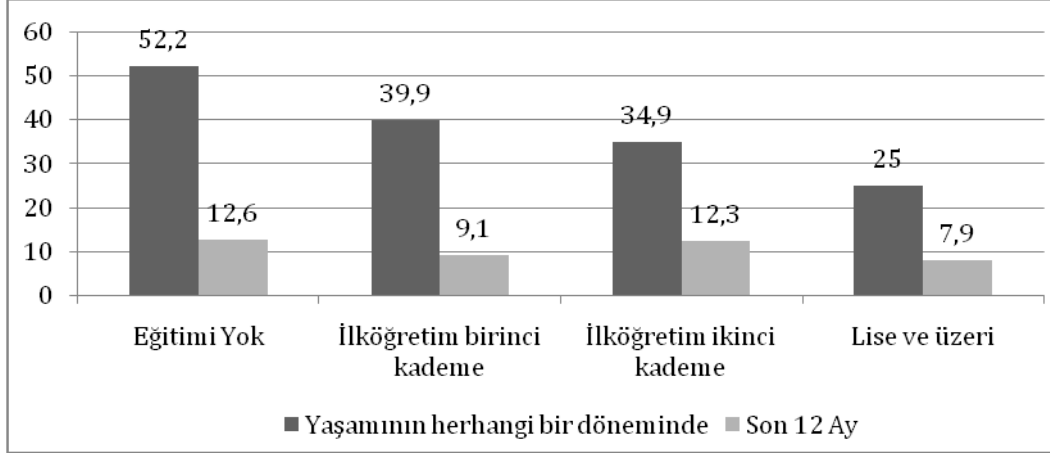
Tablo 3.7. Yerleşim yerine göre fiziksel veya cinsel şiddet yaygınlığı (%)

	Fiziksel Şiddet		Cinsel Şiddet		Fiziksel veya Cinsel Şiddet	
	Yaşamının herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının herhangi bir döneminde	Son 12 ay
Türkiye Geneli	39,3	9,9	15,3	7,0	41,9	13,7
Kent	38,0	10	14,3	6,7	40,3	13,5
Kır	43,2	9,9	18,3	7,9	46,6	14,1

Kaynak: KSGM, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2008

Araştırma sonuçları kadınlara yönelik şiddetin kadınların eğitim seviyesi ile ters orantılı olduğunu göstermektedir. En az bir kez fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmış kadınlardan eğitimi olmayanların oranı % 55,7, ortaokul düzeyinde eğitim alanların oranı % 38 iken lise ve üzeri düzeyde eğitim alanlarda bu oran % 27 olmaktadır.

Tablo 3.8. Kadınların eğitim durumlarına göre fiziksel şiddet yaygınlığı (15 yaş ve üzeri)

Kaynak: KSGM, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2009

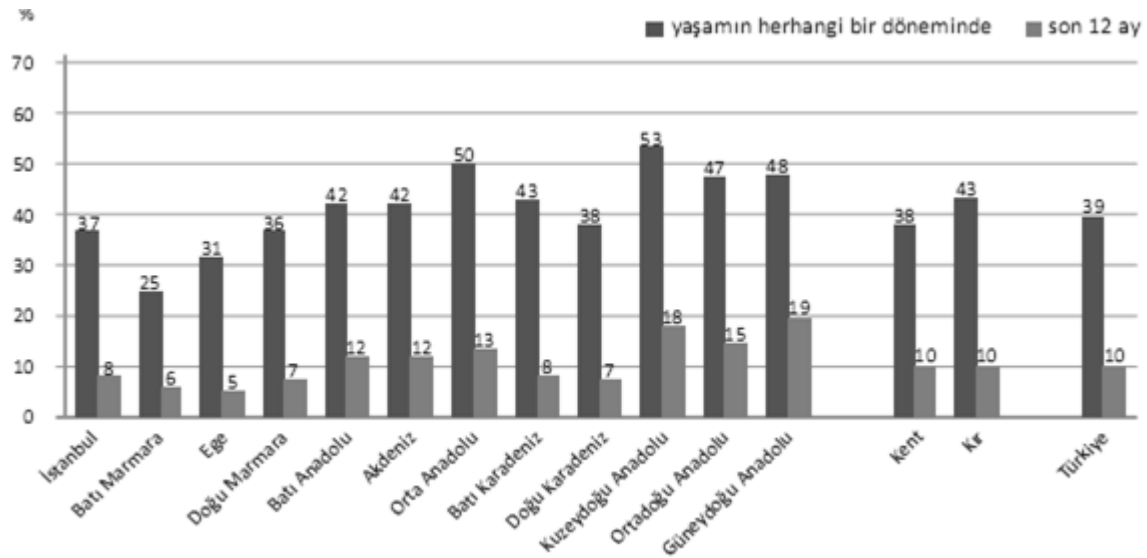
Araştırma ‘bazı durumlarda erkekler eşlerini dövebilir’ ifadesine katılan kadınların oranının %14,2 olduğunu, dolayısıyla kadınların bir kesiminin eş şiddetini olağanlaştırdığını ortaya koyarken, yaşadıkları şiddeti kimseye anlatamayan kadınların oranının %48,5 olması sorunla baş etmek hususunda kadınların yalnız kaldıklarını, çoğu şiddet vakasının yetkili kurum ve istatistiklere yansımadığını göstermektedir. Nitekim aynı araştırmada şiddet sonucu resmi kurum ve sivil toplum kuruluşlarına başvurma oranı %8 olarak belirtilmiştir (KSGM, 2009). Öte yandan, şiddete maruz kalan kadınların sağlık sorunları yaşama, intihar etmeyi düşünme ya da deneme olasılıkları diğer kadınlara oranla en az iki kat artmaktadır. Şiddete maruz kalan pek çok kadının resmi kurumlara başvurmaması ise çoğu durumda, bu tür şiddetin cezasız kalması sonucunu getirmektedir.

Adalet Bakanlığı’nın verileri, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye’de kayda geçen kadın cinayetlerinin sayısında %1.400 artış olduğu göstermektedir. Ancak kadınlara yönelik öldürme ile sonuçlanan şiddetin yıllar içinde gerçekten artıp artmadığı konusu tartışmalıdır. Kimilerince bu durum ‘kadın cinayetleri’ algısının gelişmesi ve kurumsal olarak yerleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Başka bir bakış ise bu tür

şiddetin ülke çapında azalma eğiliminde olmadığını tersine şiddetin kadınlar için hayatı bir tehlike arz etmeye devam ettiğini göstermektedir (KA-DER, 2012).

Eş, eski eş ya da partnerler tarafından uygulanan şiddetin coğrafi, ekonomik, kültürel değişkenler çerçevesinde bölgesel farklılıklar gösterip göstermediği sorusu ise bu olgunun ülkenin Kuzeydoğusundan Kuzeybatısına değişen oranlar sergilediğini işaret etmektedir (KSGM, 2009). Bu araştırmanın verileri kadınlara yönelik fiziksel şiddetin yaygınlığını Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde %53; Orta Anadolu Bölgesi'nde %49.5; Güneydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu'da sırasıyla %47.7 ve %47; Batı Karadeniz Bölgesi'nde %43; Akdeniz ve Batı Anadolu Bölgesi'nde ise %42 olarak belirtmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kadınlara yönelik fiziksel şiddet yaygınlığı %38; Doğu Marmara Bölgesi'nde %36; Ege Bölgesi'nde %31 olarak ifade edilmiştir. Batı Marmara Bölgesi ise %25 ile en düşük orana sahiptir.

Tablo 3.8. Eşi veya birlikte olduğu kişi(ler)den fiziksel şiddet yaşamış kadınların bölge ve yerleşim yerine göre yüzdesi, 2008

Kaynak: KSGM, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, 2009

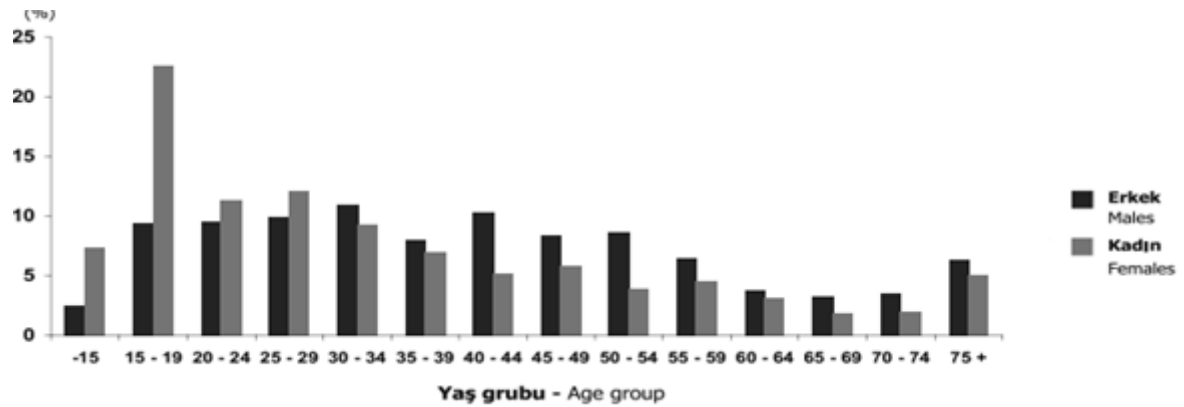
3.1.1.1.3. Namus Cinayetleri, İntihara Zorlama, Ensest

Belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara yönelik şiddet konusunda ulusal ölçekte güvenilir veri bulmak çeşitli nedenlerle zor olmaktadır. Bunlardan ilki yaşanan şiddet olaylarının kadınlar tarafından resmi kurumlara bildirilmemesi nedeniyle kayda alınamamasıdır. İkincisi, güvenlik ve kolluk birimlerinin kendilerine

yapılan başvuruları toplumsal cinsiyete dayalı şiddet başlığı altında ele almamalarıdır. Bu alanda ülke çapında güvenilir veri sağlayan, konuyu kapsamlı ve karşılaştırmalı biçimde derinlemesine inceleyen çalışmaların azlığı ve bu tür araştırmaların düzenli olarak yapılmaması da ciddi bir eksikliklerdir.

Nitekim toplumsal cinsiyete dayalı kadınlara yönelik şiddet verileri içinde ‘intihara zorlama’ başlığı ile bir veri bulmak mümkün değildir. Buna rağmen genel intihar istatistikleri 30 yaş altı kadınlar için intiharın erkeklere kıyasla daha yüksek oranda gerçekleştiğini, özellikle 15-19 yaş arası kızlarda bu oranın erkeklere kıyasla iki kat fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.9. Yaş grubuna göre intihar oranı, 2011

Kaynak TUIK, İntihar İstatistikleri Oranı (2011)

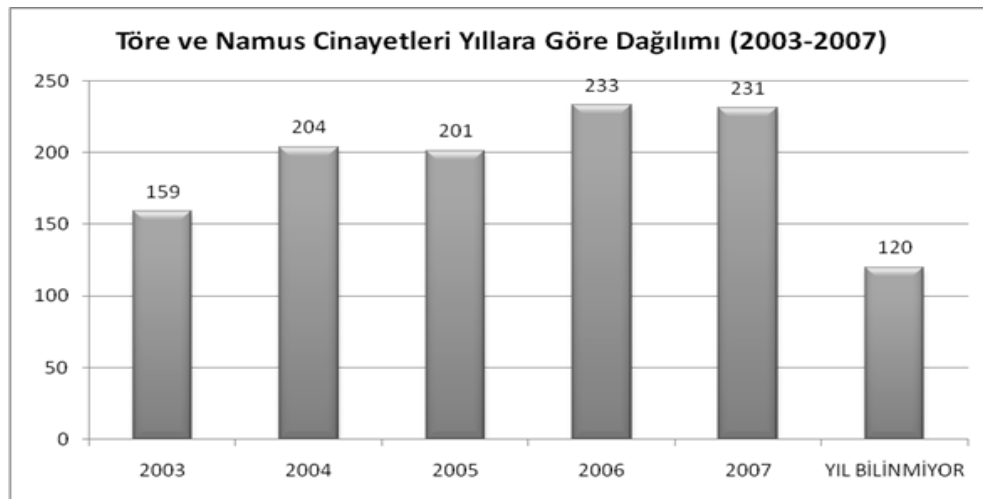
Bu bulgular, 30 yaş altı kadınların aile içinde karşılaştıkları sorunlar ve baskı gibi nedenler ile intihar ettikleri biçiminde yorumlanabileceği gibi, bazı araştırmacılar bu durumun namus ve töre saiki ile işlenen kadın cinayetlerine intihar süsü verilmesi ile ilgili olabileceğine işaret etmişlerdir (Ertürk, 2006: 2).

2005 yılında TBMM Töre ve Namus Cinayetleri Araştırma Komisyonu’ndan gelen istek üzerine Emniyet Genel Müdürlüğü 2000-2005 yılları arasında 81 ilde işlenen cinayetler içinde namus ve töre cinayeti kapsamında ele alınabilecek cinayetlerin sayılarını 1.091 olarak rapor etmiştir. Bu cinayetlerde Marmara ve Ege Bölgelerinin ilk sıralarda yer aldığı belirtilirken şüpheli ve mağdurların doğum yerlerine göre yapılan incelemeler ise Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin ilk sırada yer aldıklarını göstermiştir. Bu bilgiler şüpheli erkeklerin %22’sinin 19-25 yaşlarında

olup, %9'unun ise 18 yaşından küçük olduğunu göstermiştir. Mağdur kadınların önemli bir bölümünün 30 yaş altı grupta olmaları ise (%20 19-25; %19 26-30) namus ve töre cinayeti kapsamında ele alınabilecek kadın cinayetlerinin genç kadınlara yönelik bir olgu olduğunu göstermektedir (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2005). Bu cinayetler içinde ise intihar olarak kayda geçen vakaların olup olmadığı ve oranları araştırılması gereken bir konudur.

TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından hazırlanmış Töre ve Namus Cinayetleri Raporu'nda (2008) 2003–2007 yılları arasında gerçekleşen ve 'töre ve namus cinayetleri' olarak belirlenen kadın cinayetleri rakamları şu şekilde belirtilmiştir.

Tablo 3.10. Yıllara Göre Töre ve Namus Cinayetleri Dağılımı

Kaynak: TC Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Töre ve Namus Cinayetleri Raporu, 2008

Aile içi şiddetin türlerinden biri olarak ensest ise istatistiklere yansyamayan, bu nedenle de bu tür şiddete maruz kalan çocuk ve kadınların mağduriyetlerinin boyutunun bilinemediği bir suçtur. İstanbul'da 1.871 lise öğrencisi kızla yapılan bir araştırmada öğrencilerden kendilerinin doldurduğu soru kağıtları aracılığı ile toplanan bilgilerde, %2'sinin ensest nitelikli cinsel saldırıya maruz kaldığı saptanmıştır (Alikaşioğlu vd., 2005: 251 içinde Bozbeyoğlu vd., 2010). KSGM Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet (2009) araştırması ise, bulgularında kadınların %7'sinin 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kaldığı bilgisini ortaya koymaktadır.²⁸

²⁸ 2009 senesinde Nüfus Bilim Derneği ve UNFPA desteği ile Türkiye'de Ensest Sorununu Anlamak başlıklı bir çalışma yapılmıştır. Araştırma kurumsal yardım sağlanan ensest vakalarında vakalara dair

3.1.1.2. Toplumsal Düzlemde Kadınlara Yönelik Şiddet

3.1.1.2.1. Tecavüz, cinsel istismar, cinsel taciz

Aile içi şiddet bölümünde belirtildiği gibi kadınlara yönelik şiddet konusunda karşılaşılan önemli sorunlardan biri, bireysel ve toplumsal kabullenme veya normalleştirme gibi nedenlerle sorunun adli ve hukuki mercilere taşınamaması, buralarda kayıt altına alınamadığı gibi çözüm de bulunamamasıdır. Tecavüz, cinsel istismar ve taciz gibi şiddet eylemlerinde ise sorunun görünürlük kazanması kadınların yaşayabilecekleri farklı mağduriyetler nedeniyle iyice zorlaşmaktadır. Bu tür şiddet suçlarının mağduru olan kadınların ailelerinden gelebilecek tepkiler nedeni ile olduğu gibi, toplumsal ve kurumsal düzlemlerde karşılaşılabilecekleri olumsuzluk ya da duyarsızlıklar nedeni ile de hukuki veya psikolojik yardım almaları zor olmakta; tecavüz, istismar ve taciz gibi hayli yaygın olduğu bilinen toplumsal şiddet türleri istatistiklere yansıyamamaktadır.

TÜİK'in 2009 istatistiklerine göre TCK ve özel kanunlar uyarınca Ceza mahkemelerinde cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar kapsamında toplam 17.151 dava açılmıştır. Bu davalar arasında cinsel saldırı davalarının sayısı 3.798, çocukların cinsel istismarı 4.061, reşit olmayanla cinsel ilişki 934, cinsel taciz 8.358'dir. Bütün bu davalarda sanıkların tamamına yakınının (%94 ile %96 arasında değişen oranlar) erkek olması bu tür şiddetin 'erkek şiddeti' olarak tanımlanması konusunda tereddüt bırakmayacak düzeydedir. Aynı istatistik, 1995-2008 yılları arasında işlenen cinsel saldırı suçlarında mağdur kadınların oranının %74 ile %84 arasında seyrettiğini göstermekte ve bu tür şiddetin kadınlara yönelik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo. 3.11. TCK ve özel kanunlar uyarınca ceza mahkemelerine açılan dava ve yaş grubuna göre sanıklar

TCK ve özel kanunlar TCL and special laws	TCK maddesi Article of TCL	Açılan dava sayısı Number of cases filed	Yaş grubu - Age group									
			Toplam - Total			12 - 14			15 - 17			18 +
			A	B	C	B	C	B	C	B	C	
2008												
Genel toplam - General total		1 716 821	2 311 297	2 070 021	241 276	30 115	3 458	68 912	7 752	1 970 994	230 066	
Türk Ceza Kanunu'na göre - Under the Turkish Criminal Law												
6. Bölüm (Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar)												
Part 6 (Offences against sexual integrity)												
Cinsel saldırı - Sexual assault	102-105	17 151	23 361	22 243	1 118	1 052	48	2 129	71	19 062	999	
Çocukların cinsel istismarı - Sexual abuse of children	103	4 061	6 126	5 745	381	478	12	625	15	4 442	354	
Reşit olmayanla cinsel ilişki - Sexual intercourse with a minor	104	934	1 345	1 293	52	17	3	156	5	1 120	44	
Cinsel taciz - Sexual harassment	105	8 358	9 976	9 626	350	241	17	597	29	8 788	304	
8. Bölüm (Aile düzenine karşı suçlar) - Part 8 (Offences against the family)												
Birden çok evlilik, hileli evlenme, dinsel tören												
Polygamy, marriage by deception and religious ceremonies	230	1 016	1 822	1 237	585	9	41	51	106	1 177	438	
Çocuğun soybağını değiştirme - Altering the lineage of a child	231	192	364	234	130	2	1	3	5	229	124	
Kötü muamele - Maltreatment	232	3 260	3 766	3 295	471	8	-	22	4	3 265	467	
Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali												
Breach of obligations derived from family law	233	637	722	616	106	-	-	1	4	615	102	
Çocuğun kaçırılması ve alıkonulması - Kidnapping and detention of a child	234	1 591	2 062	1 684	378	18	6	104	15	1 562	357	

Kaynak: TÜİK Adalet İstatistikleri, 2008

Tablo 3.12. Cinayet ve Suç Türüne Göre Suç Mağduru

Toplam - Total	Yıl - Year									
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kasten öldürme olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of homicides	3 285	3 533	6 152	5 978	5 538	5 751	5 596	5 345	3 882	3 759
Saldırı olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of serious assault	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gasp olaylarında yaralı mağdur sayısı - Victims of robbery	503	462	617	862	882	1 032	1 355	1 700	2 066	938
Cinsel saldırı olaylarında mağdur sayısı - Victims of sexual assault	190	452	1 419	1 665	1 748	1 749	1 684	1 704	2 352	3 006
Kadın-Female %										
Kasten öldürme olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of homicides	17,2	20,7	19,8	21,0	20,7	20,8	19,5	18,6	19,2	19,1
Saldırı olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of serious assault	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gasp olaylarında yaralı mağdur sayısı - Victims of robbery	14,3	19,5	20,9	22,2	18,7	16,4	15,3	14,6	6,6	17,3
Cinsel saldırı olaylarında mağdur sayısı - Victims of sexual assault	74,2	73,0	76,9	75,6	80,3	79,2	78,6	78,0	82,1	84,0
Erkek-Male %										
Kasten öldürme olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of homicides	82,8	79,3	80,2	79,0	79,3	79,2	80,5	81,4	80,8	80,9
Saldırı olaylarındaki mağdur sayısı - Victims of serious assault	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gasp olaylarında yaralı mağdur sayısı - Victims of robbery	85,7	80,5	79,1	77,8	81,3	83,6	84,7	85,4	93,4	82,7
Cinsel saldırı olaylarında mağdur sayısı - Victims of sexual assault	25,8	27,0	23,1	24,4	19,7	20,8	21,4	22,0	17,9	16,0

Kaynak: TÜİK, Suç ve Adalet İstatistikleri

Source: TurkStat, Justice Statistics

Kaynak: TÜİK Adalet İstatistikleri, 2008

KA-DER'in yayınladığı 2012 Kadın istatistikleri 2010 yılında 2.536, 2011'de ise 3.106 cinsel saldırı suçunun işlendiği bilgisini vermekte (KA-DER, 2012); İHD'nin yayınladığı Kadın Cinayetleri Raporu ise 2011 yılının ilk 8 ayı içerisinde mahkemelere intikal eden tecavüz vaka sayısını 82 olarak belirtmektedir (İHD, 2011). İHD Raporu tecavüz faillerinin yüzde % 68'inin 19 yaş üzerinde olduğunu, tecavüz

mağdurlarının ise, % 82'sinin 18 yaşından küçük, % 12'sinin 41-50 yaş arasında olduğunu, % 10'un ise 50 yaş üzeri olduğunu belirtmektedir.

2011 yılı ilk 8 ayı içerisinde Türkiye'de yaşanan, kadınlara yönelik hak ihlalleri verilerine göre, her 100 kadından 16'sı cinsel şiddete uğramaktadır. 17 yaşından önce cinsel istismarın oranı ise % 6 olarak bildirilmiştir. Fiziksel ve cinsel şiddet yaşamış kadınların %88'inin ne yakın çevresine, ne sivil toplum örgütüne, ne de devlet kuruluşlarından birine başvurduğu görülmekte; bu durumun temel nedenlerin korku, ayıplanma, olayın duyulması endişesi, namus, dedikodu vb. gerekçeler olduğu görülmektedir (İHD, 2011).

3.1.1.2.2. İşyerinde Taciz

Türkiye'de, kadınların işyerinde maruz kaldıkları taciz ve şiddet biçimlerine ilişkin bilgi ve veri yansıtabilecek sınırlı sayıda çalışma cinsel tacizin yaygın olduğunu ancak mağdurlar tarafından rapor edilmediklerini göstermektedir. Bir danışmanlık şirketinin 20-60 yaşları arasında 1.200 özel sektör çalışanı kapsamında yürüttüğü araştırmada, katılımcı kadınların %73'ü işyerinde psikolojik tacize, %69'u da yöneticileri tarafından tacize uğradıklarını belirtmişlerdir (Sosyal-İş Sendikası, 2010: 26). Eğitim Sen Samsun Şubesi tarafından Samsun Kent Merkezi ve beş ilçede yürütülmüş 550 kadını kapsayan araştırmada ise katılımcı kadınlar işyerinde cinsel tacizin yaygın bir olgu olduğunu belirtmişler, ancak işyerinde cinsel tacize uğradığını belirten kadınların oranı %11 olarak kalmıştır (Sosyal-İş Sendikası, 2010: 26).

3.1.1.2.3. Kadın Ticareti

Geçtiğimiz yıllarda, Türkiye'nin insan ticaretinde hedef ve geçiş ülkesi olduğu görülmeye başlamış, sorunun çoğunlukla cinsel istismar amaçlı kadın ticareti olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de 2004-2012 yılları arasında tespit edilen 1.290 insan ticareti mağdurunun büyük çoğunluğu kadınlardır. Sorun 2002'den itibaren resmi düzeyde, uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde ele alınıp, sorunun önlenmesi ve mağdurların korunması için yasal ve fiili tedbirler alınmaya başlanmıştır. 2002'den önce kadın ticareti ile fuhuş suçu arasında ayırım yapılamadığından suçun tanımının tam olarak yapılamadığı, hatta suçun mağdurlarının suçun failleri gibi algılanmış olduğu bu

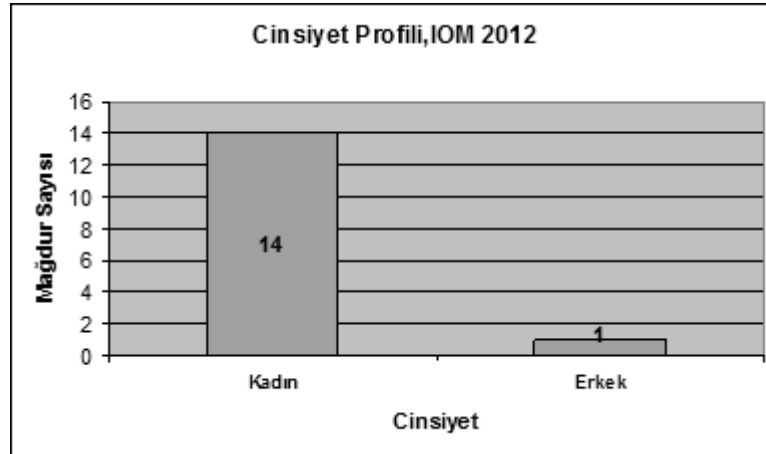
nedenle de suçun ve cezasının uygulamada yer bulmadığı belirtilmiştir (Renk ve Demir, 2011).

Tablo 3.13. İçişleri Bakanlığı Tarafından Belirlenen İnsan Ticareti Mağduru Sayısı

2004	239
2005	256
2006	246
2007	148
2008	120
2009	102
2010	58
2011	82
2012	39
Toplam	1290

Kaynak: Countertrafficking, (IOM'den edinilmiş) İnsan Ticareti İstatistikleri, 2012

Tablo 3.13. İnsan Ticareti Mağdurlarının Cinsiyet Profili

Kaynak: Countertrafficking, (IOM'den edinilmiş) İnsan Ticareti İstatistikleri, 2012

İnsan ticareti mağdurları veya mağdurlara yardım etmek isteyen kişiler tarafından kullanılmak üzere tahsis edilmiş 157 numaralı, ücretsiz acil yardım ve ihbar telefon hattına gelen ihbarlar Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından sınıflanmıştır. Buna göre, insan ticareti kapsamındaki kurtarma ve önleme taleplerine ilişkin aramalar (ki bunlar ‘Acil Yardım Çağrısı’ olarak kodlanmıştır) ilk sırada yer almaktadır.²⁹ Türk

²⁹Türk vatandaşlarından gelen ve farklı konularda yardım, destek, bilgi, yönlendirme talepleri içeren aramalar ‘Muhtelif Konularda Gelen Çağrılar’ olarak belirlenmiştir. “Türkiye’de yasal olarak bulunan öğrenci, eğlence sektörü çalışanları, otel çalışanları, tır şoförleri, denizci vs. lerden gelen” ve “insan ticaretini önlemeye yönelik açıklayıcı bilgi içeren” çağrılar ‘Düzenli Göçmen’ başlığı altında toplanmıştır. ‘Düzensiz Göçmen’ kategorisi vize ihlali nedeniyle düzensiz göçmen durumuna düşen ve

vatandaşlarıyla evli veya resmi nikahsız birlikte yaşayan yabancı uyruklu kadınların sorunlarını içeren ve genelde aile içi şiddet ve çocuklarla ilgili sorunları aktaran ('Evlilik' başlığında toplanmıştır) arama sayısı ise üst sıralarda yer almaktadır. Tablonun bütünü üzerinde yapılacak bir çözümleme kadınlara yönelik şiddetin insan ticareti ve düzensiz göç ortamlarında önemli bir boyut oluşturduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.14. Ocak-Eylül 2012 Dönemi Yardım Hattı İstatistikleri

Kaydedilmiş Çağrı Türlerinin Dağılımı, 2005-2012									
Çağrı Türü	2005 **	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	TOPLAM
Acil Yardım Çağrısı	419	927	529	318	428	397	237	284	3539
Düzensiz Göçmen	56	218	423	316	201	178	83	69	1544
Evlilik	*** 0	12	64	160	140	196	91	101	764
Düzenli Göçmen	0	73	291	165	95	89	92	79	884
Kolluk Kuvvetlerine Yardım	0	31	59	56	92	100	70	51	459
Bilgi Paylaşımı	0	12	48	41	88	75	59	23	346
Mihnetli Konularda Gelen Çağrılar	505	395	437	241	672	600	229	188	3267
Yönlendirmeye İlişkin Çağrılar	262	322	0	0	0	0	0	0	584
Psikolojik Sorunları İçeren Çağrılar	26	33	0	0	0	0	0	0	59
TOPLAM	1268	2023	1851	1297	1716	1635	861	795	11446

Kaynak: Countertrafficking, (IOM'den edinilmiş) İnsan Ticareti İstatistikleri, 2012

İstatistikler cinsel istismar amaçlı insan ticareti yapılan kadınların %60 oranında Moldova, Rusya Federasyonu ve Türkmenistan'dan geldiklerini, mağdurların büyük çoğunluğunun 18-24 yaş arası ve lise mezunu olduklarını göstermektedir (IOM, 2008). Kadın ticareti mağduru her üç kadından birinin ülkelerinde çocuklarının

çalışma izni olmadan kayıtsız statüde çalışan şahıslardan gelen aramaların sayısını göstermektedir. 'Kolluk Kuvvetlerine Yardım' kategorisi, 155/156 hatlarına yabancılardan gelen; polis ve jandarmaya mağdurlarla iletişim kurmaları için tercüme yardımı içeren; elçilik, Konsolosluk, UGÖ temsilcilikleri, acil yardım hatları/akrabaları vs. lardan Türkiye'de kayboldukları bilgisi alınan ve insan ticareti mağduru olma olasılığı bulunan yakın ve akrabalarından gelen çağrıları kapsamaktadır. 157 Acil Yardım Hattı, UGÖ, insan ticareti konusuna ilişkin bilgi ve istatistik edinme amaçlı gelen aramalar ise 'Bilgi Paylaşımı' olarak kodlanmıştır.

olduğu,³⁰ ülkelerindeki işsizlik, maddi yetersizlik ve yalnız anne olma durumları nedeni ile Türkiye'ye çalışmak için geldikleri, ülkeye çoğunlukla İstanbul, Antalya ve Trabzon'dan turist vizesi ile girdikleri ve tanıdıkları kişiler tarafından veya onların aracılığı ile cinsel istismar amaçlı kadın ticareti suçunun mağduru oldukları belirtilmektedir (IOM, 2008). Ülkelerine dönmeyi başaran kadın ticareti kurbanı kadınlarının %98'inin, muhafazakar kesimlerden geldikleri ve anlattıkları durumda aileleri ve çevreleri tarafından hem kendileri hem de çocuklarının dışlanacağı gerekçesiyle yaşadıklarını anlatmadıkları ve diğer kadınları da uyaramadıkları belirtilmektedir (Küçükkoşum, 2006).

3.1.1.3. Kurumsal Düzlemde Şiddet

Her ne kadar ülke genelinde karakol, hapisane gibi çeşitli kurum ve kuruluşlarda dayak, taciz, istismar ve tecavüz gibi şiddet olaylarının gerçekleştiği bilgisi zaman zaman medyaya yansıyor ve hak arayanlarca ulusal mahkemeler ve AIHM gibi uluslararası hukuki platformlara taşınıyor olsa da, kadınlara yönelik şiddetin kurumsal düzlemde gerçekleşen boyutlarına ilişkin düzenli ve güvenilir istatistik bulunmamaktadır. Öte yandan uluslararası normlar ve ülkemizin taraf olduğu sözleşmeler gereği devletin, kadınların herhangi bir düzlemde karşılaştıkları şiddeti önleme, mağdurları koruma ve şiddet faillerini cezalandırma yükümlülüğü olduğu için kadınların adalete ulaşmalarının kolaylaştırılması; adalet sürecinin hızlı ve etkin çalışmasının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, kolluk, sağlık, eğitim ve adalet personelinin kadınlara yönelik şiddet konusunda duyarlılık ve kapasitelerinin geliştirilmesi devletin sorumlulukları arasındadır. Süreçte kadınların 'ikincil mağduriyet' yaşamaması için kurumsal düzeyde gereken özenin gösterilmesi, geleneksel ya da kültürel olduğu düşünülen eylem ve söylemlere itibar edilmemesi ve göz yumulmaması şiddetle mücadelede önemli bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET SORUNUNA İLİŞKİN POLİTİKA VE UYGULAMALARDA DURUM

³⁰ Kadınların üçte birinin çocuklarının olduğu bilgisi Türkiye'de kadın ticaretinin önlenmesi için yürütülen kampanyalarda da kullanılmıştır. "Annemi Gördünüz mü?" kadın ticareti mağduru kadınların cinsel istismar aracı olarak görülmesinin önüne geçmeyi hedefleyen bir kampanya olmuştur.

3.2.1. Uluslararası Düzenlemeler

3.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) (1948)

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1948 yılında hazırlanan ve 10 Aralık 1948'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi yasal olarak bağlayıcı olmasa da, BM bünyesinde ve daha sonraları geliştirilen insan hakları sözleşmelerinde ele alınan bütün insanlar için geçerli olan ortak değer ve ilkelerin belirlenmesinde temel metindir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kadın hakları savunucularının söylem ve mücadelesinde hak taleplerini dillendirmekte kullandıkları önemli bir referans da olmuştur.

3.2.1.2. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) (1979) ve CEDAW Komitesi Genel Tavsiye 19 (1992)

BM'de 1979 yılında kabul edilip 1981'de yürürlüğe giren CEDAW sözleşmesinin özgün niteliği, hukuken bağlayıcı bir 'kadınların insan hakları sözleşmesi' olması; kadınlara karşı ayrımcılığın tanımını uluslararası yasa düzeyinde yapması ve bu alanlara ilişkin olarak uygulanacak uluslararası standartları belirlemesidir (Acar ve Ertürk, 2011: 286). CEDAW'a göre kadınların herhangi bir alanda, insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklerle eşit şekilde faydalanmalarını engelleyen ya da engellemeyi hedefleyen uygulamaların hepsi kadınların insan haklarının ihlalidir. Cinsiyete dayalı her türlü "ayrım, mahrumiyet ve kısıtlama", 'kasıtlı' olan kadar 'kasıtsız ayrımcılık' ve hem 'amaçları' hem de 'sonuçları itibariyle ayrımcılık' yaratan davranışlar da insan hakları ihlali kapsamına girmektedir. CEDAW uyarınca, Sözleşmeye taraf olan devletler, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin sağlanması ve (hangi nedenle olursa olsun) kadınlara yönelik ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması için "gecikmeksizin" ve gerektiğinde "geçici özel" önlemler almakla yükümlüdür. Ayrımcı gelenek ve kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri gibi kültürel yapılar kadınların insan haklarını kısıtladıkları gerekçesiyle CEDAW çerçevesinde dönüştürülmesi ve yok edilmesi gerekli unsurlar olarak tanımlanmıştır. Sözleşme, önlemlerin yasal ve biçimsel olmaktan öteye geçmesini ve kadınlarla erkekler arasında gerçek yaşamda ve her alanda eşitliğin sağlanmasını hedef olarak ortaya koymaktadır (Acar ve Ertürk, 2011: 286). Türkiye CEDAW Sözleşmesini 11 Haziran

1985 tarihinde onaylamış; CEDAW Sözleşmesi 1986 yılında Türkiye açısından yürürlüğe girmiştir.

Uluslararası camia tarafından uzun süre kadınların insan hakları ihlali olarak görülmeyen kadınlara yönelik şiddet 1992’de CEDAW Komitesi’nin yayınladığı Genel Tavsiye 19 ile konunun “ayrımcılığa uğramama hakkı” çerçevesinde ele alınmasının ve suç olarak tanımlanmasının yolunu açmıştır. CEDAW Genel Tavsiye 19, kadınlara yönelik şiddeti “kadınlara kadın oldukları için yöneltilen ve/veya kadınları orantısız olarak etkileyen şiddet” olarak tanımlamış, bu olgunun nedenini toplumda var olan kadın erkek eşitsizliğine bağlamıştır (Acar ve Ertürk, 2011: 291). Kadınlara yönelik şiddetin yapısal bir sorun olarak ele alınmasının önünü açan CEDAW Genel Tavsiye 19, daha sonra geliştirilmiş olan birçok uluslararası düzenlemenin temelini oluşturan yaklaşımı belirlemiştir.

3.2.1.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin metninde açıklanan hakların Avrupa’da etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamak amacı ile kaleme alınan Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi 20 Mart 1950’de Roma’da imzalanmış ve 3 Eylül 1952’de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme yasal olarak bağlayıcı, bölgesel bir insan hakları aracıdır. Türkiye Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954’de onaylamıştır.

3.2.1.4. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)

11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddete İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), dünyada münhasıran kadınlara yönelik şiddete ilişkin; konuya “insan hakları ihlali” olarak bakan ve hukuken bağlayıcı olan ilk sözleşmedir (Acar ve Ertürk, 2011). Sözleşme, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi, mağdurlarının korunması, uygulayanların yargılanıp cezalandırılması ve sorunu ortadan kaldırmaya yönelik bütüncül politikaların geliştirilmesi yönünde taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir. Bu sözleşme ile kadınlara yönelik şiddetin yaşamın değişik alanlarındaki kadın erkek eşitsizliğinden kaynaklandığı perspektifi yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası hukuk metninde kabul edilmiş ve bu sorunla mücadelede ‘kadınların güçlendirilmesi’ ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yok edilmesi öngörülmüştür. Sözleşme, devletlerin

'önleme', 'koruma', 'kovuşturma' ve 'siyasa' olmak üzere dört boyutlu bir politika yaklaşımı benimsemesi gereğini vurgulamakta; ulusal yasalar ve hizmet alanlarında yapılacak iyileştirmeler için somut standartlar getirmektedir. İstanbul Sözleşmesi kadınlara yönelik şiddet ile mücadelede uluslararası işbirliğinin altını çizirken Sözleşmenin taraf devletlerce uygulanmasının düzenli olarak denetlenmesi için bağımsız bir uzmanlar heyeti kurulmasını da öngörmektedir. Sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için on devletin onaylaması gerekmektedir. Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nin imzaya açılmasına ev sahipliği yapmıştır ve ilk onaylayan ülke olmuştur (2011).

3.2.2. Ulusal Düzenlemeler

3.2.2.1. Yasalar

Kadınlara yönelik şiddet sorunu 1990'ların sonlarından itibaren bir suç olarak tanımlanmaya başlamış ve çeşitli hukuk metinlerinde yer bulmuştur:

3.2.2.1.1. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (2001)

2000'lerde Avrupa Birliği adaylığı çerçevesinde hızlanan hukuki reform süreci kapsamında yeniden yazılan Medeni Kanun, kadınlara yönelik şiddetle ilgili çeşitli hükümler barındırmaktadır. Bu hükümlerden bazılarına göre

- Kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın ve ağır bir tehlike ile korkutularak evlenmeye razı edilmiş eş, evlenmenin iptalini dava edebilir (m. 151).
- Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunulması sebebiyle boşanma davası açabilir (m. 162).
- Boşanma veya ayrılık davası açılması durumunda hakim, davanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re'sen alır (m. 169).
- Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddî tazminat isteyebilir (m. 174). Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan

taraf, kusurlu olan diğerk taraftan manevî tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir. (KSGM, 2008b)

3.2.2.1.2.5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (2004)

Özellikle kadın hareketinin, kadın haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğı perspektifinin yansıtılması talebi ile desteklediğı ve müdahil olduğı Yeni Ceza Kanunu kabul süreci 2004 yılında tamamlanmıştır. 5237 sayılı Kanun bu bağlamda kadınların bedensel ve kişilik haklarını korumaya yönelik hükümler barındırmaktadır:

- Kanun kapsamında cinsel suçlar, kişilere karşı suçlar başlığı altında cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar olarak değerlendirilmiştir (m. 102).
- Zorla ırza geçme ve zorla ırza tasaddi kavramları kaldırılarak yerlerine cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı kavramları kullanılmıştır (m.102 ve 103).
- Cinsel saldırının ve cinsel saldırı suçunun temel tanımları yapılmıştır. Cinsel saldırının vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi bu suçun nitelikli hali olarak tanımlanmıştır (m. 102/1 ve 102/2).
- İşyerinde cinsel taciz kavramı getirilmiş, cinsel taciz suçunun nitelikli halleri belirlenmiştir. Hiyerarşi ve hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuzu kötüye kullanılmak suretiyle ya da aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan yararlanılarak kişiye karşı cinsel tacizde bulunulması suçun temel şekline göre daha ağır ceza ile cezalandırılmıştır (m. 105).
- Dava veya cezanın ertelenmesini gerektiren etkin pişmanlık halleri düzenlenmiş, bu düzenleme ile kaçırılan veya alıkonulan ile sanık veya hükümlülerden biri evlendiğı takdirde cezalarında indirim veya erteleme yapılması ya da bu cezaların silinmesinin mümkün olamayacağı hükme bağlanmıştır.
- Kasten öldürme suçunun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren nitelikli hallerinin düzenlendiğı maddeye “töre saikiyle” ifadesi eklenerek töre cinayetleri faillerinin en yüksek ceza ile cezalandırılması kabul edilmiştir (m.82/1).
- Haksız tahrik maddesi namus gerekçesiyle işlenen suçlarda bu suçları işlediğı iddia edilen kişilerin haksız tahrik indiriminden yararlanamayacağını hükme bağlamıştır (m.82/1).

- Kadının mağduru olduğu bir suç sonucu gebe kalması halinde, süresi yirmi haftadan fazla olmamak koşuluyla ve kadının rızası ile gebeliğin uzman hekimler tarafından hastane ortamında sona erdirilmesi izni getirilmiştir (m.99/1).
- Cinsel saldırı suçu ile mağdurun beden veya ruh sağlığının bozulmasına neden olunması, daha ağır ceza ile cezalandırılmıştır (m.102).
- Kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin kötüye kullanılmak suretiyle işlenen cinsel saldırı suçun daha ağır cezayı gerektiren suç olarak tanımlanmıştır (m. 102/3 b).
- Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerden doğan yükümlülükler göz önünde bulundurularak “işkence”, “eziyet” fiilleri bağımsız bir suç olarak tanımlanmıştır. Suçun çocuğa, beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye ya da gebe kadınlara karşı işlenmesi halinde ağırlaştırılmış cezalar öngörülmüştür (m. 94-96).
- Cinsel saldırıda bulunmak, zorla hamile bırakmak, zorla fuhuşa sevk etmek fiilleri işkence suçu kapsamına alınarak ağırlaştırılmış cezası öngörülmüştür (m. 77/1 f, g /h).
- Fuhuşa teşvik ve çocukların fuhuşa teşviki ve sürüklenmesi uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükler gözetilerek ceza düzenlemesine tabi tutulmuştur (m. 227).
- Genital Muayene yetkili hakim ve savcı kararı olmaksızın ceza gerektiren bir suç olarak tanımlanmıştır (m. 287/1).
- Reşit olmayan kişiyle cinsel ilişkide bulunmak suç olarak tanımlanmıştır. Cinsel istismarın üst soy, ikinci veya üçüncü derecede kan hısmı üvey baba, evlat edinen, vasi gibi kişilerce uygulanması halinde verilecek cezalar yarı oranında artırılmıştır (m. 101 ve m.102/5).
- Kadın ve çocuk ticareti hususlarında uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükler kapsamında ceza düzenlemeleri yapılmıştır (m. 79 ve 80/3). (KSGM, 2008b)

3.2.2.1.3.4857 Sayılı İş Kanunu (2003)

2003'te kabul edilen yeni İş Kanunu'na göre, işçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması, işçi bakımından haklı fesih nedeni

oluşturacaktır (m. 24/II, d). Ayrıca, işveren, başka bir işçiye cinsel tacizde bulunan işçinin iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilecektir (m.25/II, c). Ancak “cinsel tacizin” tanımı konusunda 4857 sayılı yasa herhangi bir açıklık sağlamamaktadır.

3.2.2.1.4.6284 Sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012)

Türkiye’de ilk kez 1998 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile aile içi şiddet kavramı yasal olarak tanımlanmış ve şiddetin gerçekleştiği durumlarda mağdurun şikayeti olmaksızın (üçüncü şahısların bildiriyle) polis ve adalet mekanizmasının harekete geçmesi ve şiddet uygulayan eşin evden uzaklaştırılması sağlanmıştır. 2007 yılında yapılan değişiklikle 4320 sayılı kanunda şiddet kavramı, dolayısıyla yasa koruma kapsamı geniş yorumlanmıştır.³¹

2012 yılında kabul edilen 6284 sayılı kanun esas itibariyle 4320 sayılı Kanunda düzenlenmiş olan koruma tedbirlerini içermektedir. Ancak 4320’ye göre şiddet mağdurlarının tanımı, şiddetin önlenmesi, koruma kararı verilmesi, kurumlar arası koordinasyon sağlanması açılarından ve mağdura geçici maddi yardım desteği bakımından daha geniş ve kapsamlı düzenlemeler içermektedir (Moroğlu, 2012).

6284 sayılı yeni yasa ile evli olan-olmayan kadın ayrımı ortadan kaldırılarak şiddet mağdurlarına sağlanan koruma kapsamı genişletilmiştir. Kanunda, Türkiye tarafından onaylanmış olan İstanbul Sözleşmesi’ne de atıfta bulunulmakta ve “aile içi şiddet”, “kadınlara yönelik şiddet” ve “şiddet” tanımları bu sözleşme bağlamında ayrıntılı olarak yapılmaktadır. 6284 sayılı Kanun, İstanbul Sözleşmesi ile paralel olarak, kadınlara yönelik şiddeti bir ayrımcılık biçimi olarak görmekte ve kadınların bu tür şiddete cinsiyetlerinden ötürü maruz kaldıklarını kabul etmektedir. Bu durum, Kanun’daki (m. 2/f. 1/b. (ç)) “kadına yönelik şiddet” tanımında vurgulanmaktadır.

³¹Böylece evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan, mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan aile bireyleri ve çocuklar da koruma altına alınmıştır. Ayrıca aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireyleri hakkında da şiddet uygulamaları durumunda tedbir kararına hükmedilmesine olanak sağlanmıştır. Aile mahkemesi hakiminin uygun görmesi halinde, şiddet uygulayan bireyin rehabilitasyonu amacıyla sağlık kurumlarınca muayenesi veya tedavi görmesi tedbiri de eklenmiştir. Bunlara ek olarak değişiklik ile Kanun’dan yararlanmak için yapılacak başvuruların ve infazı için yapılan icrai işlemlerin harca tabi olmayacağı da hükme bağlanmıştır.

6284 sayılı yasaya göre şiddetten korunan veya korunacak kişiye barınma yeri sağlanması, geçici maddi yardım yapılması, psikolojik, mesleki, hukuki ve sosyal destek hizmetlerinin verilmesi, kişinin re'sen geçici koruma altına alınması ve kreş imkânından faydalandırılması için hâkim tarafından, koruyucu tedbir kararı alınabilir. Ayrıca, yasa bu kararların mülki amir tarafından ve (gecikmesinde sakınca bulunan hallerde) ilgili kolluk amirlerince alınabileceğini de belirtmektedir. Koruma kararlarının alınması için delil ve belge aranmayacak; ihtiyaç duyulması halinde korunan veya korunacak kişinin işyeri ve yerleşim yerinin, kimliğinin ve diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesi, hâkim tarafından, koruyucu tedbir kararı olarak alınabilecektir.

Yasa hâkime, şiddet uygulayan ya da uygulama ihtimali olan kişi hakkında evden uzaklaştırma; tehdit, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlardan men etme; korunma ihtiyacı olan kişi-kişilere yaklaşmasının önlenmesi; korunan kişinin şahsi ve ev eşyalarına zarar vermemesi; silahı varsa veya silah taşımaya zorunlu bir kamu görevi ifa etse bile, zimmetinde bulunan silahı ilgili birimlere teslim etmesi hususlarında tedbir kararı alma yetkisi vermiştir. Ayrıca alkol, uyuşturucu veya uyarıcı madde bağımlılığı durumlarında, şiddet uygulayıcısı hakkında hastaneye yatmak dâhil muayene ve tedavisinin sağlanması koşulları getirilmiştir.

Şiddet uygulayan kişinin, ailenin geçimini sağlayan kişi olması durumunda, hâkim tarafından nafakaya hükmedilebilmektedir.

Yasada, şiddet uygulayan kişinin tedbir kararlarına aykırı hareket etmesi halinde üç günden on güne kadar zorlama hapsine tabi tutulması düzenlenmiştir.

6284 sayılı Kanun, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanması için, destek ve izleme hizmetlerinin 'yedi gün-yirmi dört saat' esas ile yürütüleceği "Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin (ŞÖNİM) kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu merkezlerde, şiddetin önlenmesi ve tedbir kararlarının izlenmesi, şiddet mağdurlarına yönelik koruma ve destek, şiddet

uygulayan/uygulama ihtimali bulunan kişilere yönelik önleyici ve ‘tedavi’ amaçlı hizmet sağlama gibi alanlarda çalışılması öngörülmüştür.³²

Kadınlara yönelik şiddetle mücadelede, kadınlara ve çocuklarına sağlanan önemli bir destek hizmeti de kadın sığınma evleridir (konukevleri). Bu kurumlar, şiddete uğrayan veya risk altındaki kadınların varsa beraberlerindeki çocukları ile birlikte, geçici süre ile barınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmaktadır. Kadın sığınma evlerinden fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik şiddete uğrayan; eşler arası anlaşmazlık nedeniyle evini terk eden ya da terk edilen ve yardıma ihtiyaç duyan; istenmeyen evliliklere zorlanan; herhangi bir nedenle ailesi tarafından kabul edilmeyen ya da değişik nedenlerle yardım ve desteğe ihtiyacı olan; boşanma, eşin ölümü veya çevre koşulları nedeniyle ekonomik ve sosyal yoksunluk içine düşmüş kadınlar yararlanmaktadır.

3.2.2.1.5.4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (2003)

2001 yılında yeni Medeni Kanunu’nun kabulünden sonra çıkarılan 4787 Sayılı Kanun Aile Hukukunu ilgilendiren davaların yanı sıra Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun uygulanmasından doğan davalara da bakmakla yükümlü mahkemelerin kuruluşunu belirleme amacını da taşımaktadır. Hakime, eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek sorunların gerektiğinde sulh yoluyla, gerektiğinde ise uzmanlardan da yararlanarak çözümünü teşvik etmek ve aile içi şiddetin önlenmesi için önemli yetkiler tanımıştır.

3.2.2.1.6.5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005)

Kanun şiddete uğrayan kadınlara hizmet vermek üzere belediyeleri yetkili kılmıştır. Büyükşehir Belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyelere kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açma görevi verilmiştir. Ancak sığınma evi açmayan belediyeler için herhangi bir somut yaptırım öngörülmediğinden, Ağustos 2008 itibariyle Türkiye genelinde yalnızca 1.115 kapasiteli 52 sığınak bulunmaktadır (KA-DER, 2010).

³² <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19459/KOZA-SIDDET-ONLEME-VE-IZLEME-MERKEZLERI>

3.2.2.1.7. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulmasına ilişkin 5840 sayılı Kanun (2009)

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi ile kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzlemde gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun tasarı ve teklifleriyle kanun hükmünde kararnameler hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak amacıyla kurulmuştur

3.2.3. Başbakanlık Genelgesi, Bakanlık Genelgesi ve Yönetmelikler

3.2.3.1. 2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (2006)

Başbakanlık Genelgesi yayınlandığı dönem içinde kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin bir devlet politikası haline geldiğini somut olarak gösteren bir politika metni olduğu için önem arz etmektedir. Genelge Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla kurulan TBMM Araştırma Komisyonu çalışmalarına dayalı olarak hazırlanmıştır. Metin kadınlara yönelik şiddet ve töre/namus cinayetleri konusunda alınacak önlemlere ilişkin öneriler ve bu önerilerin hayata geçirilmesinde sorumlu kurum ve kuruluşları belirlemiştir. KSGM koordinatör kurum olmuş, sorumlu kuruluşlar ve işbirliği kuruluşlarının Genelge kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin bilgileri üçer aylık periyotlar halinde derleyerek Başbakanlığa sunmakla yükümlü kılınmıştır. Genelge çerçevesinde ayrıca Genel Müdürlüğün koordinasyonunda ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların katılımıyla Kadına Yönelik Şiddeti İzleme Komitesi oluşturulmuştur. Ayrıca sığınmaevlerine ilişkin mevzuatın gözden geçirilerek AB normlarına uygun hale getirilmesi ve yerel yönetimlere sığınmaevi açma konusunda zorunluluk getirilmesi önerilmiştir. Genelge gereğince şiddete maruz kalan kadınlara hizmet sunan kamu kurum/kuruluşlarında çalışan personelin farkındalığını arttırmak amacıyla çeşitli eğitim protokolleri imzalanmıştır. Eğitimler “kadına karşı şiddet, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi, şiddet mağdurlarına yaklaşım tarzı, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve diğer ilgili kanunların uygulanması” gibi

konularda farkındalık ve duyarlılığı artırmak amacıyla (şimdi yerini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bırakmış olan) Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile ilgili Bakanlıklar arasında imzalanmıştır (KSGM, 2012).

3.2.3.2. 2006/35 Sayılı T.C. Adalet Bakanlığı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un Uygulanması Konulu Genelge (2006)

Genelge, Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasındaki bazı aksaklıkların giderilmesi için çıkarılmıştır.

3.2.3.3. 2007/6 Sayılı T.C. İçişleri Bakanlığı Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesine Yönelik Tedbirlerin Koordinasyonu Konulu Genelge (2007)

Genelgede savcılardan, namus cinayetine maruz kalabileceğini beyan eden veya aile içi şiddete maruz kalmış kadınlar ve çocuklarla ilgili her türlü koruma tedbirinin acilen alınmasını sağlamaları ve gizlilik esaslarına en üst seviyede uymaları istemiştir.

3.2.3.4. 6284 Sayılı T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği (2012)

Yeni Yasa ile uyumlu olarak çıkarılan yönetmelik, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişilerin şiddet uygulamasına mani olmaya yönelik tedbirlerle bunların alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

3.2.3.5. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik (2013)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na, belediyelere, il özel idarelerine ve sivil toplum kuruluşlarına ait kadın konukevlerinin açılışı, işleyişi, hizmetin çeşit ve niteliği, denetimi, kurumlar arası işbirliği ile çalışanların görev ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esaslarını belirleyen yasal metindir. Bu düzenleme ile 1998 tarihli, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'e Bağlı Kadın Konukevleri

Yönetmeliği³³ (1998) ile 2001 tarihli Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılan Kadın Konukevleri Yönetmeliği³⁴ yürürlükten kalkmıştır.

Yönetmelik fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete uğrayan kadınların çocukları ile birlikte geçici bir süre kalmaları için hizmet veren konukevlerinin Bakanlık tarafından yörenin ihtiyacına, sosyo-kültürel yapısına göre uygun görülen il ve ilçelerde açacağını belirtmiştir. İl özel idareleri ile sivil toplum kuruluşlarına konukevi açma hakkı verilirken, işleyişi Bakanlık denetimine bırakılmıştır. Bağımsız kadın danışma merkezleri ve belediyelere ait danışma merkezleri ortadan kaldırılmış, sığınaklara kabul işlemi mülki amir, aile mahkemesi hakimi veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amirinin kararı üzerine Şiddeti Önleme Merkezleri (ŞÖNİM)'ne bırakılmıştır. Söz konusu yönetmelik kadınlara yönelik şiddetle mücadele mekanizmalarının tamamını Bakanlığın doğrudan kontrolüne tabi kıldığı gerekçesiyle kadın örgütlerince eleştirilmektedir. Yönetmelikle getirilen düzenleme ile konukevlerine yerleştirilen kadınlara ilişkin olarak ŞÖNİM'in bilgi ve takdir yetkisinin aşırı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, daha önce belediyelere konukevleri açma şartı olarak belirtilen 50,000 kişilik nüfus şartı bu yönetmelikle 100,000'e çıkarılmıştır.

3.2.3.6. Töre ve Namus Cinayetleri ve Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2006)

2006 tarihli Komisyon raporu, kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin devlet politikası olarak benimsenmesinin ilk adımı olduğu için önemlidir. Rapor kadınlara yönelik şiddet, töre ve namus cinayetleri, medyada şiddet ve çocuğa yönelik şiddet hususlarında Türkiye'de durum, şiddetin ortaya çıkış nedenleri, bireysel, sosyal ve kültürel seviyelerde genel ve özel koruyucu ve önleyici tedbir önerileri tanımlamıştır. Rapor kapsamında kadınlara yönelik şiddetin önlenmesinde ekonomi, eğitim, kültür ve sağlık alanında dönüşümlere ve kadınların güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır.

³³ SHÇEK Yönetmeliği kadın konukevlerini “fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara uğrayan kadınların, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümlenmesi sırasında varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçici bir süre kalabilecekleri yatılı sosyal hizmet kuruluşları” olarak tanımlamıştır. Kuruluşta kalma süresi üç ay olarak belirlenmiş, düzenlenecek gerekçeli sosyal inceleme raporuna dayanılarak kuruluş müdürlüğünün teklifi ve il müdürlüğünün onayı ile bir defaya mahsus olmak üzere üç ay süreyle uzatma imkanı tanınmıştır.

³⁴Yönetmelik Özel hukuk tüzel kişilerince açılan sığınaklar ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) arasında hiyerarşik bir ilişki kurmuş, ilkini SHÇEK kararlarına tabi kılmış idi.

Töre/namus cinayetleri hususunda yaklaşım ise konunun namus cinayeti ekseninde ele alınması koruyucu tedbirler, rehabilitasyon servislerinin yanı sıra sistematik bir zihniyet dönüşümü için çalışılması biçimindedir. Medyada kadının ve şiddetin temsili ve ikisinin de reyting kaygıları ile istismarına dikkat çekilerek yasal denetim, etik ve farkındalık hususlarına vurgu yapılmıştır. Yine çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi hususunda tüm kurum ve kuruluşların koordineli bir biçimde çalışıp çocuğu şiddet ortamından uzaklaştırma ve koruma altına alma süreci işlenmiştir.

3.2.3.7. 9. Kalkınma Planı (2007-2013)

Türkiye'nin 2007–2013 yılları arası ülke gelişmişliğini arttırma yolunda plan ve programlarını belirleyen 9. Kalkınma Planı (KP), 2006'da kabul edilmiştir ve beş temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar, Rekabet Edebilirliğin Arttırması, İstihdamın Arttırması, İnsani Gelişmişlik ve Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi, Bölgesel Kalkınmanın Sağlanması ile Kamu Hizmetlerinde Kalite ve Etkinliğin Arttırılması olarak belirlenmiştir. Planda şiddetin, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de daha çok kadın ve çocukların maruz kaldığı bir sorun olduğu, kadınlara karşı şiddetin ve istismarın önlenmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının devam ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, Temel Amaçlar; Gelişme Eksenleri bölümünde kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla, bu konudaki toplumsal bilincin artırılacağı hedefine yer verilmiştir. Ancak Plan 2001-2005 yıllarını kapsayan 8.Beş Yıllık Kalkınma Planında olduğu gibi “Kadın, Aile ve Çocuk” adlı ayrı bir bölüm içermemektedir. 9. Plan içinde kadınlar toplumdaki dezavantajlı gruplardan biri olarak tanımlanmış ve kamu idarelerine bu sorunu ortadan kaldırmak yönünde amaç ve araç belirleme ve faaliyette bulunma zorunluluğu yüklenmiştir.

3.2.3.8. Başbakanlık KSGM Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010

Kadınlara yönelik aile içi şiddetle mücadele konusunda hedef ve mekanizmaları belirleme amacı ile hazırlanan Ulusal Eylem Planı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleye ilişkin altı alanı şu şekilde belirlemiştir: yasal düzenlemeler, toplumsal farkındalık ve zihinsel dönüşüm, kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesi, koruyucu hizmetler, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri ve sektörlerarası işbirliği. Plan aile içi şiddeti, kadınlara yönelik her türlü

şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunları ile ilişkilendirmekte ve çözüm hedeflerini de bu perspektiften sunmaktadır.

3.2.3.9. Aile ve Sosyal Politikalar BakanlığıKSGM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı, 2008-2013

İlki 2005 yılında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında hazırlanmış olan Ulusal Eylem Planı, Pekin Eylem Platformunda tanımlanan kritik alanlar (Eğitim ve Öğretim, Ekonomi, Yoksulluk, Sağlık, Yetki ve Karar Alma Süreçlerine Katılım, Çevre, Medya, Kadının İnsan Hakları, Kız Çocukları ve Kadının İlerlemesinde Kurumsal Mekanizmalar) kapsamında hazırlanmıştır. Plan belirtilen alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi amacıyla resmi ve sivil toplum kurum ve kuruluşların ortaklığı ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla kamu politikalarının oluşturulmasında amaç hedef ve uygulama stratejilerini belirlenmiştir.

3.2.3.10. Aile ve Sosyal Politikalar BakanlığıKSGM Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015

Eylem Planı, kadınlara yönelik şiddetle mücadelede tanımladığı beş alanda (yasal düzenlemeler, farkındalık yaratma ve zihniyet dönüşümünün sağlanması, kadının güçlendirilmesi ve koruyucu hizmet sunumu, sağlık hizmetlerinin sunumu, kurum/kuruluşlar arası işbirliği) iyileştirmeler öngörmektedir. Örneğin Eylem Planı'nda, yasal düzenlemeler kapsamında "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanununun 3, 10, 17 ve 19'uncu maddeleri ile hüküm altına alınan ödemelerin yapılacağı bütçe kalemleri hakkında Maliye Bakanlığı'ndan tertip açılarak ödenek... aktarımının sağlanması" (KSGM, 2012) hedeflerden biri olarak belirtilmiştir. Farkındalık artırma alanında tanımlanan hedeflerden biri ise evlenmek üzere başvuran çiftlere dağıtılmak üzere, "toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddet, ev içi şiddet, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında bilinçlendirme materyallerinin" hazırlanması ve bunların basılarak dağıtılmasıdır. Koruyucu hizmet sunumu başlığında belirlenen hedeflerden biri "hizmet sunumunun her kademesinde yer alan görevlilere yönelik eğitim programları düzenlenmesi/sürdürülmesi"dir. Sağlık kuruluşlarında acil ve psikolojik ve sosyal destek hizmetleri veren birimlerin sayısının artırılması ve bu faaliyet alanına "kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet mağdurlarının da dâhil edilmesi" orta vade için öngörülen bir diğer hedefdir.

Kadınlara yönelik şiddetin boyutlarını anlamak için ülke çapında “araştırmaların yapılması, veri toplama standartlarının belirlenmesi, izleme göstergelerinin geliştirilmesi ve veri tabanının oluşturulması” kurumlar ve kuruluşlar arası hedefler başlığı altında yer almaktadır.

3. 3. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET POLİTİKALARINDA DÖNÜŞÜM VE GELİŞMELER

Kadın hakları savunucularının politik bir sorun olduğu iddiasıyla kamusal alanda görünür kılmak istediği kadınlara yönelik şiddet, sorunun ele alınışı açısından farklı perspektiflerin bulunduğu, kimi zaman da çatıştığı bir politika alanı olarak tanımlanabilir. Kadınlara yönelik şiddet, kimi zaman kişinin fiziksel bütünlüğüne zarar verdiği için cezayı gerektiren bir sorun, kimi zaman kadınların insan haklarına yönelik bir ihlal, kimi zaman (iş saati ve ücret kaybı, sosyal hizmetler, hukuk ve tıbbi masrafları nedeniyle) ekonomik maliyeti de olan bir sağlık, eğitim veya kültür sorunu, kimi zaman da toplum ve aileye yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Sorunun ele alınış ve değerlendirilmesinde görülen farklılıklar, geliştirilen siyasaaların çözüme yönelik etki ve kapsamalarının belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Örneğin, kadınlara yönelik şiddeti bireyin fiziksel bütünlüğüne yönelik bir saldırı olarak okuyan hukuki yaklaşım suçun adil cezalandırılmasını hedeflerken, kadınlara yönelik şiddetin varlığını ve sürmesini bir eğitim sorunu olarak algılayan perspektif toplumsal dönüşümü sağlayabilecek tedbirler arayışına gitmiştir.

Türkiye’de de, otuz yılı aşkın mücadele süreci geride bırakılırken, kadınlara yönelik şiddete ilişkin söylem ve pratiklerin de dönüşümler geçirdiğini, sorunun tanımlanması ve çözümü için çalışılması hususunda, zaman içinde ortaya farklı perspektiflerin çıktığını görmek mümkündür.

3.3.1. 1980’lerden 90’lara: Patriyarkal Şiddet Söylemi

Birçok anlamda siyasi dönüşüme tanıklık eden 1980’ler Türkiye’de, büyük şehirlerde ve küçük çapta da olsa, feminist örgütlenmenin başladığı döneme denk düşmektedir. Bu dönemde feminist bilinç ve bu bilincin toplumsal düzeyde yaygınlaştırılıp

örgütlenmesinde kadınlara yönelik şiddet olgusuna yapılan vurgu ve özellikle ‘ev içi şiddet’ ve cinsel taciz meselelerinin ön plana çıkarılması önemli bir araç olmuştur.

1985’te TBMM’de onaylanan BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW) Türkiye tarafından uygulanmaya konması için açılan dilekçe kampanyası dört bin kadar kadın tarafından imzalanıp 1986’da TBMM’ye sunulmuştur. O yıllarda kadın hareketince örgütlenen “Bağır Herkes Duysun” ve “Mor İğne” gibi kampanya ve etkinlikler ev içi şiddeti, cinsel tacizi ve patriyarkal yapının ve zihniyetin ifşasını ve protestosunu hedeflemiş; ilk kadın sığınma evleri bu dönemde kadın STK’larınca kurulmuştur. Yine bu dönemde, kadın hareketi tarafından Medeni Kanun’da kadınların çalışmasını kocalarının iznine bağlayan 19. maddeyi, Türk Ceza Kanunu’nda fuhuşu meslek edinen kadınlara karşı tecavüzde tecavüzcüye uygulanan üçte iki ceza indirimini öngören madde ve hükümleri protesto eden ve toplumda ses getiren kampanyalar düzenlenmiştir. Söz konusu yasa maddelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi ile sonuçlanan bu eylemler kadın hareketinin yasal düzlemde atılmasını istediği değişimlerin ilk adımlarını oluşturmuştur.

Dolayısıyla, 1980’lerin ortasından 1990’ların ortasına kadar kadın hareketinin özerk ve radikal bir kadın siyaseti gündemi oluşturma dönemi yaşadığı söylenebilir (Sancar, 2010). Bu dönemde kadınlara yönelik şiddet söylemi ev içi şiddet, cinsel şiddet ve taciz odaklı olarak geliştirilmiş; şiddet ve patriyarka (ataerkillik) ilişkisi vurgulanarak bu alanlarda kökten ve kapsamlı dönüşüm talepleri ilk defa dile getirilmiştir.

3.3.2. 1990’lardan 2000’lere: Uluslararası İnsan Hakları Söylemi

1990lı yılları hem kadın hareketinin kendi kurumsal örgütlenme yapısını oluşturmaya başladığı, hem de devlet düzeyinde ‘kadın hakları’ ve ‘kadın erkek eşitliği’ söyleminin ve kurumsallaşmanın yaygınlaştığı yıllar olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönem aynı zamanda, bu alanlarda uluslararası standartların Türkiye’nin gündeminde giderek daha fazla yer almaya başladığı, devletin de kadın hakları alanında somut bazı adımlar attığı yıllardır. Örneğin, 1986’dan itibaren CEDAW uygulanmaya başlanmış; 1990’da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuş; 1995 yılında kadınlara yönelik şiddetin kadınların insan hakları ihlali

olduğu fikrinin açıkça benimsendiği BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu imzalanmıştır. Uluslararası gündem ve Türkiye'deki kadın hareketinin etkileşimi, bu hareketin, kadınlara yönelik şiddet sorununu ulusal ve yerel düzlemde siyasa gündemine alınması talebine güç sağlamıştır. Kadınlara yönelik şiddetin uluslararası düzlemde 'kadınların insan hakları' çerçevesinde tartışılıyor olması konunun Türkiye'deki sunumuna meşruiyet getirmiştir. Uluslararası fonlar, teşvik ve ortaklık programları ile kadınlara yönelik şiddetle mücadelede hem kadın örgütlerinin, hem de devlet kurumlarının proje geliştirip, yürütmeleri ve örgütlülüklerini sürdürebilmeleri mümkün olmuştur.

Kadın hakları alanında ülkemizde 1990'larda yaşanan kurumsallaşmanın bir başka örneği bu dönemde üniversitelerde Kadın Çalışmaları bölüm ve enstitülerinin kurulmasıdır. İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (1990), Marmara Üniversitesi Kadın İşgücü istihdamı ve Uygulama Merkezi (1990), Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (1993) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programının (1994) başlatılması ile Türkiye'de yüksek öğrenim alanında kadın çalışmalarının akademik bir disiplin olarak inşası yönünde önemli adımlar atılmıştır.

1990'ların sonu ve 2000'lerin başı, aynı zamanda yasalarda kadın-erkek eşitliğine ters düşen veya kadınlara karşı ayrımcılığa sebebiyet veren hükümlerin ayıklandığı ve bazılarının ortadan kaldırıldığı hukuki bir reform sürecine denk düşmektedir. 1980'li yıllardan bu yana devam eden uluslararası standartları benimsenmesi eğilimi 1998'de kadınlara yönelik şiddet konusunda ilk ulusal yasal düzenlemenin yapılmasına yol açmıştır. Amacı ve içeriği itibarı ile kadınlara yönelik şiddete ilişkin mağduru koruyucu tedbirleri içeren 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun döneminin uluslararası standartlara uygun ilerici hükümler içeren bir düzenlemedir. Uluslararası standartların yasalara yansıtılması eğilimi 2000'li yılların başından itibaren ciddi bir hız kazanmış, 2005'te Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin başlaması ile de nitelik değiştirmiştir.

AB müktesebatı ile uyum çalışmaları çerçevesinde AB'nin 'toplumsal cinsiyet eşitliği' perspektifinin ulusal yasalara yansıtılması öncelikli olarak hedeflenmiş; sürece bu konularda son yirmi yıldır çeşitli hazırlıklar yapmış olan kadın örgütlerinin

müdahil olması da alanda gerçekten kapsamlı dönüşümler gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde yasa yapım sürecinde farklı kadın örgütlerinin ortak çabası ile oluşan TCK Platformu ve benzer örgütlenmeler ile kadın hareketinin gündem ve taleplerinin yapılan yeni yasalara büyük ölçüde yansıdığını görmek mümkündür. Bu işbirliği, 1990'larda giderek farklı (İslami hareket, Kürt kimliği, cinsel kimlik vb.) hareketler içinde siyasallaşmış olan kadınların, aralarındaki ideolojik ve siyasi ayrılıklara rağmen, bir araya gelip ortak eylem geliştirebilmiş olmaları açısından da önemlidir. Bu dönemde her ne kadar kadın hareketinin değişik kesimlerince kadınlara yönelik şiddet algısı ve bu kavramın oturtulduğu bağlam farklı olsa da (örneğin kadınlara yönelik şiddet, muhafazakar perspektiften, aileye zarar veren bir sorun olarak algılanırken Kürt hareketi tarafından politik bir sorunun parçası olarak okunsa da) bu olgu ve onunla mücadele kadın kesimlerin bir araya gelip ortak eylem istenci geliştirdiği nadir bir siyasa alanı olmuştur.

Dönemin önemli yasal düzenlemeleri Yeni İş Kanunu (2001), Yeni Medeni Kanun (2001), Yeni Ceza Yasası (2004) ve Anayasa reformu (2004)'dur. Bu yasalar arasında, kadınlara yönelik şiddet açısından en önemlisi içinde kadınlara yönelik şiddete ilişkin somut hüküm ve düzenlemeleri barındıran yeni TCK'dır (2004). Cinsel taciz, hak ihlali ve saldırı suçlarını eşitlikçi bir perspektiften ele alıp, cezalandıran bu yasa ile ceza hukuku alanında çok önemli bir dönüşüm yaşanmış; kadınlara yönelik cinsel suçları toplumsal ahlak bağlamında ele alan eski hukuk anlayışı ve terminolojisi yerini bu suçları bireysel hak ihlalleri kapsamında tanımlayan bir anlayış ve söyleme bırakmıştır. Bu bağlamda evlilik içi tecavüzün ceza yasasında suç sayılması yeni anlayışın niteliğinin önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla, kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin kurumsallaşıp yaygınlaştığı, uluslararası düzlemle ilişkide insan hakları ve bireysel haklar söylemi ile gündeme taşındığı 2000'li yıllar, şiddetin farklı, kimi zaman da kesişen eşitsizlik eksenleri üzerinde tartışılmasını da getirmiştir. Bu bağlamda kadınlara yönelik şiddet sorununun toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak okunması ile birlikte konunun LGBT bireylere yönelik şiddeti de kapsamaması talebi de kimilerince gündeme taşınmıştır.

3.3.3. Bugün: Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadelede Yeni bir Dönem

Türkiye’de 2000-2005 dönemine damgasını vuran kadın erkek eşitliğini sağlama amaçlı yasal reform sürecinin giderek farklı bir dinamik kazandığı, hatta önceki dönemde olduğundan değişik bir mecraya kaydığını gözlemek mümkündür. İlerleyen yıllarda AB’ye üyelik sürecinin yavaşlaması ile bu uluslararası faktörün etkisini yitirmeye başladığı ve genel anlamda hem toplumsal cinsiyet eşitliği, hem de kadınlara yönelik şiddet konularında gelişen siyasa tartışmalarında ulusal, yerel dinamiklerin daha etkin hale geldiğini söylemek mümkündür.

Öte yandan, bu dönemde kadınlara yönelik şiddet sorunu siyasal gündemde önemini korumuş; hatta devlet yetkililerinin söylemleri ve devletin kadınlara yönelik politikalarında konu giderek artan bir önem kazanmıştır. 2007’den bu yana yapılan hukuki düzenlemelere (4320 sayılı Ailenin Korunmasına dair Kanun’da yapılan değişiklik (2007), TBMM bünyesinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu oluşturulması (2009), Komisyon bünyesinde “Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Uygulamaların İncelenmesi” hakkında alt komisyon kurulması eklenmiş; 2011’de “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” (İstanbul Sözleşmesi) imzaya açılmış ve Türkiye tarafından imzalanıp (11 Mayıs 2011), onaylanmıştır (8 Mart, 2012). Bu kabulü takip eden bir başka önemli gelişme de söz konusu Sözleşme’nin temel yaklaşım ve içeriğini de yansıttığı savunulan 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un 8 Mart 2012’de kabul edilmesidir. Bu kanunun uygulanması amacıyla kadın sığınaklarının işleyişini düzenleyen “Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik” de hazırlanarak 5 Ocak 2013’de yürürlüğe girmiştir.

Son yıllarda bir yandan kadınlara yönelik şiddet sorununa ilişkin olarak etkinliği ve kapsamı genişleyen yasal düzenlemelerden söz etmek mümkünken, aynı zamanda sorununun devlet nezdinde giderek daha çok ‘ailenin korunması’ ve ‘ailede adaletin ve sürekliliğin sağlanması’ perspektifi ile ele alındığı söylenebilir. Nitekim, kadınlara yönelik şiddeti, kadınlara karşı bir ayrımcılık örneği ve bireyin insan haklarının ihlali olarak algılamaktan farklı biçimde, bu tür davranışları aile içinde ve aileye karşı işlenmiş suçlar olarak algılama eğilimini bu dönemde yapılan yasaların ve kurulan kurumların isimlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, 2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na

dönüştürülmüş; 6284 sayılı yeni yasa ‘Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yasası’ olarak adlandırılmıştır. Kadınları aile içinde tanımlayan, annelik rolüne vurgu yapan ve şiddetin öncelikle aile kurumu üzerindeki olumsuz etkisinin altını çizen söylem ve politikaların son dönemde giderek egemen olduğunu görmek mümkündür.

3.4. KADINLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİ ÖNÜNDEKİ SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR

Önceki bölümlerde sunulan bilgiler çerçevesinde bu bölümde Türkiye bağlamında kadınlara yönelik şiddetle mücadelede saptanan bazı engeller, sorunlar ve darboğazlar ana başlıklar olarak sıralanmıştır. Bu tespitler kadınlara yönelik şiddet politikalarında ‘sorunun ele alınışı’nda, kadınlara yönelik şiddet sorununa dair ‘durumun tespiti’nde, ‘mevcut mevzuatta’ ve ‘uygulama alanı’nda tespit edilen sorunlar olarak dört başlıkta sunulacaktır.

3.4.1. Kadınlara Yönelik Şiddet Politikalarında Sorunun Ele Alınışı ile İlgili Saptanan Sorunlar

Özellikle son dönemde kadınlara yönelik şiddetin yapısal bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak ele alınmak yerine, aile içinde tanımlanan ve adeta aileye karşı işlenmiş bir suç olarak algılanması yönünde bariz bir eğilim vardır. Kadınlara yönelik şiddetin bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesi ve toplumsal-yapısal bir sorun olarak ele alınmaması, konunun ‘kadınların güçlenmesi’ ve buna bağlı olarak eğitim, istihdam, siyasete katılım ve özel yaşamda eşitlik gibi boyutlarla ilişkilendirilerek bütüncül politikaların oluşturulamaması anlamına gelmektedir. Benimsenen politika ve oluşturulan kurumsal mekanizmaların parçalı ve kimi zaman da yapay kalma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu açıktır. Nitekim, aile vurgusunun kadınlara yönelik şiddet kavramının önüne geçtiği aile mahkemelerindeki hakimlerin koruma tedbiri istemlerini dahi aileyi koruma gerekçesi ile reddettikleri örneklerin varlığına STK’lar tarafından dikkat çekilmektedir.

Bu bağlamda, ailenin güçlendirilmesi söyleminin kadınları münhasıran annelik rolüyle özdeşleştirme ve özel alana hapsetme tehlikesine dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda, aile vurgusunun sosyal devletin bakım sorumluluklarını aileye ve kadınlara transfer etmekte işlevsel olduğuna, kadınların aile içinde ücretsiz işgücü olarak tanımlanmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirici, şiddet sarmalını yeniden üretici rolüne dikkat çekmek gerekmektedir.

Kadınlara yönelik şiddet sorununun aile içi şiddet ile sınırlı olarak ele alınması eğilimi, sorunun halen istatistik ve diğer verilere zaten yeterince yansımayan diğer tür ve boyutlarının (cinsel şiddet, iş yerinde taciz, kadın ticareti vb.) görünmez kalması sonucunu verecektir. Aile içi şiddet dışındaki şiddet türleri hukuki ve siyasi müdahale alanının dışında kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Cinsel şiddete uğrayan kadınların yalnızlaşma korkusu ile konuyu ve deneyimlerini kamusal alana ve yargıya taşıyamadıkları, bir diğer deyişle adalete erişimlerinin kısıtlılığı bilinmektedir. Benzer biçimde insan ticareti mağduru kadınlar dışında göçmen ve sığınmacı kadınların yaşamakta olduğu şiddet ve ayrımcılık gündeme gelememektedir.

Öte yandan aile içi şiddet sorununun da birçoklarınınca asayiş sağlama amacı çerçevesinde ve fiziksel şiddetle sınırlı olarak algılanması da ciddi bir problemdir. Kadınlara yönelik şiddetin psikolojik, ekonomik, cinsel ve fiziksel boyutlarının çok zaman el ele giden ve birbirini tamamlayan bir süreklilik gösterdiği gerçeği düşünülürse, olguyu fiziksel şiddete indirgeyen yaklaşımın dönüştürücü politikalar üretme açısından da etkisinin sınırlı kalması kaçınılmazdır.

Yasal düzlemdeki değişimlere rağmen, uygulamada geleneksel veya cinsiyetçi zihniyetin sürmesi nedeni ile hedeflenen kazanımlar gerçekleştirilememektedir. Alanda çalışan birçok kadın STK'sının deneyimi de bu görüşü destekler niteliktedir. Yetersiz sığınak, kısıtlı bütçe gibi maddi sorunların yanında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden yoksun, konuya ilişkin var olan yasal düzenlemeler ve uygulamalar konusunda yeterince bilgi sahibi olmayan görevlilerin kadınların şiddetten korunmasına yeterince katkı yapmadığı belirtilmektedir. Örneğin, ilk başvuru yeri olan polis veya jandarma karakolunda ya da savcılıkta görevlilerin yasal mevzuat hakkında bilgisinin ve yasanın amacı konusunda duyarlılıklarının olmamasının uygulamada sık karşılaşılan sorunlardandır.

Koruyucu ve önleyici politikaların çok yönlü dönüştürücü politikalarla desteklenmediği, hatta bunların dönüştürücü politikaların yan unsurları haline gelmediği, durumlarda kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için gerekli olan toplumsal ortamın oluşmayacağı açıktır.

3.4.2. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Ülke Durum Saptamasında Karşılaşılan Sorunlar

Ülke çapında kadınlara yönelik şiddete dair veri eksikliği, sorunun boyutları ve biçimleri hakkında bilgi edinilmesine engel teşkil etmektedir. Aile içi şiddetin pek çok durumda normalleştirilmesi, şiddetin yıldırıcı etkisi, adalete erişimde karşılaşılan engeller gibi hususlar sağlıklı veri olmayışında etkindir. Birçok durumda, örneğin, kurumlarda yaşanan kadınlara yönelik şiddet politik veya idari nedenlerle kayıt altına alınmamakta, böylece sorun gündeme gelemediği için mücadele planları geliştirilememektedir. Toplumsal düzeyde yaşanan (taciz, tecavüz gibi) cinsel saldırılar ve de özellikle tabu nitelikli aile içi cinsel şiddet (ensest) vakalarının ahlaki ve kişisel kaygılarla saklandığı bilinmektedir.

Konuya ilişkin saptanan bir başka sorun da alanda çalışan kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin 'proje bazlı' çalışmaları dolayısıyla bu çalışmaların birbirlerinden kopuk ve bütüncül bir perspektiften yoksun olmalarıdır. 'Proje bazlı' çalışmaların konu ve yaklaşım seçimlerinde donörlerin belirleyici etkisi olması ise bu çalışmaların toplumsal gerçeklik ve ihtiyaçlar açısından önceliklere yanıt vermemesi sonucunu doğurabilmektedir.

Son dönemde kadınlara yönelik şiddet konusunda çalışan ve deneyimi olan kadın sivil toplum kuruluşlarının devlet kurum ve kuruluşları ile olan işbirliğinin azaldığı, bu STK'ların politika yapım sürecinin dışında kaldıkları şikâyetleri vardır. 1990'larda iyi örnekleri görülmüş olan KSGM- kadın STK'ları-akademik camia işbirliğinin devam etmemesi bilgi, birikim ve deneyiminin politikalara yansıtılması açısından bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (İlkkaracan, 2012).

3.4.3. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Mevcut Mevzuatta Saptanan Sorunlar

İstanbul Sözleşmesi'nin TBMM'de onaylanmasını takiben kabul edilen 6284 Sayılı T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un kapsam ve bakış açısının uluslararası Sözleşme ile uyumlu olması beklenirken, bu konuda bazı eksikliklerin olduğu bilinmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nde kadınlara yönelik şiddet ile 'toplumsal cinsiyet eşitsizliği' ilişkisi açıkça belirtilmiş olmasına karşın 6284 sayılı yasada 'toplumsal cinsiyet' teriminin kullanılmasından kaçınılmıştır. Sözleşmenin önleme ve politika geliştirme boyutları yasada yeterince vurgulanmamış, daha ziyade mağduru koruma ve faile yönelik adli soruşturma ve cezalandırma boyutlarının üzerinde durulmuştur.

Keza, Sözleşmede yer alan uluslararası düzlemde karşılaştırılabilir nitelikli düzenli veri toplama gibi zorunluluklar, yasa kapsamı içerisinde yer almamıştır.

6284 sayılı yasanın kadınlara yönelik şiddetle mücadele hususunda kolluk kuvvetleri ve mülki idareye verdiği inisiyatif ve önceliğin, yasanın kadınlara yönelik şiddetle mücadeleyi ağırlıklı olarak asayiş seviyesinde ele aldığı endişesini yaratmaktadır. Özellikle ilgili kurum personelinin yeterli eğitim almadığı ve farkındalık sahibi olmadığı durumlarda yasanın uygulanmasının geleneksel değer yargıları ve ataerkil davranışlar engeline takılacağı söylenebilir. Bu durumun uygulama örnekleri ile tespit edilmesi ve daha etkili bir erişim sürecinin hangi aşamalarda nasıl somut dönüşüm ve destekler gerektirdiği gibi hususlar, alanda yapılacak bir araştırma ile belirlenmelidir.

Öte yandan ülkemizde yasal düzenlemelerde sık yapılan değişiklikler (örneğin 4320 sayılı yasadaki 6284 sayılı yasaya geçiş) ve kurumsal yapıların kadınlara yönelik şiddetle ilgili birimlerindeki dönüşümler başta polis, jandarma gibi kolluk görevlileri ve adalet personeli (hakim, savcı, avukat) olmak üzere uygulayıcılar açısından kopukluk ve etkili uygulamada zayıflık doğurabilmektedir. Bu tür dönüşümlerin hizmetlerde süreklilik ve yaygınlığı olumsuz etkilediği bir gerçektir. Yasaların tanınması ve uygulayıcıların yasaları benimsemesi zaman aldığı ve ancak belli bir pratik sonucu etkin uygulamanın olabildiği düşünülürse bu tür topyekün dönüşümler

şartlar çok iyi değerlendirildikten sonra ve gerekli ön hazırlık ve bilgilendirme önlemleri alındıktan sonra yapılmalıdır. Nitekim son yasal ve kurumsal değişikliklerle KSGM ve SHÇEK'ler gibi kadınlara yönelik şiddetle mücadelede kullanılan birçok kurum ve mekanizmanın işlevsiz hale gelmesi, buralarda yıllar boyu kazanılmış olan deneyim ve birikimin değerlendirilememesi tehlikesini doğurmuştur.

6284 sayılı yasanın uygulanması amacı ile yürürlüğe konulan Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelikte ise genel olarak, düzenleme ve denetim ağırlıklı bir anlayışın hakim olması, sorgulanması gereken bir durum olarak görünmektedir. Bu bağlamda,

- 1) Sığınaklarla ilgili (kuruluş, işleyiş vb. ilişkin) tüm düzenleme ve denetim yetkilerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda toplanması, bu alanda ciddi deneyim sahibi ve hizmet veren sivil toplum örgütlerinin ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerinin sürecin dışında kalmasına neden olabilecektir.
- 2) Yönetmeliğin Ek-3 belgesinde yer alan Kadın Konukevi Taahhütname Formu'nun yoruma açık ifadeler içerdiği görülmektedir. Örneğin, yönetmeliğin ilgili maddesi (md. 9) kadınların "devletin itibarını düşürecek ya da görevlilerin onurunu zedeleyecek tutum ve davranışlarda bulunmamak, konukevi aleyhine resmi makamları gereksiz taciz etmemek, konukevi görevlileri ve kadınlar hakkında asılsız ve onur kırıcı haber yaymamak, konukevine fotoğraf makinesi, kamera, teyp gibi kayıt cihazları sokmamak (Bu tür eşyaların kadın konukevi müdürlüğüne tutanakla teslim edilmesi zorunludur)" sığınaktan yararlanacak kadınlar üzerinde yönetimlerin denetim kurma olanağını arttırabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu tür düzenlemelerin kurumlardan yararlanan kadınların temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamayacak biçimde olmaması gerekmektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun (2005) 50.000 kişi olarak belirlediği konukevi açma zorunluluğuna ilişkin kıstasın Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik'te 100.000 kişi olarak saptanmış olması hem yasal düzlemde bir tutarsızlığa işaret etmekte, hem de ülkemizde zaten ihtiyaçtan çok az olan sığınmaevi sayısının arttırılması amacıyla yönelik olarak olumsuz bir mesaj vermektedir.

3.4.4. Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Uygulamada Saptanan Sorunlar

Ülkemizde kadınlara yönelik şiddet konusunda mevcut yasa, düzenleme ve kurumsal mekanizmaların varlığına rağmen uygulamada istenilen duyarlılık ve etkenlik gerçekleştirilememiştir. Şiddete maruz kalan kadınların maddi, psikolojik ve hukuki destek alabilecekleri az sayıdaki merkez veya sığınağa ulaşamamaları bir yünden bu kadınların içinde yaşadıkları toplumsal ve ailevi koşulların getirdiği sınırlılıklara bağlı ise de, diğer yünden konu ilgili kurumlarda görev yapan personelin azlığı; eğitimlerinin yetersizliği; bu kurumların bütçe ve kaynak sıkıntıları gibi kurumsal ve idari nedenlerin varlığına bağlıdır.

6284 Sayılı Yasa ile görevlendirilen, kolluk, mülki amir, hakim ve savcılar başta olmak üzere kadınların iletişime geçebileceği kamu personelinin yasa hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve bu personelin, çok defa, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların insan hakları alanındaki uluslararası standartlara dayalı bakış açısına sahip olmamaları; yasanın uygulamasında sorun oluşturmaktadır. Bu durumun bir başka yansıması ise kolluk kuvvetlerinin yasada kendilerine verilen yetkileri kullanmak yerine görevleri savcı ve hakimlere havale etmeyi yeğlemeleridir. Bu durumun savcı ve hakimlerin iş yükünü ağırlaştırdığı da belirtilmektedir.

SHÇEK'in kadınlara destek veren birimlerinin merkezi olarak yapılandırılmış Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri'ne bağlı ŞÖNİM'ler ile ikame edilmesi de uygulamada bazı yeni sorunlar getirmektedir. 26-27 Ocak 2013 tarihli Mor Çatı tarafından İstanbul'da düzenlenen 'Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) Çalıştayı'nın Sonuç Bildirgesi'nde(2013) pilot illerde yapılan uygulamalarda uygulamadan sorumlu birim personelinin kadından yana bir bakış açısının olmadığı ve kadınların yasal haklarına ve destek hizmetlerine erişimde önemli zorluklar yaşadıkları iddia edilmektedir. Henüz pilot uygulaması yapılan ŞÖNİM'lerin kadınların kolayca ulaşamayacakları yerlerde açıldıkları, sosyal çalışmacı, avukat, psikolog desteklerinin yetersiz kaldığı yönünde gözlemler de dile getirilmiştir.

3.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Geçtiğimiz 30 yılda Türkiye’de hem sivil toplum düzeyinde hem de devlet tarafından yapılan çalışmalar sonucu, kadınlara yönelik şiddet sorununa ilişkin toplumda ciddi farkındalık yaratılmış; bu konuda kitle iletişim araçlarının önemli bir bölümünde olumlu dönüşümler yaşanmış; kadınlara yönelik şiddet konusunda toplumsal duyarlılık düzeyi artmıştır.

2000’li yıllarda gerçekleşen yasal reformlara ek olarak 1998 ve 2012’de, önce 4320 sonra da 6284 sayılı yasalarla, özellikle kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti önleme, mağdurlarını koruma, faillerini cezalandırma amaçlı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasaların yapıldıkları dönemde dünyada geçerli olan ileri standartlar benimsenmiş; getirilen koruyucu ve cezai önlemlere ilişkin olarak dönemin en ilerici yaklaşımları kullanılmıştır.

2010’lu yıllarda ise kadınlara yönelik şiddet konusunda hükümet tarafından atılan adımlar yeni bir ivme kazanmış; Türkiye bu dönemde hem Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni (İstanbul Sözleşmesi) imzalayıp, onaylayan ilk devlet olarak, hem de iç hukukta 6284 sayılı yasanın çıkartılması ve TBMM kadın Erkek Eşitliği Fırsat Komisyonu’nun (KEFEK) konuya ilişkin ufuk açıcı çabaları (örn. erken yaşta evlilikler) ile kadınlara yönelik şiddetle mücadelede ‘siyasi irade’nin varlığını göstermiştir.

Ancak bütün bu görüntüye karşın günde ortalama beş kadının öldürüldüğü ülkemizde halen kadınlara yönelik eş ve partner şiddeti çok yaygındır; ‘çocuk’ gelinler olağan kabul edilmekte; cinsel ve kurumsal şiddet büyük ölçüde görünmez olmaya devam etmektedir. Bu alanlarda dönüşüm ve etkili çözümler üretildiğini söylemek zordur.

Sorunun ilk defa gündeme taşındığı 1980’li yıllardan bu yana kadınlara yönelik şiddetin yapısal bir problem ve bu şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en açık ve dramatik ifadesi olduğunun altı çizilmektedir. Kadınlara yönelik şiddetle toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasında bağımlılık ilişkisi günümüzde Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası hukuki düzenlemelerde de (İstanbul Sözleşmesi) kabul edilmekte ve devlete bu konuda yükümlülük getirmektedir. Diğer bir deyişle, kadınlara yönelik

şiddetle mücadele için geliştirilecek politikalarda bu bakış açısının hakim olması devletimiz açısından bağlayıcı bir taahhüttür. Ancak Türkiye’de uygulanan mücadele yöntemleri ve bunların dayandıkları perspektifin bu saptamaların gerektirdiği çok yönlü yaklaşıma sahip olduğunu söylemek zordur.

Bu bağlamda, göz önünde bulundurulması gerekli temel unsurlardan biri kadınlara yönelik şiddetle mücadelede kullanılan söylem ve politikaların kadınları yalnızca bu tür şiddetin mağduru olarak hedefe alıp, onları korumakla sınırlı olmaması gereğidir. Bu politikaların kadınlara yönelik şiddet sorununu yaratan kültürel, ekonomik, politik yapılara, iktidar ve cinsiyet ilişkilerine, daha açık bir deyişle, her türlü ataerkil yapı ve ilişkiye, müdahale etmesi ve bunları dönüştürmesi hedeflenmelidir. Bu kapsamda kadınların varlıklarını, kimliklerini ve haklarını onların aile içerisindeki konumları, eş ve anne rolleri ile tanımlamak, birey olarak temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını kısıtladığı için kadınla yönelik şiddetle mücadelede benimsenen bir perspektif olmamalıdır.

Kadınları güçlendirecek, onların şiddet ortamı içine düşmesini engelleyecek ya da bu ortamdan çıktıktan sonra toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatta var olmalarını sağlayacak eğitim ve istihdam olanaklarının sağlanması, sosyal ve psikolojik güçlendirme ve dayanışma ağlarının oluşturulması bu politikaların asli bir parçası olmalıdır. Bu açıdan politikaların, kadınlara yönelik şiddeti mağduru ‘geçici’ koruma altına alarak ve işlenmiş bir suçu cezalandırarak caydırıcı olmayı hedefleyen yaklaşımın ötesine geçmesi gerekmektedir. Sorunun toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarını doğru teşhis edip, bunları dönüştürme hedefini taşıyan, her alanda geçerli olacak bir toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi kadınlara yönelik şiddetle mücadelenin ‘olmazsa olmazı’dır.

Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin CEDAW kapsamında üstlendiği kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı yok etme sorumluluğu, kadınlara yönelik şiddet ile etkili mücadelede de yol gösterici olmalıdır. ‘Aile içi şiddet’ denilen ve CEDAW’a göre özel alanda uygulanan en çarpıcı kadınlara yönelik ayrımcılık türü olan şiddetin yok edilmesi özel alan ilişkilerinin kadın erkek eşitliği yönünde dönüştürülmesi ile mümkün olabilecektir.

Cinsiyete dayalı eşitsizlik sorunu olarak şiddetin sınıf, cinsel kimlik, etnisite gibi kimi zaman kesişen farklılık ve eşitsizlik eksenlerinde ne şekilde ortaya çıktığı ve nasıl deneyimlendiği sorularına yanıt aranması ve bu tür kesişen mağduriyet eksenlerinin etkilerinin ortadan kaldırılması için de çabalara ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda, kadınlara yönelik şiddet sorununa ilişkin yasal düzenlemelerin yapımı ve uygulanması toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerine bağlı kalarak, vakaların özgün niteliğini göz önünde bulunduran ve daima mağdurların haklarını üstün tutan müdahalelere imkân verecek esnekliği sağlamalıdır.

Şiddetin tek bir boyut ve biçimde değil değişik düzlemlerde (aile, çalışma hayatı vs.) ve farklı biçimlerde (fiziki şiddet, cinsel taciz, psikolojik şiddet, ekonomik şiddet vs.) yaşandığı göz önüne alınmalı ve bütün bu alanlarda kadınlara yönelik şiddete ve kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı mücadele siyasa gündemine eşit vurgu ile dahil edilmelidir. Kadınlara yönelik şiddetin bazı tür ve örneklerine (örneğin kadın cinayetleri) aşırı önem ve ilgi gösterilerek bu tür şiddetin süreklilik ve çeşitlilik gösterdiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Kadınlara yönelik şiddetle etkili mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile çalışan uzman kadın örgütlerinin deneyim ve önerilerinin ulusal ve yerel düzlemlerde siyasa yapım ve uygulama süreçlerine düzenli olarak dahil edilmesi sağlanmalı; bu katılımın esasları yasal ve kurumsal olarak belirlenmelidir. Akademi, sivil toplum ve devlet kurumları ilişkisi güçlendirilerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik siyasa, mekanizma ve araçların belirlenmesinde ortak çalışmalar yürütülmelidir.

Kadınlara yönelik şiddet konusunun ülke ölçeğinde araştırılması gerekmektedir. Ulusal düzlemde düzenli ve kapsamlı veri toplanması için yöntemler; güvenilir ve uluslararası alanda karşılaştırılabilir göstergeler geliştirilmelidir. Kadınlara yönelik şiddet alanında hem yaygınlığı hem de adalete erişimi belgeleyen sosyolojik, istatistiki ve idari veri toplama araçları yolu ile elde edilecek düzenli bilgilere ihtiyaç vardır. Bu alanda güvenilir bir veri tabanı yaratılması, etkili mücadele politikaları geliştirilmesi için mutlak bir gerekliliktir. Burada belirtilen tüm önerilerin ve onlar doğrultusunda geliştirilebilecek daha ayrıntılı pek çok tavsiyenin uygulanabilmesi

için, sorunun toplumumuzun sağlıklı gelişmesi önünde hayati bir engel oluşturduğu gerçeği kabul edilmeli ve bu alana devlet bütçesinden yeterli kaynak ayrılmalıdır.

4. TÜRKİYE'DE MEDYA VE KADINLAR

Ayşe Saktanber, Gül Çorbacıoğlu

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının tümünü kapsayan medya, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve eşitsizliğini, kadınlara ve onlara atfedilen cinsiyet rollerine dair toplumsal yargıları mesaj olarak yayma, güçlendirme ve yeniden üretmede büyük rol oynamaktadır. Medyanın bu gücü, yapılan yayınların içeriği ve bakış açıları sayesinde toplumsal cinsiyet rolleri açısından olumsuz yargıların güçlenmesine neden olabileceği gibi, eşitsizlikleri ve bu olumsuz yargıları değiştirip dönüştürmek ve tersine çevirmek için de son derece elverişli bir araçtır. Buradan yola çıkarak genel olarak son 20 yılda, özel olarak da 2000'lerden bu yana kamu nezdinde yapılan düzenlemeler, imzalanan uluslararası anlaşmalar, sektörel ve sivil toplum inisiyatifleri sonucunda medyada kadının durumuna dair iyileştirmeler yapmak üzere önemli adımlar atılmış olduğunu söylemek mümkündür. Ancak mevcut koşullar açısından bakıldığında bu konuda alınması gereken çok yol olduğu da önemle üzerinde durulması gereken bir toplumsal gerçekliktir.

4.1. DURUM VE EĞİLİMLER

Türkiye'de medyada toplumsal cinsiyet ve kadın konusunun kadın bakış açısıyla incelenmesi görece yeni bir olgudur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve sonrasında devlet destekli kadın hakları girişimlerinden farklı olarak 1980'lerin başlarından itibaren oluşan ve ikinci dalga kadın hareketi diye nitelendirilebilecek bir sivil kadın hareketinin gündeme gelmesiyle birlikte, kadınların medyadaki temsili ve medyada cinsiyetçiliğın yeniden üretimi konuları ele alınmaya başlanmıştır. Önceleri oldukça sınırlı sayıda kadın bakış açısıyla yapılmış akademik çalışmadan ibaret olan bu girişimler, zamanla üniversitelerde kadın çalışmaları programlarının kuruluşu ve bu programlarda yürütülen tez çalışmaları ve araştırmalarla daha sıklıkla ele alınmaya

başlanmıştır. Buna paralel olarak kadın sivil toplum örgütlerinin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla bu konu “medyada toplumsal cinsiyet ve kadın” başlığı altında hem kadınların, hem de daha genel bir planda toplumun gündemine gelmeye başlamıştır. Ancak konuyla ilgili bir dönüm noktası olarak Pekin’de 1995 yılında gerçekleştirilen Dünya Kadın Konferansı sonunda hazırlanan Eylem Planı sayesinde medyanın, kadınlarla ilgili önemli bir konu olarak ulusal ve uluslararası düzlemde ele alınmaya başlanmış olmasına işaret etmek gerekir. Bu Eylem Planı’na istinaden medya ulusal ve uluslararası platformlarda kadın konusundaki tartışma gündemlerine dahil edilmiş; kadın ve medya ilişkisine dair pek çok politika dokümanı, yeni uygulamalar ve düzenlemeler hazırlanmıştır. Ancak mevcut ulusal düzenlemelerin kadınların medyadaki tüketim ve temsil biçimlerine, ve medyanın cinsiyet eşitliğini sağlamak konusunda oynayabileceği role dair köklü değişiklikler yarattığını söylemek mümkün değildir.

Dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmelere paralel olarak bir diğer dikkat çekici husus da 1990’ların sonlarından itibaren medyada, özellikle de gündelik gazetelerde kadın köşe yazarlarının sayısında daha önce olmadığı kadar bir artış meydana gelmiş olması ve medya sektöründe kadınların varlığının önemli ölçüde hissedilir hale gelmiş olmasıdır. Günümüzde ise son yirmi yıllık bir dönemin ardından medyada kadın konusuyla ilgili olarak gerek kurumsal, gerekse söylemsel düzeyde önemli bir duyarlık artışı gözlenmektedir. Ancak, Türkiye’de kadın ve medya arasındaki ilişki biçimlerinin irdelenmesi için elzem olan geniş çaplı sistematik araştırmalara duyulan ihtiyaç henüz karşılanmış değildir.

Kadın-medya ilişkisini analiz edebilmek için öncelikle üç ana hattan ilerleyen bir inceleme yapmak gerekmektedir. Buna ek olarak bu ilişkinin içinde yer aldığı yasal ve kurumsal çerçevenin saptanması ve her iki alandaki gelişmelerin yarattığı etkileşim biçimlerinin de söz konusu analize dahil edilmesi gerekmektedir. Kadınların medyadaki temsili, medya sektöründe çalışan kadınlar ve medya ürünlerinin tüketicisi/takipçisi olarak kadınlar sözü edilen üç temel hattı oluşturmaktadır. Genel hatlarıyla bu üç alanın tümünde karşılaşılan durum kadınlar açısından arzu edilen ölçüde olumlu olmasa da, son 10 yıldır süregelen gelişmeler özellikle kadın sivil toplum örgütlerinin seslerine kulak verilerek sürdürülen çabaların toplumsal cinsiyet eşitliğinin medyadaki yansıması üzerinde olumlu etkiler yaratabildiğini göstermiştir.

4.2. YASAL VE ETİK DÜZENLEMELER

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin medyadaki temsilini sağlayabilmek için, ulusal düzeyde resmi düzenlemelere bakıldığında, özellikle 1990'ların sonundan ve 2000'li yılların başlarından itibaren artan bir hareketlenme olduğunu gözlemlemek mümkündür. İkinci ve üçüncü CEDAW Türkiye Ülke Raporlarında (1996) da vurgulandığı üzere, kadın hareketinin artan gücüne, oluşturulan baskı mekanizmalarına, 1990'lardan itibaren üniversitelerde Kadın Çalışmaları bölümlerinin ve merkezlerinin kurulmasına, ve dolayısıyla kadın konusu üzerine araştırmaların, ve medyadaki kadın profesyonellerin sayısının artışına bağlayabileceğimiz bir dizi değişiklik meydana gelmiştir (CEDAW, 1996). Yine aynı raporlarda vurgulandığı üzere, kadının medyadaki olumsuz temsiline dair büyük bir dönüşüm gerçekleşmemiş olsa da, bu durum artık masaya yatırılmakta, var olan duruma eleştirel yaklaşılmakta, önlemler ve yaptırımlar konusunda kamu ve sivil toplum kuruluşlarına yapılan baskı artmaktadır (CEDAW, 1996). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de, a) Görsel, işitsel ve yazılı medyaya ayrımcılık konusunda getirilen kısıtlamalar ve caydırıcı düzenlemeler, b) Sektörün kendi içinde uygulamaya koyduğu etik ilkeler, c) Kanunlarda toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ve kadına karşı şiddetin engellenmesi yönünde yapılan değişikliklerde medyaya önemli bir rol atfedilmesinin özellikle vurgulanması gibi bir takım değişiklikler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacına ulaşılmasında medyaya verilen önemi göstermektedir.

Bu alanda yapılmış olan ve özellikle değinilmesi gereken bazı ulusal düzenlemeler şöyledir: İşitsel ve görsel yayıncılığa ilişkin bir mevzuat olan 1994 tarihli 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun"da yayın ilkelerinin "insanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle hiçbir şekilde kınanmaması ve aşağılanmaması"; ve "kadınlara, güçsüzlere, özürlülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi" hüküm altına alınmıştır.

Şubat 2011'de kabul edilen 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da yayın hizmetlerinin "ırk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge

ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemeyeceği veya toplumda nefret duyguları oluşturamayacağı”, yayın hizmetlerinin “ırk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, özürllük, siyasî ve felsefî düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içermeyeceğini ve teşvik edemeyeceği”; ve “toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içermeyeceği” belirtilir.

Nisan 2003’te yürürlüğe giren “Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında” Yönetmelikte “reklamın ırk, cinsiyet veya milliyet alanlarında ayrımcılık içermeyeceği” belirtilmiştir. 2004 yılında kabul edilen 5187 Sayılı Basın Kanunu’nda ise “cinsel saldırı, cinayet ve intihar olayları hakkında, haber vermenin sınırlarını aşan ve okuyucuyu bu tür fiillere özendirilecek nitelikte olan yazı ve resim yayımlayanların ağır para cezasıyla cezalandırılacağı” hüküm altına alınmıştır.

Ayrıca, ilk kez kadına yönelik şiddetin önlenmesinin devlet politikası haline gelmesinin aracı olan Başbakanlık 2006/17 sayılı “Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Genelgesi”nde medya kuruluşları, önerilerin gerçekleştirilmesi için “işbirliği yapılacak kurum/kuruluşlar” arasında yer almaktadır. Bunun dışında RTÜK, haber ajansları, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, basın meslek örgütleri ve sivil toplum örgütlerine belirli sorumluluklar verilmiştir.

Bunlar dışında 3 Temmuz 2007 tarihinde Radyo Televizyon Üst Kurulu ve Televizyon Yayıncıları Derneği arasında imzalanan “Yayıncılık Etik İlkeleri” belgesinde yayınların ırk, renk, dil, din ve cinsiyet ayrımcılığına, aşağılama ve önyargılara yer vermemesi, şiddeti teşvik etmemeye ve meşrulaştırmamaya özen göstermesi ve kadınların sorunlarına duyarlı olmak ve kadınları nesneleştirmekten kaçınması gerektiği belirtilmiştir.

8 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 6284 No.lu “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”da ise TRT ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel TV kuruluşları ve radyoların, ayda en az doksan dakika “kadınların çalışma yaşamına katılı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından

hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorunda” oldukları belirtilmektedir. Bu yayınların, asgari otuz dakikasının 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılması ve bu yayınlarının kopyalarının her ay düzenli olarak RTÜK’e teslim edilmesi şart koşulmuştur. Bu saatler dışında yapılan yayınların aylık doksan dakikalık süreye dahil edilmeyeceği, ve bu sürelerin RTÜK tarafından denetleneceği belirtilmektedir. Ayrıca kanunda televizyon kuruluşları ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirme materyallerinin, Bakanlık birimleri tarafından üniversiteler, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınarak hazırlanacağı belirtilmektedir.

Meslek kuruluşları tarafından yayınlanan ve imzalanan belgeler incelendiğinde ise, pek çok farklı kuruluş tarafından kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir politika izlemek amacıyla vurgulanan maddelerle karşılaşılmaktadır. Medya içinde bir özdenetim kuruluşu olan Basın Konseyi’nin “meslek ilkeleri”ne göre, “yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özrü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz” ve “şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır”. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi"nde ise gazetecinin milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmaması gerektiği; gazetecinin her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamayacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, kamusal otoriteler ve meslek grupları tarafından yapılan düzenlemeler genel bağlamda cinsiyet ayrımcılığını ve eşitsizliği engellemek üzere düzenlenmiş olup, özel olarak kadınlara dair düzenlemelerin sayısı çok azdır. Kadınlara ilişkin özel düzenlemelerin genel olarak kadına karşı şiddeti engelleme amaçlı yapıldığını söylemek mümkündür. Eksik kalan bir nokta, kadının medyadaki temsili açısından yapılabilecek düzenlemelerdir.

Kadın erkek eşitliği konusunda uluslararası alanda mevcut tek yasal doküman olan ve 1986 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), taraf devletleri “iki cinsten birinin diğerinden daha üstün nitelikte olduğu fikrine ve cinslerin kalıplaşmış rollerine dayanan önyargıların ve uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, kadın ve erkeklerin

sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek” için önlem almakla sorumlu tutmuştur. Pekin'de 1995 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın sonunda kabul edilen Eylem Planı'nda medya, kadınlarla ilgili belirlenen 12 kritik alandan biridir. Kadınlarla ilgili olarak “medya ve yeni iletişim teknolojileri içinde kadınların karar alma ve kendilerini ifade etme konularına katılımını ve ulaşılabilirliğini artırmak”; “medyada kadınların dengeli ve klişeleşmiş olmayan görüntülerini yaygınlaştırmak” hedefleri belirlenmiştir.

CEDAW anlaşmasına imza atan taraflardan biri olarak Türkiye'nin de anlaşmanın getirdiği değişikliklere uyum sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır, fakat Türkiye'de yapılan düzenlemelerin hayata geçirilip geçirilmediği, ya da ne gibi bir etkisi olduğu tartışmalıdır. CEDAW'ın medya ve kadına dair kararlarının Türkiye'de son dönemde nasıl bir etkisi olduğunun değerlendirmesi için 2010 yılında CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu tarafından CEDAW'a sunulmak üzere hazırlanan Altıncı Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu'na bakmak gerekmektedir. Bu raporda, kadınların medyadaki konularını yansıtan ayrıntılı bir çalışmanın yapılmadığı, kadınların medya sektöründeki sayılarının erkeklere oranla hala çok az olduğu, medyada kadınların hâlâ geleneksel roller içinde temsil edilmekte olduğu, medyanın teşhir, magazinleştirme, kadın bedeninin metalaştırılması, cinsiyetçi önyargıları yinelemekte olduğu ve pornografi üretimi aracılığıyla kadınların insan haklarını ihlal etmekte olduğu, bunları engellemeye dair somut adımlar atılmadığı belirtilmektedir. Aynı raporda, KSGM'nin 2008-2013 strateji planında, “Medyada kadınların karar mekanizmaları sürecine katılmasını sağlamak” stratejisinin sorumlu kurumlarının RTÜK, TRT, BYEGM ve Anadolu Ajansı olarak belirlendiğine, ancak bu kararın karşılığını bulacak herhangi bir düzenleme yapılmadığına, KSGM, 2008-2013 yılları için öngördüğü Strateji Planı'nda sivil toplum kuruluşlarınca medya izleme gruplarının oluşturulmasını ve yaygınlaştırılmasını destekleyeceğini ifade etmişse de, bu konuda hiçbir somut adım atmadığına, Türkiye'de sivil toplumun oluşturduğu medya izleme gruplarıyla devamlı işbirlikleri yapılmadığına, uzmanlıklarından yararlanılmadığına dikkat çekilmektedir (CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu 2010, 20-21).

4.3. SORUNLAR, ENGELLER, DARBOĞAZLAR

4.3.1. Kadınların Medyada Temsili

Türkiye’de, medyada kadınların temsil biçimleri ile ilgili bugüne kadar yapılmış olan araştırmalarda, medyada kadınların erkeklerden çok daha az temsil edildiği, görünür oldukları durumlarda belirli toplumsal rol ve kalıplar içine sıkıştıkları vurgulanmıştır (Saktanber, 1990; Gencel-Bek ve Binark, 2004; Çelenk, 2009).Medya aracılığıyla toplumsal cinsiyete ve kadınlara dair ataerkil roller ve imgeler yeniden üretilmekte ve pekiştirilmektedir. Kadınlar medyada kendilerine sıklıkla atfedilen iyi eş, fedakar anne rollerine ek olarak, şiddete ve ihanete uğrayan mağdur kadın ve cinsellikleriyle ön plana çıkan nesneleştirilmiş insanlar olarak yer almaktadırlar. Türkiye’de bu konudaki ilk çalışmalardan olan makalesinde Saktanber, kadınların medyada nasıl temsil edildiğini özetlemek açısından "serbest-müsait kadın ya da iyi eş, fedakâr anne" terimini kullanmaktadır (Saktanber, 1990, 213). Bunların dışında ise “yaygın bir biçimde ancak cinsellikleriyle, ama erkek egemen söylemlerce tanımlanmış cinsel kimlikleriyle varolabildiklerini” söylemektedir. Daha yakın bir zamanda yapılan çalışmada ise, Mine Gencel Bek ve Mutlu Binark, Türkiye’de medyada kadının temsili açısından, anne ve eş olarak kadın; cinsel nesne olarak kadın ve şiddet eyleminin nesnesi olarak kadın biçiminde üç farklı kategori önermektedir (2000, 4-15).Kadınların üreten bireylerden çok tüketiciler olarak temsil edildiği hem yazılı, hem görsel haberler ve reklamlar, ve özellikle son yıllarda sadece ulusal değil uluslararası anlamda kamuoyu oluşturmada etkili olan dizilerde, kadınların bağımsız, üretken, güçlü bireyler olarak resmedilmedikleri; çalışan kadınlar üzerine hazırlanan haberlerde ise kadınların iş yaşamından çok özel ve aile hayatlarına değinildiği görülmektedir (KSGM, 2008a: 8). Bazı araştırmacılara göre medyada kadınlarla ilgili “değersizleştirici tutumlar, izleyici/okuyucu olarak kadının konumunu da önemsizleştirme ve aşağılamayı getirmekte” ve “kadın izleyicilerin pasif, eleştirellikten uzak birer tüketici oldukları yönünde yaygın bir kanaat” oluşmasına neden olmaktadır (Çelenk, 2009: 232).Kadınların medyada hangi alanda nasıl temsil edildiklerine dair yapılan araştırmalara bir örnek de, British Council desteğiyle yapılan “Medya ve Toplumsal Katılım Araştırması”dır. Bu çalışmada dört ulusal gazetenin Ocak-Ekim 2005 tarihleri arasındaki 16.060 haber yayını incelenmiş, bu kapsamda incelenen haberlerin 13.776’sının kadınlarla ilgili olduğu, kadınlarla ilgili

haberlerin %32.3'ünün eğlence ve magazin, %17.4 suç ve şiddet içerikli olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre cinsel içerikli haberlerin 126'sı kadınlarla ilgili iken erkeklerle ilgili cinsel içerikli haber sayısının sadece 29 olduğu, kadınların bedenleriyle ve 'cinsel obje' olarak öne çıktıkları tespit edilmiştir. Aynı konuda bağımsız medya izleme grubu MEDİZ tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen "eleştirel söylem analizi" yöntemiyle 10 günlük gazete, 5 internet haber sitesi, 5 radyo kanalı ve 5 televizyon kanalında yayınlanan haber ve programların 2 hafta süreyle incelendiği "Medyada Kadınların Temsil Biçimleri Araştırması"nda ise, benzer paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Gazetelerde kadınların baş sayfadaki temsil oranının %21 olduğu, ortalama 5 haberden sadece birinde kadınlara yer verildiği görülmüştür (MEDİZ, 2008: 18). Tüm gazeteler bir arada değerlendirildiğinde, manşet ve sürmanşetlerde en fazla kullanılan temsil biçimlerinin, hayatın herhangi bir alanında erkeklerle eşit varlıklar olarak temsilleri (%34) ve "3cü sayfa-magazin nesnesi" (%33) olduğu görülmekte, bunları yakın oranlarda "cinsel nesne", "araçsal varlık" ve "eş/ana/fedakar kadın" temsilleri izlemektedir (MEDİZ, 2008: 29). Bu araştırmaya özel bir diğer ilginç bulgu, araştırmanın yapıldığı dönemle ilgilidir. Kadınlara dair önemli bir gündem maddesi olan "türban/başörtüsü" konusunun gündemde olduğu bu dönemde bile bu tür kadın temsillerinin sadece % 1 oranında yer almakta olduğuna dikkat çekilmektedir (MEDİZ, 2008: 29). Diğer temsil biçimleriyle beraber buradan çıkarılabilecek bir sonuç, kadınların örgütlü eylemliliklerinin medyada görülmediği, hatta yok sayıldığı, fedakar eş ve anne, magazin nesnesi ve cinsel nesne olarak kadınların temsillerinin etkin eylemlilik içinde birey temsilinden daha ağır bastığı, tercihin bu yönde olduğu biçimindedir. Aynı araştırmada gazetelerin bütününde kadınların yer aldığı haberlerin hangi alanlara dağıldığı incelenmiş, her iki haberden birinin (% 52) genel olarak "yaşam / magazin" olarak adlandırılan alana ait olduğu, ikinci sırada ise oldukça düşük bir oranla (%18) iç politikanın geldiği görülmüştür(MEDİZ, 2008: 32). Yapılan araştırmalar, haber kaynakları olarak da kadınların oranının çok düşük olduğunu, kaynak olarak başvuru uzmanların genelde erkekler arasından tercih edildiğini, kadın uzmanlara yaşam tarzı, moda, aile gibi daha 'hafif' sayılabilecek konular için başvurulduğunu göstermektedir.

Kadına karşı şiddetin yoğun şekilde gösterildiği televizyon ve gazete haberleri ve televizyon dizilerinde ise kadınların 'kurban', 'mağdur' olarak temsil edildikleri, şiddetin toplumsal değil bireysel bir sorun olarak gösterildiği ve adli vakalar olarak

sunuldukları görülmektedir. Bu bulgulara ulaşan araştırma KSGM tarafından yürütülen Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi kapsamında hazırlanan rapordur(KSGM, 2008a: 9). Bu araştırmada dört günlük gazetede Eylül 2006 ve 2007 arasında çıkan 1.400 haber incelenmiş, kadına yönelik aile içi şiddet haberlerinin sadece %9.1'inin gazetelerin birinci sayfasında çıktığı, bu tür haberlerin büyük bir kısmının 3. sayfada yer aldığı tespit edilmiştir. Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik politikalar/eylemler üzerine kurulan haber oranı çok düşüktür. Yapılan haberlerde kadına karşı şiddeti uygulayanların beyanları öne çıkarılmakta, şiddetin nedenlerini meşrulaştıran bir dil kullanılmakta ve bu tür şiddetin sıradan olduğu hissi yaratılmaktadır.

Kadınların en çok görünür oldukları ve özellikle onların tüketimi için hazırlanmış olan gündüz kuşağında ise aile bağlarının ve anneliğin önemi, ahlaklı kadın olmanın önemi gibi daha ziyade muhafazakar temalarla bezeli “kadın programları” yer almaktadır. Kadın programlarının, dini temalı kadın programları, evlilik programları, kriminal vakaların işlendiği gündüz kuşağı programları ve ev işlerine dair pratik çözümlerin ve yemek tariflerinin sunulduğu gündüz kuşağı programları olarak birkaç çeşidinden bahsetmek mümkündür. Bunlar incelendiğinde görülen odur ki, kadınlar toplumda öncelikle birer tüketici olarak değerli addedilen, bu çerçevede de önde gelen tüketiciler olarak ev içinde ve ailede annelik-eş rollerinin dışında hayatlarında başka bir meşguliyetleri ve amaçları olmayan, başkalarına bağımlı insanlar olarak sunulmaktadırlar. Temsiliyet açısından da benzer şekilde, bu gündüz kuşağı “kadın programları”, anne ve eş rollerini ön plana çıkaran, hatta tek rol olarak sunan, aileyi sorunlarını sorgulamadan ya da gayet yüzeysel bir biçimde sorgulayarak ne olursa olsun yücelten, kadınlara tektipleştirici bir ahlak anlayışla yaklaşan bir bakış açısı sunmaktadır. Bu tür programlar bir yandan da, yukarıda belirtilen atıflarla çelişen bir biçimde kadınların biteviye bir biçimde ifa ettikleri bu roller nedeniyle çok bunaldıklarını varsayarak onların hoşça vakit geçirmelerine olanak sağlanması gerektiği varsayımıyla kurgulanmaktadırlar. Genellikle ev kadınlarına yönelik olarak yapılan bu yayınların bu nedenle kadınların anne ve eş rollerini ön plana çıkardığını öne sürmek mümkün olsa da, kadınlara farklı kendini-gerçekleştirme rolleri sunulmaması, bunca vurgulanan annelik rolüne rağmen, annelere gelecek kuşakların ve özellikle kız çocuklarının daha yetkin bir biçimde yetiştirilmesinde önemli roller oynayabilecek rol modellerinin sunulmaması ve kadınlara toplumsal bir

vizyonkazandırılmaması, hayatları ev ve aileyle sınırlı varsayılan ev kadınları için dahi önemli bir eksiklidir.

Giderek kullanımı yaygınlaşan bir başka medya mecrası olarak internet ise, büyüklüğü, kullanıcıların gerçek kimliklerinin doğrulanmasına dair yapısal zorlukları nedeniyle temsiliyet üzerine araştırma yapmanın çok zor olduğu bir alan olsa da, kadınların bu mecraı ne sıklıkla ve nasıl kullandıklarına dair bazı istatistiksel verilere ulaşmak mümkündür. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2011 yılında yayınladığı "Bilgi Toplumu İstatistikleri"ne göre, kadınlar internet kullanımında her yaşta erkeğin gerisinde kalmaktadır. Bireylerin internet kullanım oranları eğitim seviyesiyle beraber artmaktadır. Dolayısıyla, üniversite mezunu kadınların internet kullanımı erkeklerinkine oldukça yakın bir düzeyde seyretmektedir. Hem genel nüfus içinde, hem de kadınlar özelinde internet kullanımının en yüksek olduğu 16-24 yaş aralığında kadınların oranı %49.9 iken erkeklerin oranının %76.6 olması, kadınların internet kullanımında erkeklerden ne kadar geride olduğuna dair bir fikir verebilir (DPT, 2011: 19). Kadınların büyük bir çoğunluğunun interneti işyeri, okul, internet cafe gibi diğer seçenekler yerine evlerinde kullanmayı tercih ediyor olmaları da önemli bir veridir (DPT, 2011: 25). Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının 2012 itibariyle %29,5 (TÜİK, 2012) gibi düşük bir sayıyla ifade edildiğini göz önünde bulundurursak, kadınların çoğunluğunun ev içinde karşılıksız emek gücü olarak çalıştıklarını söyleyebilir, kadınlar için internet kullanımının da en yüksek oranda ev içinde olmasını böyle açıklayabiliriz.

4.3.2. Medya Sektöründe Çalışan Kadınlar ve Sektörel İşleyiş

Medyada kadınlar söz konusu olduğunda sadece temsil açısından değil, aynı zamanda istihdam açısından da dezavantajlı olduklarını görmek mümkündür. 1990'ların başından beri özellikle özel medya kuruluşlarının sayılarının hızla artmasıyla kadın çalışanların sayısında da bir artış görülmesine rağmen, kadınlarla erkekler arasında sayısal eşitsizliğin büyük oranda sürmekte olduğu görülmektedir. Buna ek olarak karar alıcı pozisyondaki üst düzey çalışanların çoğunluğunun erkeklerden oluşması ve kadınların daha alt ve orta kademelerde istihdam edilmeleri önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu durumun yapısal nedenleri arasında son yıllarda büyük şirket ve holdinglerin medya alanında yaptıkları yatırımlarla sektörde ortaya çıkan

tekelleşmenin istihdam açısından yarattığı daralma ve bunun da genel olarak bütün medya çalışanları, özel olarak da kadın çalışanlar açısından yarattığı olumsuzluklardan söz edilebilir (KSGM, 2008a: 11). Yatay ve dikey eşitsizliklerin kadınlar açısından yarattığı bir diğer olumsuz sonuç, popüler medya çalışanlarının daha kolay pozisyon değiştirebilmeleri, fakat göz önündeki pozisyonlarda çalışmayan daha alt kademedeki kadın çalışanların iş değiştirmelerinin zorlaşmasıdır (KSGM, 2008a: 11). Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından yürütülen Haziran 2011 tarihli “Türkiye’de Medya’nın Ekonomi Politikası” Araştırması sektörde çalışan kadın ve erkeklerin hem sayısal açıdan, hem de yaptıkları işlerin niteliği açısından farklarını çarpıcı istatistiklerle ortaya koymaktadır. 2010 yılı SGK verilerine göre medya sektöründe çalışan kadınların oranı %45, erkeklerinki %55 olup, televizyon yayıncılığında bu oran kadınlar için %33, erkekler için %67, gazete yayıncılığında kadınlar için %27, erkekler için % 73’e kadar değişmektedir (Sözeri ve Güney, 2011: 57). Medya Takip Merkezinin Mart 2011’de yayınladığı “Medyada Kadının Yeri” raporunda da çarpıcı sonuçlar vardır. Araştırmaya göre, Mart 2011 itibarıyla, ulusal yayınların yazı işleri müdürlerinin %15’i (87 içinde 13 tanesi) kadındır. Bu durum televizyon kanallarında da çok farklı değildir, 36 televizyon kanalının incelendiği araştırmada 38 genel yayın yönetmeninin sadece üçü kadındır. Türkiye’nin en çok okunan ulusal gazete ve eklerinde köşesi olan yazarların, sadece %17’si kadındır. Ulusal gazete ve eklerinde çeşitli periyotlarda yazan toplam 1.599 köşe yazarının, 276’sı kadın, 1.323’ü ise erkek yazarlardır. Araştırmaya göre, ulusal gazeteler, kadın yazarlarına ana gazete yerine genellikle eklerde yer vermeyi tercih ediyor. 35 ulusal gazete ve ekinde yapılan araştırmaya göre, ana gazetede sadece 172 kadın yazar yer bulabilirken, erkek yazarların sayısı ise 1.145’dir. Gazetecilik alanında, genel yayın yönetmenliği, yazı işleri müdürlüğü gibi daha üst düzey kadroların erkek ağırlıklı olduğu ve kadınların daha çok grafiker, düzeltmen, redaktör gibi daha alt düzey kadrolarda çalıştıkları dikkat çekmektedir. Bu durum kadınların medya sektöründe karşılaştıkları “cam tavan”ların bir göstergesi olmaktadır (Sözeri ve Güney, 2011: 58). Dergicilik sektöründe kadın ve erkek çalışan sayıları daha eşit bir dağılım gösterse de, kadınların sahip oldukları unvanlar ve yaptıkları işler, medya sektöründe çalışan kadın ve erkeklerin oranları ve karar alma gücüne sahip pozisyonda çalışanların cinsiyetleri göz önünde bulundurulunca sektörel anlamda göze çarpan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yayınların içeriğine ve niteliğine nasıl yansıdığı sorgulanmalıdır.

Kadın çalışanların medya sektöründeki dezavantajlı durumları ve sayılarının azlığı vurgulanırken, diğer yanda 2000’li yıllardaki önemli gelişmelerden biri olarak basın yayın organlarında çalışan kadınların çeşitlenmesi göz ardı edilmemelidir. Daha önceleri kendi siyasi görüşlerine yakın medya kuruluşları tarafından bile köşe yazarlığı, yorumculuk pozisyonlarda ön plana çıkamayan, dini ve/ya etnik kimliklerini ön planda tutan kadın medya çalışanlarının medyada ve dolayısıyla bu sayede kamusal alanda önemli bir görünürlük kazanmaya başlamış olduğu görülmektedir. Bu konuda en çok göze çarpan gelişme, başörtülü kadın yazarların hem köşe yazarı hem de televizyon programlarında yorumcu olarak, sadece başörtüsü konusunda değil başka gündemler dahilinde de medyada kendilerine yer bulabilmeleridir.

KSGM’nin yayınladığı kapsamlı “Kadın ve Medya” politika belgesinde de kadının medyada temsil ediliş biçimindeki cinsiyetçi yaklaşımın içeriği üretenlerin ve karar alma pozisyonunda bulunanların erkek olmasıyla ilişkilendirilebileceği ileri sürülmektedir (KSGM, 2008a: 13). Yaptıkları araştırmada Binark ve Gencel-Bek de, sektörün “erkek egemen” olmasının ve ağır çalışma koşullarının, kadın bakış açısının üretilen içeriklere yansımaları engellemekte olduğunu belirtmektedirler (2001: 51). TBMM Kadın Erkek Eşitliği Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) tarafından Haziran 2012 tarihinde yayınlanan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Alt Komisyon Raporu"nda da bu konuya değinilmektedir. Bu raporda medya sektörünün farklı alanlarında faaliyet gösteren kurumların temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, üst düzey pozisyonlarda bulunan temsilciler, kadın çalışan sayısının azlığından yakınmakta, sayıları arttırmak ve sayıların artması sonucu kadının medyadaki temsiline ve yayınların cinsiyetçi bakış açısında yaşanması muhtemel olumlu dönüşümle ilgili fikirler dile getirilmektedir (TBMM KEFEK, 2012: 33-69).

4.3.3. İletişim ve Medya Eğitiminde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı

4.4.3.1 İletişim Fakülteleri

Türkiye’deki farklı üniversitelerde farklı bölümler içeren 38 adet İletişim Fakültesi bulunmaktadır. Bilgilerine ulaşabildiğimiz fakültelerin ders programları

incelendiğinde kadın ve medya ilişkisine dair çok az ders bulunduğu görülmektedir.³⁵ Bunun yanında iletişim eğitiminde medya ve kadın konusuyla ilgili üzerinde durulması gereken bir başka nokta, KSGM işbirliğiyle 2008 yılından beri yılda ikişer kere olmak üzere çeşitli üniversitelerde düzenlenen Toplumsal Cinsiyet ve Medya Atölyeleridir. Bu atölyelerde bir araya gelen üniversite öğrencilerine toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda farkındalık yaratacak eğitimler verilmiş, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile buna bağlı olarak ortaya çıkan çeşitli toplumsal sorunlarla mücadelede kullanılacak çeşitli medya ürünlerinin üretilmesi amaçlanmıştır.³⁶

4.3.3.2. Medya Okuryazarlığı Dersi

22 Ağustos 2006 tarihinde, RTÜK ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan “Öğretim Kurumlarına Medya Okuryazarlığı Dersi Koyulmasına Dair İşbirliği Protokolü”, müfredata Medya Okuryazarlığı dersinin girmesini sağlamıştır. “İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi” ilk önce 2006-2007 öğretim yılında pilot iller seçilen Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Erzurum’da verilmiş, daha sonra 2007-2008 öğretim yılında ülke genelinde 81 ilde 35.000 okuldaki 6.,7. ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Gencel Bek ve Binark, 2009). Fakat bu dersin materyalleri incelendiğinde göze çarpan, programın, öğrencilerin bilinçlenmelerini ve kendi bağımsız yorumlarını yapmalarını sağlayabilecek, eleştirel bir bakış açısı kazanmalarını mümkün kılacak bir içeriğe sahip olmadığıdır. Aksine ders programının korumacı bir perspektife sahip olduğu; yani öğrencileri medyanın olumsuz etkilerinden korumak, toplumun “milli ahlak değerleriyle” uygunsuz olan ve “müstehcen” olan yayınlarından korumak amaçlı hazırlandığı araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Gencel Bek ve Binark, 2009: 100).

³⁵İçeriğinde kadın ve medya ile ilgili ders bulduran fakülteleri ve verilen dersler şunlardır: Şehir Üniversitesi “Gender, Race, Class in Media”, “Cinema and Feminism”; Bilgi Üniversitesi “Kadın ve Medya”; Akdeniz Üniversitesi “Medya ve Toplumsal Cinsiyet”; Yeditepe Üniversitesi “Kadın Hakları Retoriği”; Bahçeşehir Üniversitesi “Ethnicity, Gender, Media”; Maltepe Üniversitesi “Türk Sinemasında Kadınlar”; Kadir Has Üniversitesi “Gender and Media”; Kocaeli Üniversitesi “Kadın Çalışmaları ve Medya”; Galatasaray Üniversitesi “Toplumsal Cinsiyet, İletişim ve Medya; Ege Üniversitesi “Toplumsal Cinsiyet ve Medya”, İstanbul Üniversitesi “Medya ve Toplumsal Cinsiyet”; Anadolu Üniversitesi “İletişimde Toplumsal Cinsiyet Farklılıkları”.

³⁶<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19120/Toplumsal+Cinsiyet+ve+Medya+Atolyeleri>

4.3.4. Sivil Denetim Mekanizmaları

Türkiye’de kadının medyadaki temsilinin iyileştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesine dair denetim mekanizmaları, Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) mevzuatlarında belirlediği cezalarla sınırlıdır. Bir kamu kuruluşu olan RTÜK, ayrımcılığa dair mevzuata uymayan televizyon ve radyo kanallarına para ve kapatma cezası vermektedir. RTÜK’ün uyguladığı yaptırımlar, bir tür sivil inisiyatif yardımıyla gerçekleşmektedir; bu nedenle kendisi bir devlet kurumu olduğu halde, faaliyetlerini izleyici bildirimleri yardımıyla gerçekleştirdiği için, içinde bir sivil denetim mekanizması da barındırdığını söylemek yanlış olmaz. İzleyiciler, hakkında şikayette bulunacakları içerik ve programlar hakkında ALO RTÜK 178 telefon hattını ya da RTÜK’ün internet sitesini kullanarak bildirimde bulunabilmektedirler.³⁷ 2012 yılı rakamlarına bakıldığında 1 Ocak-30 Eylül 2012 tarihleri arasında, izleyiciler tarafından 55.884 bildirim yapıldığını, bunların %34’ünün dizilerle ilgili olduğunu görmek mümkündür.³⁸ Kadın konusunda izleyicilerin en çok bildirimde bulunduğu noktalar kadın sunucuların ve konuklarının kıyafetlerinin gelenek ve görenekleri dikkate almadığı, açık kıyafetlerle ekrana çıktıkları, cinselliğin çok fazla işlenmesi, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin (örneğin nikahsız birliktelik gibi) Türk aile yapısına, milli değerlere, gelenek ve göreneklere uymayacak şekilde sunulması olarak özetlenebilir. Görülebileceği gibi, RTÜK’ün denetim mekanizmaları, kadınlara belirli bir toplumsal rol ve davranış şekli biçen tutucu anlayışların dışına çıkamamaktadır.

Dünyadaki örnekler incelendiğinde, denetimlerin niteliği, içeriği ve kim tarafından yapıldığı ülkeden ülkeye değişmekle beraber, daha çeşitli denetim mekanizmalarının da mevcut olduğu görülmektedir. Hükümete/devlete bağlı ajanslar ve komiteler; profesyonel medya endüstrisi birlikleri; sivil gruplar; reklamverenler ve medya şirketlerinin kendileri, pek çok ülkede hem resmi, hem bağımsız denetim, ve hem de sektör içi özdenetimden oluşan çok ayaklı yapılar sergilemektedir. Sivil toplum tarafından yürütülen bağımsız denetim özellikle Batılı ülkelerde çok etkili olmakta, bunların arasında en etkili olarak ise izleyiciler tarafından kurulan “Medya İzleme

³⁷http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=9c637287-f643-47f4-8701-4bc4bccadd8

³⁸<http://www.izlenenhaber.com/>

Kuruluşları” yer almaktadır. Medya İzleme Kuruluşları, ABD başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde de, özellikle televizyon yayınlarının giderek yaygınlaşması ile 1960’lı yılların ikinci yarısından sonra kurulmaya başlamıştır. Bu kuruluşlar, genel olarak izleyici kitleye, özel olarak ise çocuklara, gençlere ve kadınlara yönelik yayınlarda küçük düşürücü, aşağılayıcı, şiddeti teşvik edici unsurların olup olmadığını sürekli izleyen, araştıran, raporlaştıran çalışmalar yapmaktadırlar. Bu araştırmalar ve raporlar, medyanın temsil stratejileri ve politikalarına dair verileri ortaya koymaya yardımcı olmaktadır (UksResearch Center for Women and Media, 2009: 4). Benzer bir biçimde Türkiye’de de bazı araştırmacılar medya izlemenin önemini belirtmişler “Medyanın demokratik bir biçimde işlenmesini garanti altına almak için medyayı takip (monitoring) ağlarını güçlendirmek” gerektiğinin altını çizerek "Medya takibi diye adlandırılabilir yöntem ile düzenli olarak izlenen medyada cinsiyetçi içeriğin kaydı tutularak medya gözetlenir, eleştiriler temellendirilir ve medyadan cinsiyetçi içeriğin hesabı sorulabilir. Sürekli takip ve sonuçları paylaşma herkesi daha haberdar kılıp nihai olarak da değişime katkıda bulunabilir” görüşünü dile getirmişlerdir (Mutlu Binark ve Mine Gencel-Bek, 2007: 40, aktaran Erdoğan, 2011: 43).

Türkiye’de bu bağlamda aktif olan kuruluşlar MEDİZ, Uçan Süpürgeve bağımsız iletişim ağı BİA’dır. Bunların yanında başka çalışmalar da vardır. Bunlara bir örnek, World Association for Christian Communication (WACC) tarafından koordine edilen ve dünya çapına yürütülen Medya İzleme Projesi’nin (Global Media Monitoring Project) Türkiye ayağıdır. Bu proje, Pekin’de 1995 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nın sonunda kabul edilen ve kadınların medyaya erişimlerinin, katılımlarının, medyadaki temsillerinin, karar alma mekanizmalarındaki yerlerinin önemini vurgulayan Eylem Planı’nı takiben, her beş yılda bir gerçekleştirilmektedir. Proje dahilinde, yıl içinde belirlenmiş herhangi bir günde medyada yer alan haberler cinsiyetçilik açısından değerlendirilmektedir. Projenin Türkiye ayağının koordinatörlüklerini sırasıyla 1995 yılındaki rapor için Yeditepe Üniversitesi’nden Prof.Dr. Ayseli Usluata; 2000 yılındaki ikinci rapor için Prof. Dr. Ayseli Usluata ve Kadının İnsan Hakları Bilgi Belge Merkezi’nden Füsun Tayanç; 2005 ve 2010 yıllarındaki üçüncü ve dördüncü raporlar için ise Anadolu Üniversitesi’nden Prof.Dr. Nezih Orhon yapmıştır.³⁹

³⁹<http://www.whomakesthenews.org>

Ankara'da 1996 yılında kurulan Uçan Süpürge, kuruluş amacını “kadın kuruluşları ve kadın hareketine duyarlı kişiler arasında iletişim, işbirliği ve dayanışmayı arttırmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası bir iletişim ağı oluşturmak” şeklinde ortaya koymakta ve kendisini en geniş anlamıyla bir ‘iletişim merkezi’ olarak tanımlamaktadır. İleriki bölümlerde de ele alınacağı gibi, bu STK medya ve iletişim alanında bazı projeler gerçekleştirmiştir. Düzenli bir medya izleme raporu hazırlamasa da, Uçan Süpürge websitesi aracılığıyla kamuoyunu cinsiyetçi haberler, yayın organları, kadınlara karşı medyada yapılan ayrımcılık ve bu gibi konularda haberdar etmektedir (Doğan, 2007: 220).

IPS İletişim Vakfı tarafından 1997 yılında hayata geçirilen ve merkezinde bianet.org internet sitesini barındıran, “bağımsız medya”nın güçlendirilmesini amaçlayan BİA (Bağımsız İletişim Ağı) projesi ise, websitesi aracılığıyla medyada kadınlara toplumun her kesiminde uygulanan ayrımcılık ve şiddeti ifşa eden haberlerle beraber kadınların güçlendirilmesini hedefleyen haberlere, yazılara ve dosyalara büyük yer vermektedir. “Kadın odaklı habercilik” perspektifini uyguladığını söyleyen BİA projesi, “sadece hak ihlallerini haberleştirmeyi” değil, bir yandan “bütün konulara kadın bakış açısından yaklaşarak haber yaparken, diğer yandan haberin konusu ne olursa olsun insan, kadın, çocuk vb. hakları ihlallerinde bulunmamayı” gözettiğini, ve kullandığı dili, kurguyu ve haberlere yaklaşımı yeniden sorgulamayı temel hedefi olarak gördüğünü söylemektedir (Belge, 2007, 2001).

2006 yılında 23 kadın örgütünün katılımıyla kurulan ve medyada cinsiyet ayrımcılığına dair bağımsız denetim yürüten MEDİZ, bu bağlamda Türkiye’de en aktif olan medya izleme grubudur. Temel kurulma amacı, medyada kadınlara yönelik ayrımcılığın, hak ihlallerinin ve kadına karşı işlenen suçların teşvik edilmesinin sona erdirilmesidir. Bu amaçları gerçekleştirmek için “medyada kadının insan hakları ihlallerinin teşhiri ve medyada kadınların kurban, zavallı, mağdur, cinsel nesne, kutsal ana, namus simgesi gibi geleneksel roller çerçevesinde erkeğe bağımlı ve ikinci sınıf bir insan olarak sunulmasının engellenmesi önem taşımaktadır” (Erdoğan, 2011: 88). MEDİZ, kadınların toplumsal eşitsizlikler sonucu yaşadığı her türlü şiddet ve ayrımcılığın genel toplumsal bir sorun olarak görülmesi, medya kuruluşları ve medya mensupları tarafından kadınların insan haklarına yönelik ihlallere de toplumsal bir

sorun olarak yaklaşılması ve bunların önlenmesi için sorumlu davranmaları gerektiğini vurgulamaktadır (MEDİZ, 2008: 9-10). Sistemli bir izleme gerçekleştirmeyen MEDİZ, basın açıklamaları ve websitesi aracılığıyla aktiftir, ancak websitesi Haziran 2012'den beri güncellenmemiştir. 2008 yılında ise MEDİZ, "Medyada Cinsiyetçiliğe Son" isimli bir kampanya düzenlemiş ve bu çerçevede 25 Nisan-28 Mayıs 2008 tarihleri arasında bir medya izleme çalışması gerçekleştirmiştir. 3-4 Mayıs 2008 tarihinde ise medya yöneticileri, çalışanları, akademisyenler, kadın gazeteciler, kadın örgütleri temsilcileri ve medyadan temsilcilerin yer aldığı ve cinsiyetçi olmayan medyanın nasıl mümkün olabileceğinin tartışıldığı, "Cinsiyetçi Olmayan Medya İçin" adlı uluslararası bir konferans düzenlemiştir. Yukarıda belirtilen kampanya sırasında yürütülen ve bu konferansta sunulan "Medyada Kadınların Temsil Biçimleri" araştırması ise şu konuları kapsamaktadır: Haberlerde ve ana gündem maddelerinde kadınların temsil biçimleri; bazı başka içeriklerde kadınların farklı varlık ve temsil biçimleri; incelenen medya mecraları ve programların yönetim kademelerinde kadınların payı; içeriklerin üretiminde değişik kademe ve alanlarda çalışanların payı (MEDİZ, 2008: 4). Araştırmanın sonucunda, medyanın genelinde kadınların aleyhinde cinsiyetçi bir söylemin egemen olduğu ortaya çıkmıştır. Bu raporun ileriki aşamalarında yeniden değinilecek olan araştırmanın en sonunda ise çarpıcı bir öneri sunulmaktadır: "... 'cinsiyetçi olmayan bir medya' için geliştirilecek politikalar ve eylem planlarında, mevcut durumun teşhis ve teşhiri aracılığıyla duyarlılık oluşturmanın yanı sıra, öncelikle kadınların pek az yer aldıkları yönetim kademeleri nezdinde, buna koşut olarak da medyada halen farklı alan ve kademelerde çalışmakta olan kadınlarla birlikte yürütülecek çalışmaların yapılması daha uygun görünmektedir" (MEDİZ, 2008: 123).

Kadınların medyada temsil ediliş biçimlerini izlemek ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumsuz bakış açılarıyla mücadele etmek amacıyla sivil toplum kuruluşları ve medya izleme kuruluşları oluşturulmasının önemi ulusal mevzuatta da belirtilmiştir (Erdoğan, 2011: 44). 2006/17 sayılı Başbakanlık "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" Genelgesinin D Bölümünün 11. maddesinde, "Sivil Toplum Kuruluşları'nın 'Medya İzleme Grupları' oluşturması ve medyanın günü gününe izlenmesi, oto kontrolün sağlanması" önerilmiş; KSGM'nin Stratejik Planı'nda ise "Kadınların medyada yer alış biçimlerini izlemek ve cinsiyetçi bakış açısıyla mücadele etmek amacıyla sivil

toplum kuruluşlarınca Medya İzleme Grupları oluşturulması ve yaygınlaştırılması için çalışmalar” yapılacağı belirtilmiştir (KSGM, 2007: 64). Buna rağmen günümüzde medya izleme gruplarının sayısının azlığının ve bu türden kuruluşların oluşturulmasına dair teşviklerin bulunmamasının medyada sivil toplum tarafından uygulanabilecek denetimin zayıf olmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan RTÜK gibi bir devlet kuruluşu aracılığıyla yapılan denetimlerin ise cinsiyet eşitliğine dair sorunsalların temellerini sorgulamadan bir takım cezai yaptırımlara giden bir anlayışın yaygınlaşmasına yol açmakta olduğunu belirtmek gerekmektedir .

4.4. POLİTİKALARDAKİ GELİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER

Türkiye’de medyada toplumsal cinsiyet ve kadın konusunda politikaların gelişimi ve dönüşümü çerçevesinde atılan en geniş çaplı adımlar resmi kurumlar, sivil toplum ve medya kuruluşları tarafından yürütülen farkındalık yaratma girişimleridir. Özellikle 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren, bu tür girişimler konuya dair kamusal alanda tartışmaların gelişmesine ve farkındalığın artmasına büyük katkıda bulunmuşlar, aynı zamanda politika değişikliklerinin itici gücü olmuşlardır.

4.4.1. Resmi kurumlar tarafından yürütülen farkındalık yaratma girişimleri

Resmi kurumlar tarafından medyada cinsiyet eşitliğine, kadınların temsil biçimlerine dair bazı çalışmalar yapılmış, bunun yanında sınırlı sayıda da olsa cinsiyet eşitliğiyle ilgili olarak toplumsal sorunlara dair kampanyalar düzenlenmiş, ve bunların yaygınlaştırılması ve tanıtımında farkındalık yaratmak amaçlı medya organları kullanılmıştır.

Amaçları Türkiye’de “kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak” olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), kurulduğu 1990 yılından beri, bu konuda en etkin olarak çalışan devlet

kurumlarından biridir.⁴⁰ Ancak kurum yasal statüsü açısından kurulduğu tarihten itibaren pek çok değişiklik geçirdiği için misyonunu sistematik ve yaygın bir biçimde yerine getirmekte zaman zaman yetersiz kalabilmiştir. En son 2001 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmış, ve şu anki halini almıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına karşı ayrımcılık, kadına karşı şiddetle mücadele, kadın istihdamı, kadın yoksulluğu gibi konularda ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak projeler ve yayınlar yapan KSGM, projelerinde görsel materyaller de kullanmıştır. Hazırladığı “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013” dahilinde KSGM, medyayı önemli bir bileşen olarak gördüğünü belirterek bu bağlamda “Kadın ve Medya” başlıklı çok kapsamlı bir politika dokümanı hazırlamıştır (KSGM, 2008a). Ayrıca, Kadına Yönelik Aile içi Şiddetle Mücadele Eylem Planlarında medyaya, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık ve bilinçliliğin artması konusunda önemli bir araç mecrası olarak görevler atfedilmiştir. Bunlar dışında KSGM’nin medya ile ilgili bir diğer faaliyeti TRT Kurumu Genel Müdürlüğü’ne yaptırdığı kadın konusu ile ilgili kurmaca ve belgesel filmlerdir.⁴¹

Son yıllarda konuya resmi kurumlar tarafından verilen önemin bir başka göstergesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu’nun faaliyetleridir. Komisyon tarafından Haziran 2012 tarihinde yayınlanan kapsamlı Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Komisyon Raporu, bugüne kadar konuyla ilgili yapılmış araştırmaları, düzenlemeleri, konuyla ilgili dünyadaki sivil ve resmi oluşumları incelemekte, medya sektöründe yönetici ve çalışan pozisyonunda bulunan kişilerle ve akademisyenlerle yaptıkları komisyon toplantılarının bulgularını sunmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinde devlet nezdinde atılabilecek adımlara ve sivil toplum ve resmi kurumların birbirleriyle yapabilecekleri işbirliklerine dair öneriler ve değişiklikler sunmaktadır (TBMM Kadın Erkek Eşitliği Fırsat Eşitliği Komisyonu, 2012).

Konuyla ilgili bir başka resmi kurum ise 2011 yılında mevcut ismini alan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığıdır. Bakanlığın şu ana kadar medya konusunda en çok ses getiren çalışması, 23 Kasım 2012 tarihinde, TURKCELL firmasının kurumsal sosyal

⁴⁰<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19068/Misyon-ve-Vizyon>

⁴¹<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19151/Gorsel-Yayinlar>

sorumluluk desteği ile başlattığı Beyaz Kurdele İmza Kampanyası⁴² ve ‘Kadına Yönelik Şiddete Sıfır Tolerans Bilinçlendirme Kampanyası’dır. Bu kampanyalara kamuoyunda görünürlük sağlamak ve desteği arttırmak için ünlü sanatçılar ve sporcuların da çağrıldığı bir açılış töreni yapılmıştır.⁴³Törendeki konuşmasında Bakan Fatma Şahin, kadınların karşılaştıkları meseleleri erkeklerle birlikte çözebileceğini ve “kadın erkek bir araya gelerek şiddet yanlısı zavallı erkeklerin” yalnızlaştırılacağını söylemiştir. Özellikle basında ünlü erkeklerin verdiği desteğin öne çıkarılmasıyla, kampanyanın “erkeklerle beraber şiddete hayır” vurgusunu öne çıkardığını belirtmek gerekir.

4.4.2. Sivil toplum ve medya kuruluşları tarafından yürütülen farkındalık yaratma girişimleri

Türkiye’de sivil bir inisiyatif tarafından düzenlenmiş en uzun soluklu ve kapsamlı kampanyalardan biri, Hürriyet gazetesi tarafından düzenlenen, valilikler, sivil toplum kuruluşları, CNN Türk ve Star TV televizyon kanalları ve pek çok ünlü sanatçının işbirliğiyle düzenlediği “Aile İçi Şiddete Son Kampanyası”dır. 2004 yılında başlatılan kampanya toplumda farkındalık yaratmak amacıyla medyayı kullanma konusunda, bir medya kuruluşu tarafından düzenlendiği için, başarılı olmuştur. Hürriyet gazetesinin sosyal sorumluluk projesi olarak yürütülen kampanyanın hedefi “aile içi şiddetle ilgili kamuoyunda farkındalık yaratmak, toplumsal duyarlılık oluşturmak, davranış değişikliği sağlamak, sorunun siyasiler nezdinde çözümüne katkıda bulunmak” olarak belirtilmiştir.⁴⁴ Kampanya dahilinde 2005-2011 yılları arasında beş konferans düzenlenmiş; Acil Yardım Hattı kurulmuş; Eşler Arası İlişkiler Destek Programı, Gönüllü Programı, Kriz Müdahale Çalışmaları Programı oluşturulmuş, çeşitli reklam

⁴²“White Ribbon (Beyaz Kurdele)”, aslında dünya çapında yürütülen şiddet karşıtı başka bir kampanyanın da adı olarak kullanılmaktadır. 1991 yılında Kanada’da üç erkek tarafından başlatılan, ve bugün 60’tan fazla ülkede uygulanan kampanyanın (<http://www.whiteribbon.ca>) Türkiye’de de başlatılması gündeme gelmiştir. Erkeklerin herkes için güvenli ve eşit bir gelecek için çözümün bir parçası olması gerektiğini ileri süren kampanya, eğitim, farkındalık yaratma, kapasite inşa etme gibi tekniklerle geleneksel, olumsuz erkeklik rollerini ve imgelerini değiştirmeyi hedeflemektedir. 17-18 Kasım 2006 tarihlerinde Hürriyet gazetesinin “Aile içi Şiddete Son” kampanyası çerçevesinde düzenlediği “Aile içi Şiddete Son” Konferansı kapsamında White Ribbon’ı kuran üç erkekten biri olan Dr. Michael Kaufman İstanbul’a davet edilmiş, ve bu konferansta kampanyanın Türkiye’de başlatılması konuşulmuştur, fakat bu gerçekleşmemiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2012’de erkeklerin desteğini özellikle vurgulayarak başlattığı Beyaz Kurdele İmza Kampanyası, White Ribbon’a referans vermediği halde benzerlikleri dikkat çekicidir.

⁴³<http://www.aile.gov.tr/tr/html/3009/Kadina-Karsi-Siddetle-Mucadelede-Beyaz-Kurdele>

⁴⁴<http://ailecisiddeteson.com/category/kampanya-hakkinda/>.

ve yayın çalışmaları yapılmıştır. Televizyonlarda aile içi şiddeti tanımlayan ve acil destek hattının bilgilerini aktaran 3 adet reklam filmi gösterilmiş, billboardlara ilanlar verilmiş, ve kitapçıklar yayınlanmıştır. Bunlar dışında konserler ve tiyatro oyunları da düzenlenmiştir.

Bu kampanya kamuoyunda farkındalık yaratmak ve Acil Yardım Hattı gibi uygulamaları hayata geçirmek açısından başarılı olmuştur. Ancak kadına karşı şiddeti eleştirirken bunun altında yatan toplumsal nedenleri sorgulamadığı; sadece aile içindeki şiddete⁴⁵ odaklandığı; kadına karşı uygulanan fiziksel şiddetin toplumsal hayatın diğer alanlarındaki tezahürleriyle ilişkisini kurmadığı için eleştirilmiştir.

Kadın ve medya konusunun tartışıldığı bir diğer önemli etkinlik 4-5 Nisan 2012 tarihlerinde Antalya'da Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen, devlet ve medya sektörü temsilcilerinin "Uluslararası Kadın ve Medya Sempozyumu"dur. Konferansta, sektörde kadın çalışanlar, kadınların medyadaki temsili, medyanın kadın-erkek eşitliğine nasıl katkıda bulunabileceğine dair tartışmalar yürütülmüştür.⁴⁶

"Sivil Denetim Mekanizmaları" başlığı altında faaliyetlerinden bahsettiğimiz Uçan Süpürge'nin de farkındalık yaratma açısından oldukça aktif bir sivil toplum kuruluşu olduğunu söylemek mümkündür. Bir iletişim ağı olmayı hedefleyen Uçan Süpürge'nin, genel olarak kadınlar ve özel olarak da kadın hareketiyle ilgili her türlü haberi iletmek amaçlı kullandığı websitesinin, "Yerel Muhabirler Ağı" sayesinde ana akım medya tarafından göz ardı edilen pek çok habere ve kuruma ulaşabildiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede hukuk, siyaset, eğitim, medya, ekonomi, kültür ve sanat, yaşam, şiddet başlıkları altında kadınlara dair haberlere www.ucansupurge.org websitesinden ulaşmak mümkün olmaktadır. Bunun dışında, hem devlet, hem uluslararası organizasyonlar, hem de sanayi temsilcilerinden aldığı fonlarla gerçekleştirdiği "Çocuk Gelinler", "Kavşak", "Erken Evlilikler" gibi projelerle, toplumda kadın ve kız çocuklarına dair sorunlarla ilgili farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Kamuoyu tarafından takip edilen bir başka faaliyeti ise,

⁴⁵ Aile İçi Şiddet Acil Yardım Hattı'nın reklamında sorulan soru aile içi şiddeti sadece ev içinde görülene indirger: "Evinizde şiddet görüyorsanız, ya da gören birilerini tanıyorsanız lütfen bizi arayın".

⁴⁶ http://www.dha.com.tr/antalyada-uluslararası%C4%B1-kadın-ve-medya-sempozyumu_294504.html

her sene düzenlediği ve farkındalık yaratma açısından da önem taşıyan Uçan Süpürge Uluslararası Film Festivali'dir.

Kadın gruplarının talep ve ortaklığıyla düzenlenen bir başka film festivali, sadece kadın filmlerinden oluşan seçkisiyle her yıl Türkiye'nin değişik illerini gezen Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivalidir. Festival, 2003 yılında kurulan ve sadece kadınların katılımına açık olan Filmmor Kadın Kooperatifi tarafından düzenlenmektedir. Filmmor Kadın Kooperatifi, "kadınların sinema ve medyaya katılımını, bu alanda kendilerini ifade edebilme, iletişim ve üretim alan, olanak ve güçlerini artırmayı, kadınların cinsiyetçi olmayan temsil ve deneyimlerini yaygınlaştırmayı" amaçlamaktadır.⁴⁷Medya izleme grubu MEDİZ'in de kurucularından olan Filmmor'un faaliyetleri arasında, kadınlar için sinema atölyeleri, kadınlara dair çeşitli film ve belgesel yapımları, sergiler ve konferanslar da bulunmaktadır. Ayrıca, Filmmor'un destekçisi olduğu bir başka kurum da, 2009 yılında kurulan ve 2013 yılında Altın Banya ödüllerinin beşincisini dağıtacak olan Altın Banya Akademisi'dir. Altın Banya Akademisi, Türk sinemasındaki erkek egemen bakışı ve Türk sinemasının ilk yıllarından beri sürdürülen cinsiyetçi klişeleri eleştirmek ve bu konuda farkındalık yaratmak üzere cinsiyetçi olduğu düşünülen film, karakter ve senaryolara Altın Banya Ödüllerini dağıtmaktadır.

Son yıllarda farkındalık yaratma açısından medyada çok görünür olan bir başka kampanya ise kadınların siyasete katılımı konusudur. Bu kampanya Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER) tarafından düzenlenmiştir. 1997 yılında kurulan ve kuruluş amaçlarını "kadınların politikaya katılımını engelleyen ekonomik, sosyal, kültürel ve yasal engelleri ortadan kaldırmak, kadınları aday olmaya teşvik etmek ve siyasette görünür kılmak, eşit temsillerini sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasının sağlamak siyasi partilerde yer alan kadınlarla kadın hareketi arasındaki ilişkileri geliştirmek, kadın sorunları ve politikaları konusunda iş ve güç birliğinin gelişmesi amacıyla lobi, savunma, kampanya, örgütlemek ve eğitim çalışmaları yapmak" olarak belirten KADER, özellikle 2007 genel seçimleri için hazırladığı "Meclise Girmek için Erkek Olmak Şart mı?" başlıklı kampanyası ile medyada çok ses getirmiştir. Sanat ve iş dünyasından ünlü kadınların bıyıklı ve kravatlı

⁴⁷<http://www.filmmor.org>

fotoğraflarının kullanıldığı ve bu fotoğrafların gazete ve billboardlara ilan olarak verildiği kampanya, meclisteki kadın temsilini arttırmayı ve kamuoyunda kadınların eksik temsili konusunda farkındalık yaratmayı amaçlamış ve konuya dikkat çekmekte hayli başarılı olmuştur.⁴⁸Bu kampanyanın ses getirmesi üzerine KADER, 2009 yerel seçimleri ve 2011 genel seçimleri için de benzer farkındalık kampanyaları düzenlemiştir.

Medyadaki her türlü ayrımcılığa, cinsiyetçiliğe, homofobik ve ırkçı yaklaşımlara karşı çıkmak, kadınların medyada belirli rollere sıkıştırılmasına itiraz etmek, özellikle kadınlara dair medyada kullanılan “hoirat” erkek diline karşı çıkmak, özetle “başka bir medya” için farkındalık yaratabilmek için düzenlenen bir diğer kampanya da “Defne Devrimi” imza kampanyasıdır.⁴⁹Ünlü televizyon sunucusu ve oyuncu Defne JoyFoster’in ani ölümü üzerine medyada yapılan haberler ve yazılan köşe yazılarındaki cinsiyetçi dili eleştirmek, ve medyadaki her türlü cinsiyetçiliğe itiraz etmek amacıyla 12 Şubat 2011’de başlatılan kampanya dahilinde 2013 Mart ayı itibariyle 8.751 imzaya ulaşılmıştır. Başlatıldığı ilk aylarda medyanın cinsiyetçi yüzünün ve dilinin kamuoyunda tartışılmasını ve buna dair bir farkındalık yaratılmasını sağlayan kampanya, son bir yıldır yeterince aktif değildir.

Özetle, kadın ve medya ilişkisine dair hem resmi kurumlar, hem de sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan faaliyetlerin en büyük kısmı, farkındalık yaratma girişimleridir. Özellikle son 10 yıldır giderek artan sayıda girişim, medya mecraları kullanılarak farkındalık yaratmaya çalışmakta, ya da kadın ve medya ilişkisinin kendisine dair bir söz söylemeye çalışmaktadır.

4.5. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Türkiye’de medya ve kadın konusunda gözlemlenen mevcut eksikliklerin giderilebilmesi için ulusal düzenlemeler, denetim, eğitim, medya kuruluşları, farkındalık yaratma, meslek kuruluşları başlıkları altında politika önerileri yapmak mümkündür.

⁴⁸<http://www.ka-der.org.tr/tr/basin.php?act=sayfa&id00=110&id01=100&menu=>

⁴⁹<http://www.petitionbuzz.com/petitions/defnedevrimi>

Ulusal Düzenlemeler

Pekin’de 1995 yılında düzenlenen Dördüncü Kadın Konferansı sonrasında hazırlanan Eylem Planı’nda, medya, kadın konusundaki 12 kritik alandan biri olarak belirlenmiş, bu vesileyle CEDAW’ı imzalamış diğer ülkeler gibi Türkiye’de de medya ve kadın ilişkisinin taşıdığı önemin üzerinde durulmaya başlanmıştır. Son 20 yılda, özellikle medyanın tüketimi, kadınların medyada temsili, ve medyanın toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmekte bir araç olarak kullanılması noktalarında, hem ulusal hem uluslararası düzlemde çok sayıda eylem planı, politika belgesi, düzenleme ve kampanya hazırlanmış, kurumlar harekete geçirilmiştir. Türkiye özelinde incelendiğinde, bu gelişmelerin, kadınların medyadaki tüketim ve temsil biçimlerineve medyanın cinsiyet eşitliğini sağlamak konusunda oynayabileceği role dair köklü değişiklikler yarattığını söylemek mümkün değildir. Düzenlemelerin bu eksiklikleri giderebilmek için yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerin yönlendiriciliğinde devlet tarafından konuyla ilgili çeşitli yaptırımlar düzenlenmiş (örn. RTÜK düzenlemeleri) ve politika belgeleri (örn. KSGM Politika Belgesi ve Eylem Planı) hazırlanmış olsa da, bunların sayıları sınırlıdır, hem de işlevlerini denetleyecek mekanizmalar mevcut değildir. Bu tür düzenlemelerin işlerliliğini denetleyecek ve geliştirecek mekanizmaların artırılması gerekmektedir.

Denetim

Sivil denetim kuruluşlarının sayılarının az olması ve sürekliliklerinin sağlanamaması etkilerini azaltmaktadır. Dolayısıyla, medyada cinsiyet eşitsizliğinin takibinde ve kamuoyunun bilgilendirilme süreçlerinde eksiklikler gözlenmektedir. Bu açığı gidermek amacıyla Medya İzleme Kuruluşlarının oluşturulması için resmi kuruluşlar tarafından finansal ve lojistik destek verilmesi, bu kuruluşların gerçekleştirecekleri çalışmaları denetleyecek, değerlendirecek ve kamuoyuna duyuracak mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, resmi denetim kurumu olan RTÜK tarafından cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesine neden olan televizyon programlarının ve reklamların konunun uzmanları tarafından denetlenmesi, cezai yaptırımların gözden

geçirilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirirken özellikle kadın konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının fikirlerinden yararlanılmalıdır.

Eğitim

Türkiye’de İletişim Fakültelerinin sayısının çok olmasına rağmen ders programlarında medyada kadın ve toplumsal cinsiyete dair derslerin sayısının çok az olması dikkat çekici bir eksikliklerdir. Üniversitelerde kadın ve medya konusu üzerine kapsamlı çalışmalar ve araştırmalar yapmak üzere üniversitelerin ilgili bölüm, enstitü ve araştırmacıları desteklenmeli ve teşvik edilmeli, medya ve toplumsal cinsiyet konulu derslerin sayıları arttırılmalı, var olan derslerin içerikleri ise medyadaki cinsiyet eşitsizliklerine dair eleştirel bir yaklaşım oluşturacak şekilde gözden geçirilmelidir.

İlköğretim okullarında seçmeli ders olarak okutulan Medya Okuryazarlığı derslerinin içerikleri öğrencilerin konuya dair eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımlarını sağlayacak şekilde gözden geçirilmeli, öğretmenlere konuyla ilgili eğitimler verilmelidir. Kadınların medyadaki temsilleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dair ders malzemeleri hazırlanmalıdır.

Medya Kuruluşları

Medya kuruluşlarının cinsiyet eşitliği konusunda iyi örnekler ve uygulamalar için teşvik edilmesini sağlayacak mekanizmalar kurulmalıdır. Kuruluşların yayın ilkelerini ve etik kurallarını cinsiyet eşitliğine karşı yayın yapmamayı kapsayacak şekilde genişletmeleri sağlanmalıdır. Daha olumlu ve kapsayıcı yayınların hazırlanması için medya sektörü çalışanları ve yöneticileri ile farkındalık yaratma girişimlerinde bulunan sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesi ve konuyla ilgili işbirliği yapmaları sağlanmalıdır. Buna örnek olarak, yapım ve reklam şirketleri, senaristler ve metin yazarlarıyla KSGM ve RTÜK temsilcileri, sivil toplum kuruluşları temsilcileri, uzmanlar ve akademisyenler bir araya gelebilecekleri toplantılar düzenleyerek televizyonda kadınların alternatif temsillerini içerecek program taslakları oluşturmak gibi girişimler düşünülmelidir. Kadınlar tarafından yapılacak ve cinsiyet eşitliğini gündeme getirecek yayınların sayısının arttırılması için çeşitli teşvik mekanizmaları geliştirilmelidir.

Ayrıca medya sektöründe çalışan kadınların sorunlarına ve önlerindeki engellere dair çalışmalar yapılmalı, sorunları tespit edilmelidir. Medya sektöründe her seviyede kadın çalışanların sayısı tespit edilmeli, erkeklerle eşit şartlarda çalışabilmeleri için düzenlemeler yapılmalıdır.

Farkındalık Yaratma

Hem resmi kurumlar, hem de sivil toplum kuruluşları tarafından uygulanan farkındalık yaratma girişimleri ise, kadın ve medya ilişkisiyle ilgili toplumsal duyarlılığı arttırmış ve konunun toplumda tartışılmaya başlanmasında etkili olmuştur. Fakat, bu girişimlerin de çeşitli eksikliklerini saptamak mümkündür. Özellikle resmi kurumlar tarafından düzenlenen farkındalık yaratma girişimleri daha ziyade kadına karşı şiddet konusuyla sınırlı kalmakta, bunu yaparken de aile ve ev içi şiddete odaklanmakta ve kadına yönelik aile kurumu dışındaki şiddeti dikkate almamaktadırlar. Bu farkındalık yaratma girişimlerinde, cinsiyet ayrımcılığının kesin bir tanımının yapılmadığı, kadın-erkek eşitliği vurgusunun zayıf olduğu, hatta çoğu durumda hiç yapılmadığı görülmektedir. Girişimlerin kapsamının sadece aile içinde kadına karşı şiddeti değil, toplumun diğer kesimlerinde kadınların maruz kaldıkları şiddet biçimlerini ve kadınların medyadaki olumsuz temsillerini de ifşa edecek şekilde genişlemesi gerekmektedir. Medya kampanyaları ve kamu spotları gibi görsel malzemelerin kullanımında kadını mağdurlaştırılan anlatıların gözden geçirilmesi, ve şiddetin cinsiyet eşitsizliği ile bağının kurulması gerekmektedir.

Farkındalık yaratma girişimleri dahilinde, uzmanları, medya çalışanlarını ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirecek girişimlerin son derece önemli olacağı açıktır. Örneğin KSGM ve diğer resmi kurumlar sivil toplum kuruluşlarına destek olmak için girişimlerde bulunabilir, veya sivil toplum kuruluşları kendileri de bu tür taleplerde bulunabilirler. Fakat, her iki yönden de yapılmış bu tür işbirliği girişimlerine çok sık rastlanmamaktadır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarına farkındalık yaratma girişimleri için teşvik ve destek sağlanmalıdır.

Bunlara ek olarak, hem resmi kurumlar, hem de sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen farkındalık yaratma kampanyalarını denetleyecek ve etki ölçümlerini

yapacak mekanizmalar mevcut değildir. Dolayısıyla, kaynakların yerinde ve doğru kullanılıp kullanılmadığına dair yol gösterici veriler üretilmediği gibi, kampanyaların içeriklerinin gözden geçirilmesi ve üzerine yeniden düşünülmesi gibi girişimlerde bulunabilecek denetleme mekanizmalarının varlığından da bahsetmek mümkün değildir. Resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek farkındalık yaratma girişimlerinin etki değerlendirmesini yapacak mekanizmaların oluşturulması ve buna dair çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Meslek Kuruluşları

Basın dernekleri, sendikalar gibi meslek kuruluşları kadın ve medya konusunda denetim mekanizmaları kurmak için teşvik edilmeli; üniversiteler, devlet kurumları, ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde konu hakkında faaliyetler, eğitim toplantıları ve kampanyalar düzenlemek üzere desteklenmelidirler.

Sonuç olarak, genel olarak son yirmi yıldan itibaren başlayan, özel olarak da son on yılda gözlemlenen gelişmelerin hızı, denetim mekanizmalarının, düzenlemelerin, kamuoyundaki tartışmaların ve farkındalık yaratma girişimlerinin sayılarının artışı göz önünde bulundurulunca medyanın kadın konusundaki önemine dair farkındalığın gelecekte de artacağını ve eksik mekanizmaların tamamlanması için devletin, medya kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının daha verimli bir biçimde harekete geçmesi gereğine dair bir beklentinin oluşacağını öngörmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, F. (1998) “Türkiye Üniversitelerinde Kadın Öğretim Üyeleri”, A.B. Hacimirzaoglu (Der.) *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (313-321). İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları.

Acar, F. ve Ertürk, Y. (2011) “Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar”,P. Özer ve S. Sancar (Der.)*Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar* (s. 281-303). İstanbul: Pandora.

Akgül, T., Dinçer, M. A. ve G. Kolaşın (2008) *İstihdam Paketinin Ekonomik Etkileri*. BETAM Araştırma Notu 001. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007) *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırma Raporu*. Ankara: TÜBİTAK.

Aran, M., Capar, S., Husamoğlu, M., Sanalmış, D. ve Uraz, A. (2009) *Recent Trends in Female Labour Force Participation in Turkey*. Ankara: DB ve DPT.

Arat, Y. (1989) *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*. New Jersey: Associated University Presses.

Arı, M. (1998) “Erkek Egemen Mecliste Kadınlar”, O. Çitçi (Der.) *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*. TODAİE Yayın No. 285. Ankara.

Aşık, G. A. (2013) *Türkiye’yi Kadınlar Büyütebilir mi?*. TEPAV Politika Notu. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1361452044-2.Turkiye_yi_Kadinlar_Buyutebilir_mi.pdf

Avrupa Birliği (2012) *AB ve Türkiye Kadınlar İçin Birlikte*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Resmi Yayınlar Ofisi.

Avrupa Birliği Bakanlığı (2012) *Türkiye Tarafından Hazırlanan 2012 Yılı İlerleme Raporu: Yapılan Çalışmalar ve Kaydedilen İlerlemeler*. Ankara: Fotomat Matbaacılık.

Avrupa Komisyonu (2012) *Türkiye 2012 İlerleme Raporu*.
http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2012_ilerleme_raporu.pdf

Ayata, A. (1990) “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, ř. Tekeli (Der.) *Kadın Bakış Açışından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayata, A. ve F. Tütüncü (2008) “Critical Acts without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament”, *Parliamentary Affairs*, 61 (3): 461-75.

Bayraktar, I. (2012) *Türkiye Çocuk Yaşta Evlilik*, Bilgi Notu. 20 Mayıs 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) adresinden erişildi:
<http://unfpa.org/webdav/site/eeca/shared/documents/publications/Turkey%20Turkish.pdf>

Belge, B. (2007) “Bianet ve Kadın Odaklı Habercilik”, S. Alankuş (Der.) *Kadın Odaklı Habercilik* (s.196-209). İstanbul: IPS İletişim Vakfı.

Binark, M. ve Gencil-Bek M. (2007) *Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Birleşmiş Milletler CEDAW Sözleşmesi.

<http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/19131/Uluslararası-Belgeler>

Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi'nin 19 no.lu geneltavsiyesi
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>

)

Birleşmiş Milletler Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu (1996)4. *Dünya Kadın Konferansı Çeviri Metni*. Ankara: T.C. Başkanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin139.pdf

Boyner, Ümit (2011) “Kadın Milletvekillerinden Beklentimiz Var”, *TÜSIAD Görüş Dergisi*, No. 67.

Bozbeyoğlu, A. Ç., Koyuncu E., Kardam F. Ve Sungur, A. (2010) “Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye’de Ensest”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1).

CEDAW (1993) *85th Plenary Meeting*, General Assembly A/RES/48/104, 20.

Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi Genel Tavsiye No:19 (1992)

CEDAW (1996) *Second and Third Periodic Reports of State Parties: Turkey*.

CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu ve TCK Kadın Platformu (2010) *Türkiye’nin Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi’ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu*.

Çağatay, N. ve Berik, G. (1991) “Transition to Export-Led Growth in Turkey: Is There a Feminization of Employment?”, *Capital and Class*, 11:3.

Çelenk, S. (2009) “Kadınların Medyada Temsili ve Etik Sorunlar”, B. Çaplı ve H. Tuncel (Der.) *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar* (s. 229-236). Ankara: Fersa Matbaacılık.

Çitak, Z. ve Ö. Tür (2008) “Women between Tradition and Change: The Justice and Development Party Experience in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 44 (3): 455-69.

ÇSGB (2012) *Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023)*. Ankara: T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Dayıoğlu, M., Kırdar, M.G. (2009) *Determinants of and Trends in Labour Force Participation of Women in Turkey*. Ankara: METU.

DB ve DPT (2009) *Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework*. Report No: 48508-TR.

Doğan, S. (2007) “Uçan Süpürge ‘Yerel Kadın Muhabirler Ağı’nın Öyküsü ya da ‘Hayat, Haberdır’”, S. Alankuş (Der.)*Kadın Odaklı Habercilik*(s.217-224). İstanbul: IPS İletişim Vakfı.

DPT (2006) *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara:DPT.

DPT (2011) *Bilgi Toplumu İstatistikleri*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Dursun, Ç. (2008) *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Haber Medyası: Alternatif Bir Habercilik*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Ecevit, Y. (2006) (Der.) *Güneydoğu Anadolu’da Kadınların Güçlenmelerine Yönelik Yol Haritası*. Ankara: GAP Bölge Kalkınma Dairesi ve UNDP Ortak Yayını.

Ecevit,Y. (2007) *Türkiye’de Kadın Girişimciliğine Eleştirel bir Yaklaşım*. Ankara: ILO.

Ecevit,Y. (2008) “İşgücüne Katılım ve İstihdam”,*Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset” Raporunun Güncellemesi*, (s.113-213). İstanbul: TÜSİAD Yayınları. No: TÜSİAD-T/2008-07/468.

Ecevit, Y. (2009) Türkiye’de Üç Kentte Kadın İstihdamını Artırıcı Çalışmalar İçin Ön Adımlar ve Tavsiyeler. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün yürüttüğü *Türkiye’de Kadınlar İçin İnsana Yakışır İş İmkânları Sağlanması Yoluyla Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gerçekleştirilmesine Yönelik Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Pilot Projesi* kapsamında hazırlanan rapor. Ankara.

Ecevit,Y. (2010) “İş ve Aile Yaşamının Uzlaştırılması Bağlamında Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi”, İ. İlkaracan (Der.), *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* (s.88-114). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi ve Kadının İnsan Hakları yeni Çözümler Derneği ortak yayını.

Ercan, H. (2011) *Türkiye’de Mesleki Görünüm*. Ankara:ILO.

Ercan, F., ve Özar, S. (2004) “Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?”, N. Balkan, N. ve S. Savran (Der.). *Neoliberalizmin Tahribatı, Türkiye’de Ekonomi, Toplum ve Cinsiyet*. İstanbul: Metis.

Erdayı, U. (2009) “Genç İşsizliği Sorunu: Boyutları ve Çözüm Önerileri”,*En önemli Mesele İşsizlik*, (s.52-59). İstanbul: Tes-İş.

Erdoğan, M. (2011) *Medyada Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Medya İzleme Grupları*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Ergüneş, N. (2010) “Kadın İstihdamının Geliştirilmesine Yönelik İstihdam Politikaları”,*İktisat Dergisi*,Sayı 514: 48-54.

Ertürk, Y. (2006) *UN Human Rights Council, Report of Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences. Mission to Turkey*. 20 Mayıs 2012 tarihinde BM adresinden erişildi: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/100/90/PDF/G0710090.pdf?OpenElement>

Gencil-Bek, M. ve Binark M. (2000) *Medya ve Cinsiyetçilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Gencil-Bek, M. ve Binark M. (2009)“A Critical Evaluation of Media Literacy in Turkey and Suggestions for Developing a Critical Media Literacy for Democratic Social Transformation and Citizenship”, M. Leanind (Der.) *Issues in Information and*

Media Literacy: Criticism, History and Policy (s. 93-108). Santa Rosa, CA: Informing Sciences Press.

Göçek, F. M. ve Ataman, N. (2007) *Kamu Sektöründe Yönetici Kademesinde Kadınlar*. Kamu Sektöründe Yönetici Kadınlar Toplantısı. Ankara. 28.02.2007.

Gökçimen, Semra (2008) “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, *Yasama Dergisi*, No. 10, s. 5-59

Gökşen, F., Yüksek, D., Almaçık, A. ve Zenginobuz, Ü. (2011) *Kız Teknik Meslek Liseleri: Kapsamlı Değerlendirme Notu*. İstanbul: Koç Üniversitesi Sosyal Politika Merkezi.

Gürsel, S. ve İmamoğlu, Z. (2012) *Why is Agricultural Employment Increasing in Turkey?* BETAM Working Paper Series 004. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Gürsel, S., Uysal, G. ve Acar, A. (2011) *Toplumsal Değerler Kadınların İşgücüne Katılmalarına Engel*. BETAM Araştırma Notu 11/115. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Gürsel, S., Uysal-Kolaşın G. ve Dinçer, M. A. (2009) *The Rise in The Labour Force Participation and The Decline in Employment of Males are The Driving Forces behind the Increase in the Unemployment Rate*. Research Brief 09/31. İstanbul: Bahçeşehir University.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009) *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Hausmann, R., L. D. Tyson and S. Zahidi (2012) *The Global Gender Gap Report 2012*. Geneva: World Economic Forum.

Healy, Q., Özbilgin, M. ve Aliefendioğlu, H. (2005) “Academic Employment and Gender: A Turkish Challenge to Vertical Sex Segregation”, *European Journal of Industrial Relations*, Vol.11. No.2. 247-264.

Işık, N.S. (2002) “1990’larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler”,A. Bora ve A. Günel (Der.) *90’larda Türkiye’de Feminizm* (s. 41-73). İstanbul: İletişim.

İlkkaracan, İ. (1998) “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, A. Berktaş Hacimirzaoğlu (Der.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (173–192). İstanbul:Tarih Vakfı Bilânço Dizisi.

İlkkaracan, P. (2012) *Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum Örgütleri İlişkisi*.20 Mayıs 2012 tarihinde WHHR adresinden erişildi:

<http://www.kadinininsanhaklari.org/kategori/icerikler/41158/turkiyede-devlet---sivil-toplum-orgutleri-iliskisi>

İnsan Hakları Derneği (İHD) (2011) *Kadına Yönelik Şiddet Raporu: 2005-2011*. 20 Mayıs 2012 tarihinde Bianet adresinden erişildi:

http://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/320/original/kad%C4%B1n_cinayetleri_raporu_pdf.pdf

İŞKUR (2011) *İŞKUR İstatistik Yıllığı 2011*. Ankara: İŞKUR.

İzdeş, Ö. (2010) “Krizler Karşısında Kadın İstihdamının Esnekliği”,*İktisat Dergisi*, Sayı 514: 27-34.

KA-DER (2010) *Türkiye’nin Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi’ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor için STK Gölge Raporu*. 20 Mayıs 2012 tarihinde KA-DER adresinden erişildi:

http://www.ka-der.org.tr/tr/images/belgeler//CedawTR_golge_rapor_turkce_2_haziran_GS.pdf

KA-DER (2012) *Kadın İstatistikleri*. 20 Mayıs 2012 tarihinde KA-DER adresinden erişildi: http://www.ka-der.org.tr/tr/down/2012_KADIN_ISTATISTIKLERI.pdf

Kadın Merkezi (KAMER) (2011) *İstersek Biter. Diyarbakır*. 20 Mayıs 2012 tarihinde KAMER adresinden erişildi: <http://www.kamer.org.tr/3-7.pdf>

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf>

Kapar, R. (2006) “Aktif İşgücü Piyasası Politikaları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55: 341-371.

Karakoç, U. ve G. Uysal-Kolaşın (2008) *Kadın İstihdamını Arttırmak için Girişimcilik Desteklenmeli*. BETAM Araştırma Notu 17. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

KEFEK (2012a) *Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu*. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No. 9. Ankara: TBMM Basımevi.

KEFEK (2012b) *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Komisyon Raporu*. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları No. 10. Ankara: TBMM Basımevi.

KEİG (2012) *Genelgenin Ardından İstihdamda Kadının Durumu Araştırması: 12 İilde “Kadın İstihdamını Arttırma ve Fırsat Eşitliğini Sağlama” Politika Sonuçlarının Değerlendirilmesi*. <http://www.keig.org/content/haberler/bas%C4%B1n%20metni.pdf>

Kerestecioğlu, İ. Ö. (2004) “Kadınlara Yönelik Aile İçi Şiddet: Mücadele, Kazanımlar ve Sorunlar”, *Birikim*, 184(18).

KSGM (2007a) *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü 2008-2012 Dönemi Stratejik Planı*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

KSGM (2007b) *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2012*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

KSGM (2008a) *Politika Dokümanı: Kadın ve Medya*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

KSGM (2008b) *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle ilgili Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler*. Ankara: KSGM.

KSGM (2009) *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: KSGM.

KSGM (2011) *Türkiye’de Kadının Durumu*. Ankara, Temmuz 2011.

KSGM (2012) *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Küçükkoşum, S. (2006, Şubat). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye Temsilcisi Marielle Sander-Lindström ile Görüşme. Alo Seks Kölesi Var. 20 Mayıs 2012 tarihinde Countertrafficking adresinden erişildi:

http://www.countertrafficking.org/tr/media_0206.html

MEB (2012) *Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2011-2012*. Ankara: T.C Milli Eğitim Bakanlığı.

MEDİZ (2008) *Medyada Kadınların Temsil Biçimleri Araştırması*. Mayıs 2008.

Medya Takip Merkezi (2011) *Medyada Kadının Yeri*. İstanbul: Medya Takip Merkezi.

Morçatı (2013) *Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) Çalıştayı’nın Sonuç Bildirgesi*. 20 Mayıs 2012 tarihinde Morçatı adresinden erişildi: <http://www.morcati.org.tr/tr/ana-sayfa/63-hukuk-sosyal-politika-ve-kadina-karsi-siddetle-mucadele-acisindan-sonimler-kozalar-calistayi-sonuc-bildirgesi>

Moroğlu, N. (2012) “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 24(99): 357-381.

OECD (2012) *OECD Employment Outlook 2012*. http://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2012_empl_outlook-2012-en

OECD (2012). *OECD Entrepreneurship at a Glance 2012*. http://www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/entrepreneurship-at-a-glance-2012_entrepreneur_aag-2012-en

Onaran, Ö. (2004) “Emek Piyasasına Dayalı Yapısal Uyum: Katılık Miti”, N. Balkan ve S. Savran (Der.), *Neoliberalizmin Tahribatı: 2000’li Yıllarda Türkiye* (s. 211-233). İstanbul: Metis.

Öğüt, K. G. (2012) İstanbul Milletvekili Kadir Gökmen Öğüt’ün, 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü’ne ve ülkemizdeki çocukların durumuna ilişkin açıklaması, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 27’nci Birleşim, 21 Kasım 2012 Çarşamba. 20 Mayıs 2012 tarihinde TBMM adresinden erişildi: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil3/ham/b02701h.htm>

Özar, Ş. (2012) “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları”, Makal, A. ve Toksöz, G. (Haz.) *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği* (266-304). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Özar, Ş. (2005) *GAP Bölgesinde Kadın Girişimciliği*. Ankara: GAP-GIDEM Yayınları.

Saktanber, A. (1990) “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne”, Ş. Tekeli (Der.) *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 211-232). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar Üşür, S. (1998) *Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı*. O. Çitçi (Der.) *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*. TODAİE Yayın No. 285. Ankara.

Sancar, S. (2010) *Kadına Yönelik Şiddeti Önleme Politikalarının Siyasal Bağlamı*. BGSS Workshop Documentation: Implementierung von Rechtsnormen: Gewalt gegen Frauen in der Türkei und in Deutschland. Berlin: Institut für Sozialwissenschaften. Humboldt-Universität zu Berlin.

Sarıtaş, C. T. (2010) *The Bargain between Young Women's Labour and Capital: An Unemployment Analysis through State, Labour Market and Family* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Say, G. (1998) *Siyasal Değişimde Kadın Boyutu*. İstanbul: Kurtiş.

Social Watch (2012) *Gender Equity Index 2012*. www.socialwatch.org

Sosyal-İş Sendikası (2010) *Türkiye'de ve Dünyada Kadın Emegi ve İstihdamı Raporu*, Mart 2010.

Sözeri, C. ve Güney Z. (2011) *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikası*. İstanbul: TESEV.

STK (2012) 15. Sığınaklar ve Danışma/Dayanışma Merkezleri Kurultayı Sonuç Bildirgesi. 20 Mayıs 2012 tarihinde Morçatı adresinden erişildi: <http://www.morcati.org.tr/tr/haber/75/15-SIGINAKLAR-VE-DANISMA-DAYANISMA-MERKEZLERI-KURULTAYI-SONUC-BILDIRGESI-ACIKLANDI.html>

Tan, M. (2008) "Eğitim", *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler Ve Çözüm Önerileri, "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı Ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi* (s.17-113). Yayın No: TÜSİAD-T/2008-07/468. İstanbul: TÜSİAD.

Tansel, A. (2012) *2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış*. Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536. İstanbul: TÜSİAD.

TBMM (2005) *Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Bir Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. 20 Mayıs 2012 tarihinde TBMM adresinden erişildi:

http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/tbmmkom-bolum1.pdf

TBMM (2010) *Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Komisyon Raporu*. 20 Mayıs 2012 tarihinde TBMM adresinden erişildi: <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss589.pdf>

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (2009) *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor*. Ankara

TBMM Kadın Erkek Eşitliği Fırsat Eşitliği Komisyonu (2012) *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Medyanın Rolü Konulu Alt Komisyon Raporu*. Ankara.

T.C. Başbakanlık, Aile Araştırma Kurumu (1995) *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları (1993-1994)*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011) *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

T.C. Çalışma Bakanlığı (2009) *İşçi Sayısı ve Sendikalaşma Oranları, Temmuz 2009*, www.csgeb.gov.tr

T. C. Çalışma Bakanlığı (2010a) *İşçi Sendikalarının Zorunlu Organlarında Görev Alan Yöneticilerinin İşkolları ve Cinsiyet İtibarıyla Dağılımı 2010*, www.csgeb.gov.tr

T. C. Çalışma Bakanlığı (2010b) *İşveren Sendikalarının Zorunlu Organlarında Görev Alan Yöneticilerinin İşkolları ve Cinsiyet İtibarıyla Dağılımı 2010*, www.csgeb.gov.tr

T. C. Çalışma Bakanlığı (2010c) *İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonlarının Zorunlu Organlarında Görev Alan Yöneticilerinin İşkolları ve Cinsiyet İtibarıyla Dağılımı 2010*, www.csgeb.gov.tr

T. C. Çalışma Bakanlığı (2010d) *Kamu Görevlileri Sendikalarının Zorunlu Organlarında Görev Alan Yöneticilerinin İşkolları ve Cinsiyet İtibarıyla Dağılımı 2010*, www.csgeb.gov.tr

T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı (2012) Dernek İstatistikleri, www.dernekler.gov.tr (1 Kasım 2012 tarihinde güncellenmiş veriler)

Tekeli, Ş. (1982) *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Tekeli, Ş. ve Koray, M. (1991) *Devlet Kadın Siyaseti*. İstanbul: TÜSES Vakfı.

Toker, M. (2010) *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Toksöz, G. (2012) “Ulusal İstihdam Stratejisi Kadınlar ve Gençler İçin Ne Getiriyor?”, *Ulusal İstihdam Stratejisi: Eleştirel Bir Bakış* (s.36-49). Ankara: TÜRK-İŞ.

Toksöz, G. (2007) *Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu*. Ankara: ILO.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011) Ankara: T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Türkiye Değerler Atlası (2012) İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. [http://www.bahcesehir.edu.tr/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20\(2\).pdf](http://www.bahcesehir.edu.tr/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20(2).pdf)

Türkiye İstatistik Kurumu (2011) TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. 20 Mayıs 2012 tarihinde adresinden erişildi: www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=18

Türkiye İstatistik Kurumu (2012) *İstatistiklerle Kadın*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türkkonfed-ERG (2006) *Skills, Competencies and Vocational Training: Policy Analysis and Suggestions*. <http://www.turkonfed.org/rapor/SKILLS.pdf>

TÜSİAD (2000) *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: Aralık 2000.

TÜSİAD ve KAGİDER (2008) *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*. Yayın No. TÜSİAD-T/2008-07/468. İstanbul.

Uçan Süpürge (2011) *Erken Evlilikler/Çocuk Gelinler Politika Notu*. 20 Mayıs 2012 tarihinde Uçan Süpürge adresinden erişildi:

<http://ucansupurge.org/veri/dosyalar/%C3%87ocuk%20Gelinler%20politika%20notu.doc>

Uks Research Center for Women and Media (2009) *More Women in Media: The Way Forward*. Islamabad: Uks Research Center for Women and Media.

Uysal, G. (2012) *Kentlerde Kadınların İşgücüne Katılımı Artıyor*. BETAM Araştırma Notu 13/143. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

World Economic Forum (2012) *Global Gender Gap Report 2012*. [http:// www3.weforum.org /docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2012.pdf)

Yeldan, E. (2012) “‘Ulusal İstihdam Stratejisi’ Belgesi Üzerine Makro Ekonomik Bakış”, *Ulusal İstihdam Stratejisi: Eleştirel Bir Bakış* (s.7-12). Ankara: TÜRK-İŞ.